

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

**KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA
İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

HASAN YAZAR

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI

**KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA
İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

HASAN YAZAR

Danışman: PROF. DR. GÜLAY AKGÜL YILMAZ

İstanbul, 2020

ÖNSÖZ

Rant kollama, kapsamlı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren irdelenmeye başlanmış, günümüze değin popülerliğini devam ettirmiştir. Konuyu bu denli popüler kılan, ortaya çıkarılan suni rantların elde edilmesi sonucunda söz konusu imtiyaza sahip olanlar ile bu imtiyazdan mahrum kalanlar arasında haksız kazanç farklarının meydana gelmesidir. Ayrıca rant kollama faaliyetleri çerçevesinde gelişen olayların kaynak israfına yol açması, doğrudan üretkenlik ve verimliliğe katkıda bulunmaması gibi hususlar araştırmacıların konuya ilgisini artırmıştır.

Teorik açıdan bakıldığında genel olarak kamu kesimi faaliyetlerinin fazla olduğu ve ekonomik açıdan görece az gelişmiş ülkelerde rant kollama faaliyetlerinin daha yüksek düzeylerde gelişeceği düşünülmektedir. Çalışmada söz konusu düşüncelerden hareketle OECD ülkeleri özelinde rant kollama ve kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ilişkisinin analizi yapılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilgililere faydalı olmasını umuyorum.

Çalışma süresince her konuda verdiği destek dolayısıyla değerli hocam Prof. Dr. Gülay Akgül Yılmaz'a, eğitim hayatımda önemli yeri olan anneme, babama ve değerli amcam Prof. Dr. Sadık Yazar'a, araştırma boyunca fikirlerini eksik etmeyen çalışma arkadaşlarıma ve son olarak çalışma süresince gösterdiği sabır dolayısıyla kıymetli eşim Zahide Hasar Yazar'a teşekkür ederim.

Hasan Yazar

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Hasan YAZAR
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye Teorisi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gülay AKGÜL YILMAZ
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2020
Anahtar Kelimeler : Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü, Kamu Kesiminin Genişlemesi, Rant Kollama, Politik Yozlaşma

ÖZ

Rant kollama, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı düzeylerde karşı karşıya olduğu bir politik yozlaşma türüdür. Rant kollama faaliyetlerinde görülen suni olarak yaratılan imtiyazlar sebebiyle bir toplumda kişi ya da ufak kesimin özel çıkar sağlaması, kaynak dağılımında etkinliği bozmakla kalmayıp sosyal maliyetlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Konu ile ilgili olan ekonomistler, rant kollama faaliyetlerinin nedenlerinden birinin de kamu kesimi ekonomik büyüklüğü olduğu düşünülmektedir. Çalışma bu düşünce üzerine yoğunlaşmış ve yalnızca kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollama üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Bu doğrultuda 30 OECD ülkesinde 2007-2017 yıllarını kapsayan veriler, ampirik olarak analiz edilmiştir. Rant kollama oranının hesaplanmasında Katz-Rosenberg formülü esas alınmış; verilerin analizinde Panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda; kısa dönemde kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollama üzerinde bir etkisi olmadığı, ancak uzun dönemde 30 OECD ülkesinde kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollamayı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Hasan YAZAR
Department : Public Finance
Discipline : Public Finance Theory
Supervisor : Professor Gülay AKGÜL YILMAZ
Degree Awarded and Date : Master, 2020
Keywords : Government Size, Government Grow, Rent-Seeking,
Political Corruption

ABSTRACT

Rent-seeking is a form of political corruption that developed and developing countries face at different levels. Due to the artificially created privileges observed in rent-seeking activities, the private interest of a person or a small group in a society not only impairs the efficiency of resource distribution, but also causes the emergence of social costs. Economists concerned with the issue think that one of the causes of rent-seeking activities is the government size. This study looks at the effect of the government size on rent-seeking behavior. I use data from 30 OECD countries for the 2007-2017 period. Katz-Rosenberg model was taken as the basis for calculating the rent-seeking rate. Panel ARDL method was used to analyze the data. In this direction, the conclusion is that the government size does not have an impact on rent-seeking in the short run, but in the long run, the government size has a positive and statistically significant effect on rent-seeking.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZ	II
ABSTRACT.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU KESİMİ: KAVRAM VE ANALİZİ

1.1. ULUSAL EKONOMİDE ÖZEL KESİM – KAMU KESİMİ AYRIMI.....	3
1.2. KAMU KESİMİ	5
1.2.1. Kamu Kesiminin Kapsamı.....	5
1.2.2. Kamu Kesiminin Faaliyet Amaçları	6
1.2.2.1. <i>Optimal Kaynak Dağılımını Gerçekleştirmek</i>	7
1.2.2.2. <i>Ekonomik İstikrarı Sağlamak</i>	7
1.2.2.3. <i>Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak</i>	8
1.2.2.4. <i>Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamak</i>	9
1.2.3. Kamu Kesiminin Faaliyet Gerekçeleri	9
1.2.3.1. <i>Eksik Rekabet</i>	10
1.2.3.2. <i>Ölçek Ekonomileri</i>	11
1.2.3.3. <i>Kamusal Mallar</i>	12
1.2.3.4. <i>Erdemli Mallar</i>	12
1.2.3.5. <i>Dışsal Ekonomiler</i>	13
1.2.3.6. <i>Asimetrik Bilgi</i>	14
1.2.4. Kamu Kesiminin Sınırlarının Çizilmesi	15
1.3. KAMU KESİMİNİN GENİŞLEMESİ	16
1.3.1. Kamu Kesiminin Genişlemesine Dair Bazı Teorik Görüşler	18

1.3.1.1. Wagner Kanunu	18
1.3.1.2. Dengesiz Büyüme Hipotezi.....	20
1.3.1.3. Düşük Verimlilik Hipotezi	21
1.3.1.4. Peacock – Wiseman Sıçrama Tezi.....	21
1.3.1.5. Meltzer - Richard Hipotezi.....	23
1.3.1.6. Bürokrasinin Ekonomi Teorisi	23
1.3.1.7. Peltzman Hipotezi	24
1.3.1.8. Buchanan Yaklaşımı.....	25
1.3.1.9. Olson Hipotezi.....	26
1.3.1.10. Cameron Yaklaşımı	26

İKİNCİ BÖLÜM

RANT KAVRAMI VE RANT KOLLAMA TEORİSİ

2.1. RANT KAVRAMI	28
2.2. RANT TÜRLERİ.....	29
2.2.1. Mutlak Rant	29
2.2.2. Diferansiyel Rant	30
2.2.3. Üretici Rantı.....	31
2.2.4. Tüketici Rantı	32
2.3. RANT KOLLAMA TEORİSİ	33
2.3.1. Rant Kollama Kavramı	33
2.3.2. Rant Kollama Türleri	35
2.3.2.1. Monopol Kollama.....	36
2.3.2.2. Tarife Kollama	37
2.3.2.3. Lisans Kollama.....	37
2.3.2.4. Kota Kollama	38
2.3.2.5. Teşvik Kollama.....	38
2.3.2.6. Sosyal Yardım Kollama.....	39
2.3.2.7. İçeriden Öğrenilen Bilginin Ticareti (Insider Trading) ve Tüyo Kollama	39
2.3.3. Rant Kollama Faaliyetlerinin Ortaya Çıkış Aşamaları	39
2.3.3.1. Politik Ekonomi İçerisinde Yer Alan Aktörler	41
2.3.3.1.1. Seçmenler	41
2.3.3.1.2. Siyasi Partiler	42
2.3.3.1.3. Bürokratlar	44
2.3.3.1.4. Baskı ve Çıkar Grupları	45
2.3.3.2. Politik Ekonomide Yozlaşma ve Türleri	47

2.3.3.2.1. Rüşvet	48
2.3.3.2.2. İrtikap	49
2.3.3.2.3. Adam Kayırmacılık (İltimas)	49
2.3.3.2.4. Oy Ticareti (Logrolling)	50
2.3.3.2.5. Lobcilik	51
2.3.3.2.6. Politik Miyopluk	51
2.3.3.2.7. Politik Ekonomi Sürecinde Rant Kollama	52
2.3.4. Rant Kollama Faaliyetlerin Olumsuz Etkileri ve Maliyeti	53
2.3.4.1. Rant Kollamanın Maliyeti	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1.KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ	58
3.1.1. Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğünün Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler	58
3.1.1.1. Kamu Harcamaları Cinsinden Ölçme Yöntemleri	59
3.1.1.2. Kamu Gelirleri Cinsinden Ölçme Yöntemleri	60
3.1.1.3. İstihdam Cinsinden Ölçme Yöntemleri	60
3.1.1.4. Katma Değer Cinsinden Ölçme Yöntemleri	61
3.1.2. Araştırma Kapsamındaki Ülkelerde Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü	62
3.2. KATZ VE ROSENBERG RANT KOLLAMA MODELİ	64
3.3. KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ İLE RANT KOLLAMA ARASINDAKİ İLİŞKİ	68
3.3.1. Araştırma Kapsamındaki Ülkelerde Rant Kollama ve KKEB Oranının Hesaplanması	71
3.4. KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA İLİŞKİSİNİN ANALİZİ	73
3.4.1. Araştırmanın Hipotezi	73
3.4.2. Araştırmanın Veri Seti	73
3.4.3. Araştırmanın Yöntemi	74
3.4.3.1. Panel ARDL Model	75
3.4.4. Ampirik Bulgular	77

3.4.4.1. Yatay-Kesit Bağımsızlık Testi.....	77
3.4.4.2. Eğim Homojenliği Testi.....	78
3.4.4.3. Tanımsal İstatistikler.....	79
3.4.4.4. Birim Kök Testleri.....	79
3.4.4.5. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	81
3.4.4.6. Model Spesifikasyonu.....	81
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	90

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Kamu Kesiminin Büyümesine Neden Olan Faktörler	17
Tablo 1.2: Kamu Kesiminin Büyüklüğünü Etkileyen Etmenler	27
Tablo 3.1: Bütçe Tahsislerine İlişkin Rant Kollama ve İsrar Oranları (%)	66
Tablo 3.2: 1902 ve 1986 Yıllarında ABD Kamu Harcamalarının GSMH İçindeki Payı	69
Tablo 3.3: Çalışma Kapsamındaki OECD Ülkeleri	73
Tablo 3.4: Yatay-Kesit Bağımsızlık Testi	78
Tablo 3.5: Eğim Homojenliği Testi	78
Tablo 3.6: Tanımsal İstatistikler	79
Tablo 3.7: Birim Kök Testi Sonuçları.....	80
Tablo 3.8: Optimal Gecikme Kriterleri Sonuçları	81
Tablo 3.9: PMG ve MG Karşılaştırması	82
Tablo 3.10: PMG ve DFE Karşılaştırması	83
Tablo 3.11: Ülkeler Bazında Kısa Dönemli PMG Sonuçları.....	84

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Üretim İmkanları Eğrisi	5
Şekil 1.2: Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu (Adolph Wagner).....	19
Şekil 1.3: Kamu Harcamalarının Artışı (P-W Sıçrama Tezi).....	22
Şekil 2.1: Rant	29
Şekil 2.2: Mutlak Rant.....	30
Şekil 2.3: Üretici Rantı	32
Şekil 2.4: Tüketici Rantı.....	33
Şekil 2.5: Bürokratik Üretim	45
Şekil 2.6: Rant Kollama	56
Şekil 3.1: 2007-2017 Yıllarında OECD Ülkelerinin KKEB Ortalaması.....	63
Şekil 3.2: Bütçe Tahsislerine İlişkin Rant Kollama ve İsrar Oranları (%).....	67
Şekil 3.3: Türkiye ve İsviçre’de Rant Kollama Oranları (%).....	86

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
BM	Birleşmiş Milletler
DFE	Dinamik Sabit Etki
ECM	Hata Düzeltme Düzenegi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
ICA	Uluslararası Kahve Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
KKEB	Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü
LM	Lagrange Çarpanı
MG	Ortalama Grup
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PMG	Havuzlanmış Ortalama Grup
P-W	Peacock Wiseman
RK	Rant Kollama

GİRİŞ

Rant kollama, iktisat biliminde yer alan doğal ranttan farklı bir anlam ifade etmektedir. Her iki kavram teorik açıdan irdelendiğinde rant kollama kavramının ortaya çıkış aşamalarından biri olan “rant yaratma” olgusu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu faaliyetlerin insan eliyle suni olarak yaratılmış olması, konuyla ilgili aktörlerin davranış biçimlerinin de araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Politik ekonomi sürecinde de yer alan bu aktörlerin toplumsal faydayı gözetmemelerinin arka planında çıkar güdüsü ile hareket etmeleri yatmaktadır. Özellikle politikacıların, bürokratların, baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri, rant kollama faaliyetlerini sürekli hale getirmektedir. Bu faaliyetler, kamusal kaynakların dağılımını bozucu etkiler yaratmanın yanında toplumsal maliyetlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.

Bir ülkede herhangi bir eylem sonrası, o ülke sınırları içerisinde yer alan tüm bireylerin olumsuz olarak etkilenmesi “sosyal (toplumsal) maliyet” olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal maliyet kavramının ortaya çıktığı problemlerin çözülmesi, etki alanının genişliği sebebiyle önemli ve acil hale gelmektedir. Rant kollama faaliyetleri neticesinde toplumun ciddi derecede görünür ve görünmez sosyal maliyetler yüklenmiş olduğu bilinmektedir.

Rant kollamanın temelinde imtiyaz hakkı elde etmek vardır. Herhangi bir sektörde söz konusu imtiyaz hakkını elde etmek için firmaların çaba sarf etmeleri, genelde artı değer yaratmadığından bir nevi kaynak israfı olup ayrıca firmalar arasındaki olağan rekabeti de bozucu etki yaratmaktadır.

Demokrasilerin diğerlerine nazaran ciddi şekilde gelişmiş olduğu toplumlarda dahi rant kollama faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu konuda getirilmiş ve getirilecek çözüm önerileri hem kaynakların verimli kullanılması hem de refahın topyekûn artırılması adına oldukça kıymetlidir.

Rant kollama faaliyetinde kamu kesimi, rant yaratan tarafı simgelemektedir. Bu doğrultuda konuyla ilgili araştırmacıların çoğu, kamu kesiminin faaliyet alanının genişlediği için söz konusu politik yozlaşma türünün de arttığı düşüncesindedir. Dolayısıyla kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ile rant kollama arasındaki ilişkinin hangi

boyutta olduğu sorusu, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen çalışma üç ana bölüme ayrılarak, 2007-2017 yılları arasında kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ile rant kollama arasındaki ilişkinin 30 OECD lkesi çerçevesinde analizini içermektedir.

Birinci bölümde, kamu kesimi kavramı ile birlikte kamu kesiminin kapsamı, faaliyet amaçları ve gerekçeleri ele alınmış, daha sonra kamu kesiminin büyümesini açıklamaya yönelik geliştirilmış bazı teorilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, öncelikle rant kavramı ve türleri ele alınmış; akabinde rant kollama faaliyetleri, ortaya çıkış aşamaları ve neden olduğu olumsuzluklar teorik olarak ortaya konulmuştur.

nc bölümde, kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün ölçülmesinde kullanılan yöntemler sınıflandırılmış ve Katz-Rosenberg formülü esas alınarak 30 OECD ülkesinde rant kollama oranı hesaplanmış; aralarındaki ilişki analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU KESİMİ: KAVRAM VE ANALİZİ

1.1. ULUSAL EKONOMİDE ÖZEL KESİM – KAMU KESİMİ AYRIMI

Bireyler bir araya gelerek sosyal bir topluluk halini alır ve birtakım ihtiyaçlarını, doğadaki mevcut kaynakları kullanarak gidermeye çalışır. Dolayısıyla bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birbirleriyle etkileşimleri sonucunda iktisadi bir faaliyet gerçekleşmektedir.

Ülke sınırları içerisinde iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesi sonucunda “ulusal ekonomi” diye adlandırılan kavram karşımıza çıkar. Ulusal ekonomi içerisinde üretici ve tüketici birimlerinin faaliyette bulunduğu alan, piyasa ekonomisidir. Ancak devlet de bu iktisadi alanda üretim yapabilir, piyasada bulunan iktisadi birimlerin faaliyetlerine karşı düzenleyici kararlar alabilir. Bu durum kamu ekonomisi olarak bilinen yapıyı meydana getirmektedir (Aktan, 2000: 7).

Ulusal ekonomi içerisinde yer alan özel kesim ile kamu kesiminin arasında bazı benzerliklerin yanında oldukça farklı yönlerinin bulunması nedeniyle, ilk olarak bu ayrımın ortaya konulması gerekmektedir.

Bir ülkenin ulusal ekonomisi salt kamu kesiminden¹ oluşabilir ya da kamu kesimi ve özel kesim şeklinde ayrılmış olabilir. Hangi şekilde meydana geleceğini ülkelerin benimsemiş olduğu birey ya da toplum temelli ekonomik sistemler belirlemektedir. Toplum temelli sosyalist ülkelerde ekonomik karar ve uygulamalar yalnızca merkezi planlama tarafından alınıp, uygulanır. Sosyalist ekonomilerde bireylerin mülkiyet edinme ve girişimde bulunma hakkı olmadığından ekonomik faaliyet bütünüyle devlet aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak birey temelli ekonomik sistemlerde girişim özgürlüğüne sahip olabilen birey, özel mülkiyet de edinebilir. Bu tür hak ve özgürlüğün olduğu toplumlarda ise ekonomi özel kesim ve kamu kesimi diye ayrılmaktadır (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 8).

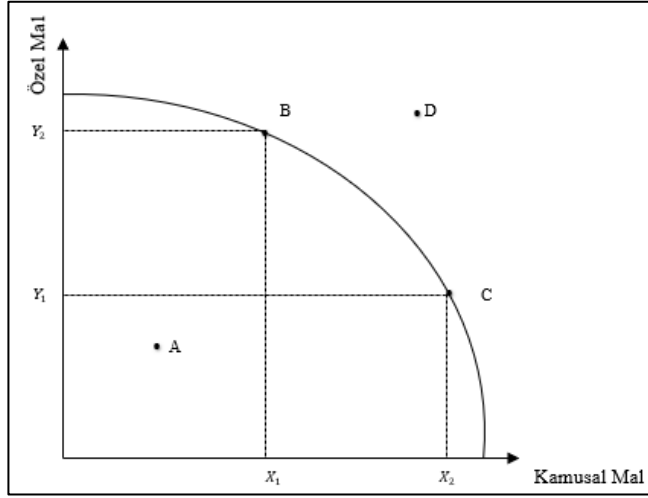
¹ Kamu kesimi kavramı, yaygın bir şekilde “kamu ekonomisi” olarak da adlandırılmaktadır (Nadaroğlu, 2000: 4). Ayrıca birçok eserde devlet kavramının da kamu kesiminin yerine kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışma içerisinde yer yer bu kavramlar birbiri yerine kullanılmıştır.

İnsanların yaşamları boyunca duydukları gereksinimler beşerî ihtiyaçlar olarak adlandırılır. Beslenme, giyinme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarının yanında bireylerin psikolojisinden kaynaklanan, ziynet eşyası takmak, modaaya uygun giyinmek, kişisel bakım ürünleri kullanmak gibi ihtiyaçları da olabilir. Bu tarz ihtiyaçlara yönelik mal ve hizmetler özel mal ve hizmetler olup, bireysel talebe bağılı olarak, gönüllü bir finansman yöntemi olan fiyat mekanizması yoluyla özel kesim tarafından sunulmaktadır (Akgül Yılmaz, 2009: 19-20).

Sosyal bir varlık olan insanın beşerî ihtiyaçlarından doğan bir diğere gereksinimi, toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Topluluk halinde yaşayan insanların, mevcudiyetlerini sürdürmeleri adına, bir başka topluluktan gelebilecek saldırılara karşı ulusal savunma gibi oluşacak temel gereksinimleri, toplumsal, sosyal, kolektif veya kamusal ihtiyaçlar gibi çeşitli şekillerde isimlendirilmektedir. Bu türden gereksinimler, kamusal mal ve hizmet niteliğinde olduğundan kamu kesimi üretici birimleri tarafından sunulmaktadır. Dolayısıyla kamu kesimi üretici birimlerinin yer aldığı ve faaliyette bulunduğu kısım, kamu kesimi olarak nitelendirilir (Akgül Yılmaz, 2009: 20).

Varlığı insan ihtiyaçlarının çeşitliliğinden kaynaklanan bu iki kesim, karar alma, talep yapıları ve finansman şekilleri bakımından da farklılık göstermektedir. Ancak her iki kesimin temelde kıt olan kaynakların çeşitli faaliyetlere tahsis edilmesi bakımından benzerlikleri bulunmaktadır. Kamu maliyesi açısından bu tahsis işlemi, özel mal ile kamusal mal arasında gerçekleşmektedir (Çevik, 2016: 32). Bu noktada hangi kesimin daha ağırlıklı olarak faaliyet göstereceği konusu, ülkenin gelişmişlik seviyesine, ekonomik ve siyasi yapısına, hükümetlerin ekonomik politikalarına göre farklılık arz etmektedir (Eker ve Bülbül, 2016: 25). Ayrıca kamu veya özel kesimin nispi büyüklüğü aynı ülke içinde zamansal açıdan da farklılık gösterebilmektedir (Pehlivan, 2019: 35).

Toplumsal tercihler göz önüne alındığında özel ve kamu kesimince üretilecek olan malın miktarı belirlenerek ulusal ekonomi içerisinde hangi sektörün daha ağırlıklı üretim gerçekleştirmesi gerektiği saptanır. Ulusal ekonomilerde kamu – özel kesim nispi büyüklüğünün anlaşılması için genelde üretim imkanları eğrisinden yararlanılmaktadır.

Şekil 1.1: Üretim İmkanları Eğrisi

Kaynak: Çevik, 2016: 33.

Şekil 1.1'e göre B noktasında X_1 kadar kamusal mal, Y_2 miktarında da özel mal üretilmektedir. Bu durumda özel kesimin ön planda olduğu bir ekonominin varlığından söz edilebilir. Aksi durumdaki C noktasında ise kamu kesiminin ağırlıklı olduğu bir ekonomi söz konusudur. Ayrıca A noktasında toplumun kaynakları etkin bir şekilde kullanmadığı, D noktasında ise mevcut kaynaklarla bu seviyede bir üretim gerçekleştiremeyeceği görülmektedir (Çevik, 2016: 32).

1.2. KAMU KESİMİ

Kamu kesimi denildiğinde, kamu mülkiyeti altında yer alan kurum ve kuruluşlardan oluşan kesim anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet ilişkisi, kamu kesimi ile özel kesim arasında ana ayırıcı unsur olarak yer almaktadır. Kamu kesiminde yer alan kuruluşların önemli bir kısmının yönetilme şekli, örgütlenme şekli, personel istihdamı gibi faaliyetlerde tabi olduğu yasalar, özel kesimdekinden farklıdır. Bunun yanı sıra, kamu kesimindeki kurum ve kuruluşların bazılarında mal ve hizmet üretimi yapılır; bazı kuruluşların ise yalnızca düzenleyici ve koordine edici işlevleri bulunmaktadır (Kirmanoğlu, 2014: 35).

1.2.1. Kamu Kesiminin Kapsamı

Devletin en temel görevi, bünyesinde hayatlarını devam ettiren toplumun iç ve dış güvenliğini sağlamakla birlikte toplumda adaleti tesis etmektir. Zamanla devlet

anlayışında meydana gelen değişmelere karşın kamu hizmetinin temelini oluşturan bu görevler, devletlerin tümünde hâlâ aynı niteliğini korumaktadır. Öte yandan, devletin temel görevlerine ilaveten özel kesimin gerçekleştirmesi mümkün olmayan büyük bayındırlık hizmetleri gibi işlevleri yerine getirmesi görüşü, ilk kez Adam Smith tarafından benimsenmiştir. Günümüze değin bu görevlerin çok daha fazla çeşitlenerek genişlediği gözlemlenmektedir. Sosyal devlet olgusunun gelişmeye başlamasıyla kamu ekonomisinin kapsamı da değişikliğe uğramış; salt piyasa dışı faaliyetleri gerçekleştirmekle yetinilmediği bir duruma gelmiştir. Kamu kesiminin üretimini gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir kısmı da özel kesimce bireysel talebe karşılık gelen faaliyetlerden oluşturmaktadır. Dolayısıyla niteliklerine bakılmaksızın kamu yetkilerinin otorite ve vesayeti altındaki kurum, kuruluş ile örgütler, kamu ekonomisi kesimini oluşturmaktadır (Nadaroğlu, 2000: 31).

1.2.2. Kamu Kesiminin Faaliyet Amaçları

İnsanlar yalnızca özel ihtiyaçlarına dayalı olarak yaşamlarını srdrselerdi, piyasa mekanizması yeterli olacaktı ve devlet müdahalesi gereksiz hale gelecekti. Yani zel kesim tarafından sunulan özel malların aynısını sunmak devletin görevi değildir. Çünkü piyasa mekanizması mükemmel işlediğinde kamu kesiminden daha etkili çalışması muhtemeldir. Tam da bu noktada kamu maliyesinin temel sorusu ortaya çıkar: Böyle bir durumda devlet müdahalesi ne zaman ve neden gerekli hale gelir? (Ithori, 2017: 1)

Kamu kesiminin faaliyette bulunması, esas itibariyle toplumsal ihtiyaçların varlığından dolayı meydana gelmektedir. Klasik maliye anlayışında kamu kesiminin faaliyet alanı dar bir alanı kaplıyorken, modern maliye anlayışı ile birlikte daha geniş boyutlara ulaşmıştır (Eker, 2004: 37). Bu doğrultuda öncelikle kamu kesiminin faaliyet alanına ilişkin amaçlarından bahsetmek gerekmektedir. Ancak devletlerin bütününde değişmeyecek bir Şekilde faaliyet alanını belirlemenin oldukça güç olduğu unutulmamalıdır. Yine de bu amaçlar genel olarak şu Şekilde sıralanabilir:

- Optimal kaynak dağılımını gerçekleştirmek,
- Ekonomik istikrarı sağlamak,

- Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak,
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 17).

1.2.2.1. Optimal Kaynak Dağılımını Gerçekleştirmek

Hem özel kesim hem de kamu kesimi temelde kıt kaynaklarla insan ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle kaynakların optimal dağılımın ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüze değin optimal kaynak dağılımının nasıl yapılacağı hakkında ortaya atılan fikirlerin sonucunda tam anlamıyla bir konsensüs oluşmamıştır; yalnızca genel kabul görmüş düşünceler bulunmaktadır.

Musgrave (2004)'e göre devletin, piyasa mekanizmasının etkin olduğu alanlarda kaynak tahsisi problemine yönelik eylemde bulunmasına gerek yoktur. Fakat piyasa mekanizmasının optimal kaynak dağılımını sağlama konusunda çoğu zaman yetersiz kalması, bu problem karşısında devletin öncü rol oynamasını gerekli hale getirir.

Piyanın yapısından kaynaklanan başarısızlıklar, toplumsal mallar, dışsallıklar, bilgi eksikliği gibi nedenler dolayısıyla kaynak dağılımı hususunda optimal sonuçları elde etmek mümkün olamayabilir. Bu durumda devlet müdahalesinin nasıl olacağı tartışma konusudur. Ancak kaynak dağılımını optimum seviyede gerçekleştirme konusunda kamu kesiminin önemli bir fonksiyonu olduğu kesindir (Akdoğan, 2014: 25).

1.2.2.2. Ekonomik İstikrarı Sağlamak

Kamu kesimine atfedilen bir diğer faaliyet amacı, ekonomik istikrarı sağlama işlevidir ki bununla makroekonomik istikrar kastedilmektedir. Böylece klasik iktisat bakışının yansıttığı, yalnızca “fiyat istikrarı sağlandığı sürece ekonomik istikrarın sağlanacağı” düşüncesi eksik kalacaktır. Günümüzde ekonomik istikrarın sağlanması ile, fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmalarının önlenmesi ve tam istihdamın gerçekleşmesi anlaşılmaktadır (Türk, 1999: 75; Yaraşır Tülümce ve Yavuz, 2019: 22).

Para, bir ödeme aracı, hesap birimi ve saklama aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla çağdaş piyasa ekonomilerinde para bir bakıma her şeyi ifade eder. Bu noktada da devletin piyasaya parayı süren teknelci konumunda bulunması, paranın özellikle mal

satın alma gücünün ani bir şekilde değişmemesi, yani istikrarlı seyir izlemesini sağlamasını gerektirir (Bulutoglu, 2004: 19).

Cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulduğu durum tam istihdam, bir kısmının bulamadığı aksi durum ise eksik istihdam olarak adlandırılır. Devletin iktisadi olarak edindiği amaçlardan birisi de ülkenin tam istihdam haline ulaşmasıdır. Bunun için birtakım araçları kullanarak müdahalelerde bulunur. Örneğin toplam talep ve toplam arz eksikliğinden kaynaklanabilen bir eksik istihdam durumunda devlet, efektif talebin artırılması amacıyla kamu harcamalarına başvurabilir (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 87).

Ekonomide her zaman arzu edildiği gibi istikrarlı bir seyir söz konusu olmayabilir. Özellikle kapitalist ülkelerde kendi haline bırakılmış piyasa mekanizması, konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak ekonomide sıkıntılar yaratabilir. Birtakım nedenlere bağlı olarak fiyatlar genel düzeyinde bir artış ya da işsizlik baş gösterebilir. Bir başka ekonomik istikrarsızlık durumu ise enflasyon ve işsizliğin bir arada aynı sürede görülmesidir (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 32). Bu gibi ekonomik açıdan dengesizliklerin yaşanması sırasında devletin üstlenmesi gereken rolün ne olması gerektiği hakkında farklı görüşler olsa da kamu kesiminin bundan tamamen soyutlanması neredeyse mümkün değildir.

1.2.2.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak

Ekonomik büyüme, bir ülkenin belirli bir dönemde üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin toplam tutarındaki artış olarak ifade edilir. Burada kastedilen artış, reel artıştır. Fiyatlar genel seviyesindeki artıştan kaynaklanmamalıdır (Eğilmez, 2017: 194). 20.yüzyılın ikinci yarısından beri ekonomik büyüme, devletten beklenen bir görev haline almıştır. Çünkü milli gelirden meydana gelen bir artıma ülke içerisindeki nüfus artış hızından daha fazla olduğu takdirde, o ülkede kişi başına düşen milli gelir ile beraber refah artışı da yaşanacaktır (Akgül Yılmaz, 2009: 78).

Kalkınma ise büyüme ile karşılaştırıldığında daha geniş kapsamlı olup, bir ülkede uzun dönemli olarak sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi ifade etmektedir. Kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde, aldığı kararlar ve

uygulamış olduğu politikaların ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde yaratacağı etki tartışılmaz. Bu nedenle devlet, mali araçları kullanarak ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve sürekliliği sağlamak adına faaliyetlerde bulunur (Yaraşır Tülümce ve Yavuz, 2019: 26).

1.2.2.4. Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamak

Milli gelirin çeşitli gruplar arasındaki bölüşümünü ifade eden gelir dağılımı, devlet müdahalesi olmadan arzu edilen şekilde gerçekleşmez (Pehlivan, 2019: 57). Çünkü üretim faktörleri, ekonomide adil bir şekilde dağıtılmamıştır. Özellikle kapitalist ekonomilerdeki devletin görevi, mülkiyeti korumak olduğundan üretim faktörlerinin dağılımına müdahale edemez. Bunun sonucunda gelir de adil bir şekilde dağılmamış olur (Akgül Yılmaz, 2009: 76).

Devlet, bireylerin çıkarlarından çok toplum çıkarlarına odaklanmış olan bir mekanizmadır. Dolayısıyla devletin, kişilerin sahip olduğu ve üretime soktuğu faktörlerin fiyatlarına göre gelişen birincil gelir dağılımını kabullenmesi oldukça güçtür. Toplumda faktör gelirleri yetersiz veya hiç olmayan dezavantajlı grupların (yaşlılar, çocuklar, sakatlar, işsizler, yoksullar vb.) lehine hareket eden devlet, piyasada oluşan gelir dağılımına, vergiler yoluyla müdahale ederek gelirin daha adil dağılması için çabalar (Akalin, 1986: 9). Özellikle artan oranlı gelir vergisi ile fonlama sağlayan devlet, harcamalar yoluyla da düşük gelir seviyesindeki bireylere satın alma gücünü artıracak biçimde gelir transferi yapar (Nadaroğlu, 2000: 117).

1.2.3. Kamu Kesiminin Faaliyet Gereççeleri

Maliye biliminin temel amaçlarından biri toplumsal refahı olabildiğince artırmaktır. Paretocu teori, toplumsal refahın belli koşullar altında kamu kesimine ihtiyaç duyulmadan piyasa ekonomisi tarafından sağlanacağı görüşündedir. Ancak tarih boyunca ulusal ekonomi içerisinde kamu kesiminin faaliyette bulunmaması gibi bir durumun söz konusu olamayacağı anlaşılmıştır. Bununla birlikte kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün ne olması gerektiği problemi ortaya çıkmıştır. Konu hakkında literatürde birden fazla iktisatçının düşünceleri bulunmaktadır. Özellikle Neoklasik iktisat ekolünün bu konudaki düşünceleri sistematik açıdan dikkate alınabilir. Neoklasik ekole

göre, kamu kesimin alması gereken pozisyonu pareto optimum² belirlemektedir. Piyasa ekonomisi pareto optimumunu sağlamakta tek başına yetersiz kalmaktadır; devlet ancak bu amacı gerçekleştirmek uğruna ekonomiye müdahil olabilir (Çelebi, 2015: 44). Piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı bu durum, arzulanan faaliyetleri devam ettirememesi veya istenmeyen faaliyetlerden vazgeçmemesini ifade eden “piyasa başarısızlığı” kavramı ile açıklanmaktadır (Bator, 1958: 351). Piyasa başarısızlıklarının çeşitli sebepleri vardır. Bunlar literatürde; eksik rekabet, ölçek ekonomileri, kamusal mallar, erdemli mallar, dışsal ekonomiler, asimetrik bilgi olarak yer almaktadır. Söz konusu sebepler kısaca aşağıda ele alınacaktır.

1.2.3.1. Eksik Rekabet

Tam rekabet piyasası iktisadi uygulamalarda karşılığı olmayan soyut bir piyasayı ifade etmek amacıyla kullanılır. Tanımlaması genelde varsayımlarından hareketle yapılmaktadır:

- Bu piyasalarda çok sayıda alıcı ve satıcı bulunmaktadır ve fiyatlar yalnızca bir alıcı veya satıcıya göre şekillenmez.
- Alıcılar ve satıcılar açısından piyasaya girme konusunda hiçbir engel yoktur, giriş ve çıkışlar serbesttir.
- Piyasada üretilen malların tümü homojendir.
- Piyasada her şey açık şekilde meydana gelir, haberleşme tam ve mükemmel bir yapıda olduğundan alıcı ve satıcılar tam bilgiye hâkim bir şekilde pozisyon alırlar (Dinler, 2013: 314).

Günümüzde piyasaların tam anlamıyla şeffaf olmamasından kaynaklanan bilgi eksikliği yaşanmaktadır. Diğer taraftan firmaların mal ve hizmet türleri kalite bakımından birbirinden farklılık arz etmektedir. Bireylerin ve firmaların tercih özgürlüğünün tam manasıyla gerçekleşmemesi de piyasaların tam rekabet niteliği önünde bir engel teşkil etmektedir. Zira bireylerin, en başta reklamlar yoluyla tercihleri saptırılır; sonrasında

² Bir malın üretimini veya bir bireyin faydasını artırmak için diğer bir malın üretimini veya diğer bireyin faydasını azaltmaksızın üretim ve bölüşümün yeniden düzenlenemeyeceği durum (İktisat Terimleri Sözlüğü, 2011: 339).

firmalar ise üretim faktörlerini hangi mal ve hizmet türünde, ne miktarda kullanacağı konusunda özgür bir şekilde karar verememektedir (Aktan, 2016: 128).

Refah kaybına neden olan bu yapılar, devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmaktadır. Devlet, elindeki mevcut kaynaklarla pareto etkinsizliğe neden olan bu piyasalara yönelik rekabeti artıracak önlemler almalıdır. Örneğin antitröst ve antikartel yasaları³ çıkarabilir; reklamları denetim altına alabilir (Çelebi, 2015: 47).

1.2.3.2. Ölçek Ekonomileri

Piyasa ekonomisinde özellikle bazı üretim alanlarında firma ölçeğinin büyümesi ile beraber ölçeğe göre artan getiriler meydana gelmektedir. Bir üretim alanında ölçeğin genişlemesi ile birlikte ortalama maliyetleri sürekli düşen firmanın bulunması, düşük hasılaya sahip firmanın daha yüksek maliyetle karşılaşmasına neden olmaktadır. Sonuç itibarıyla bir firma ölçeğe göre artan getiriler dolayısıyla o alanda tekeli konuma gelmesi doğal tekel olarak adlandırılır (Stiglitz, 1994: 89). Hem sabit maliyetlerinin çok yüksek hem de rekabeti önleyici yapısından dolayı demiryolları, doğal tekeller için verilebilecek en temel örneklerden bir tanesidir (Sharkey, 1982: 21).

Geniş ölçekte üretim yapan firmanın ortalama maliyetleri sürekli olarak düşürmesinin ardında birkaç neden bulunmaktadır. Öncelikle bu firmalar teknoloji odaklı bir üretimi benimseyeceğinden birim başına maliyetleri azaltır. Aynı zamanda iş bölümü ve uzmanlaşma konusunda daha beceriklidir. İşçilerinin görevlerinin sınırlandırılarak daha çok uzmanlaşmalarını sağlar ve verimlilik düzeyini artırır. Bir diğer neden ise nispeten daha ucuz finansman kaynaklarına erişebilme imkânının bulunmasıdır (Krugman ve Wells , 2012: 323).

Özel doğal tekellerin varlığı durumunda, daha az mal miktarı daha yüksek ücretten satılacağı için toplumsal refah azalacaktır. Bu durumda devlet müdahalesinin gerçekleşme ihtimali doğar. Ya bu malların üretimi kamusallaştırarak bizzat kamu kesimince gerçekleştirilir ya da söz konusu tekeli imtiyaz sözleşmeleri ile kontrol altına alabilir (Çelebi, 2015: 48).

³ Tekelleşme ve kartelleşme karşıtı yasalar.

1.2.3.3. Kamusal Mallar

Paul A. Samuelson (1954: 387) ekonomide bulunan mevcut malları özel tüketim malları ve toplu tüketim malları (kamusal mal) olarak ikiye ayırarak ilk defa modern anlamda kamusal mal tanımı yapmıştır. Samuelson, faydası bölünebilen malları özel mal, bölünemeyen malları ise kamusal mal olarak nitelendirmiş; bireyleri $(1, 2, \dots, s)$, özel tüketim mallarını (X_1, \dots, X_n) şeklinde sıralayarak aralarındaki ilişkinin şu şekilde gerçekleşeceğini belirtmiştir:

$$x_j = \sum_1^s x_j^i \quad (1.1)$$

Dolayısıyla özel mal için toplam fayda, her bireyin elde ettiği faydalar toplamından oluşmaktadır. Diğer taraftan $(X_{n+1}, \dots, X_{n+m})$ şeklinde sıraladığı kamusal mallarda ise $(X_{n+j} = X_{n+j}^i)$ türünde bir ilişki gerçekleşecektir. Böylece kamusal malların bölünemeyeceği ve faydasının her birey için eşit olacağını belirtmiştir.

Kamusal malların tüketim noktasında bireyler, birbirlerine rakip olamaz ve tüketiminden mahrum bırakılamaz. Ayrıca kişisel talep belli olmadığı için fiyatlandırması yapılamaz. Ancak özel malların faydası bölünebilir, tüketiminde bireyler dışlanabilir ve üretimi konusunda kişilerin tercihleri baz alındığında fiyatlanabilir özelliklere sahiptir. Piyasa mekanizmasında üretimin gerçekleştirilebilmesi bahsi geçen koşullara bağlıdır (Akalin, 1986: 24). Neoklasik teoriye göre kamusal malların özellikleri dolayısıyla piyasada üretiminin gerçekleştirilemiyor olması kamu kesiminin ekonomideki varlığını gerekli kılmaktadır.

1.2.3.4. Erdemli Mallar

Richard A. Musgrave (1959: 13-14) özel kesim tarafından sunulan bazı malların tüketimi konusunda bireylerin en doğru şekilde tercihte bulunamayacaklarını düşündüğü için söz konusu mallar özelinde devlet müdahalesinin gerekliliğini dile getirmiştir. Tüketimi topluma faydalı olup piyasa mekanizmasında yeterince üretilmeyen malları erdemli mal; tüketimi topluma zarar veren ve piyasa mekanizmasında gerektiğinden fazla üretilen malları erdemsiz mal olarak tanımlamıştır.

Süt, kitap, temel eğitim ve emniyet kemeri gibi malların tüketimi topluma faydalı olduğu için erdemli mal olarak; alkol, sigara ve eroin gibi malların tüketimi ise topluma zarar verdiği düşünüldüğünden erdemsiz mal olarak nitelendirilir. Diğer taraftan bu malların tüketimi konusunda devletin karar verici konumda bulunması, bir anlamda tüketici tercihlerinin eleştirisi olduğu için tercih özgürlüğüne müdahale olarak da yorumlanmaktadır (Çelebi, 2015: 54; Head, 1966: 3).

Erdemli malların üretilmesi sonucunda birey ve topluma yayılacak olan fayda algılanandan daha yüksek düzeyde gerçekleşir. Dolayısıyla bireyler tarafından algılanan faydasının, mevcut faydasından çok daha az olduğu düşüncesi, erdemli malların kamu kesimince üretilmesini ya da desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü devletin erdemli malları üretmesi durumunda, bireyler söz konusu mallar için ya hiç bedel ödemez ya da piyasa fiyatından daha düşük bir bedel öderler. Ayrıca toplumsal faydasının yüksek olduğu bu malların yeterli düzeyde tüketilmesi için bireyleri sübvansedeabilir (Altay, 2017: 43). Aynı şekilde erdemsiz mallar için üretim kısıtlaması veya vergileme yoluyla tüketimini azaltıcı politikalar izleyebilir.

1.2.3.5. Dışsal Ekonomiler

Alfred Marshall (1890), sanayileşmiş ülkelerde içsel ve dışsal ekonomilerin üzerinde durmuştur. Bazı özel mal ve hizmetlerin piyasada üretilmesi veya tüketilmesi nedeniyle dışsal ekonomilerin meydana gelebileceğini ortaya koymuştur.

Pozitif dışsallık denildiğinde bir mal veya hizmetin kullanımı dolayısıyla ortaya özel faydanın yanında toplumsal faydanın da çıkması anlaşılmaktadır. Toplumsal fayda kısmı tıpkı kamu malları özelliğinde olduğu gibi fiyatlandırılmaz. Yani pozitif dışsallıklar gerçekleştiğinde malın fiyatı ve üretim miktarı tüm faydaları içermez. Negatif dışsallık ise bir üretim veya tüketim dolayısıyla bir başka üretim veya tüketime maliyeti olan durumu ifade etmektedir. Negatif dışsallık ile kişiye veya firmaya olan maliyetinin yanı sıra bir de topluma yayılan maliyetler meydana gelmektedir. Özetle pozitif dışsallıklarda piyasada üretilen miktar, toplumsal optimumu sağlayan miktardan daha az olur. Negatif dışsallık durumunda ise piyasada oluşan üretim miktarı, toplumsal

optimumun sağlandığı üretim miktarından daha fazla olacaktır (Kirmanoğlu, 2014: 159-162).

Ekonomik teorilere göre piyasa dışsallık yayan mal ve hizmetlerin üretiminde toplumsal optimumu sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Ancak bu tür faaliyetlere karşı elindeki mekanizmaları kullanarak önlem alma konusunda devletin daha güçlü olduğu söylenebilir. Örneğin; negatif dışsallık yayan mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimini cezalandırma yöntemiyle kısıtlayabilir. Pozitif dışsallık yayan mal ve hizmetlerin de üretim ve tüketimini yaygınlaştırmak adına teşvik politikaları izlenebilir (Stiglitz, 1994: 94).

1.2.3.6. Asimetrik Bilgi

Kaynak kullanımında başarısız olunmasının nedenlerinden bir diğeri piyasa mekanizmasında üretici ve tüketicilerin tam bilgiye sahip olamamalarıdır.

George A. Akerlof (1970) kalite ve belirsizlikleri konu edindiği makalesinde piyasa sürecinde üretilen farklı kalitedeki malların birtakım sorunlara neden olacağını ifade etmektedir. Otomobil piyasasından hareketle asimetrik bilginin yol açacağı muhtemel sonuçlara değinmiştir.

Akerlof (1970: 489-490), örneğinde yeni ve kullanılmış otomobillerin her ikisinin de iyi ya da kötü (limon⁴) olabileceği varsayımından hareket etmektedir. Kişi bir araç aldıktan uzun bir süre sonra aracının kalitesi hakkında iyi bir bilgiye sahip olacaktır. Ancak ikinci el piyasada araç satın alacak kişi, araç sahibi kadar bilgiye sahip olmayacaktır ve araç almak için ortalama bir fiyat belirleyecektir. Araç sahibi aracı hakkında gerçek bilgiye hâkim olduğundan gerçek değerini istediğinde iyi arabaların satışını bir bakıma engellemiş olacaktır. Böylece ikinci el araç piyasasından iyi araçlar çekilecek, yerine kalitesi düşük kötü araçlar piyasada kalmış olacaktır.

Joseph E. Stiglitz (1994: 96)'e göre bilgi nitelikleri itibariyle bir kamu malıdır ve bir kişinin daha fazla bilgiye sahip olması diğer kişilerdeki bilgiyi azaltmayacaktır. Bu çerçevede etkinlik sağlanması adına bilgi ya bedava sunulmalı ya da yalnızca aktarma

⁴ ABD'de kötü nitelikteki arabalar için limon tabiri kullanılmaktadır.

maliyeti kadar ücretlendirilmelidir. Ancak tıpkı diğer kamu mallarında olduğu gibi özel kesimin yetersiz sunacağı koşulu bilgi için de geçerlidir.

Piyasa mekanizmasında bireylerin asimetrik bilgiye sahip olmasının nedeni, piyasada belirsizliğin ve bahsi geçen maliyetlerin olmasıdır. Devletin bu aşamada devreye girmesi beklenmektedir. Örneğin tüketiciyi koruma amaçlı gerekli yasal düzenlemeleri yaparak yaşanan bu etkisizlikleri önlemesi istenir.

1.2.4. Kamu Kesiminin Sınırlarının Çizilmesi

Devletin ekonomideki rolü 20. yüzyılda hatırı sayılır derecelere ulaşmıştır. Günümüzdeki rolünün de hâlâ önemli bir seviyede olması, kamu kesiminin sınırlarının hangi boyutta olması gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Kamu kesiminin faaliyet sınırını belirleme problemi, daha çok piyasa ekonomisi ya da karma ekonominin hâkim olduğu ülkeler için geçerlidir. Zira sosyalist bir ekonomide böyle bir sorundan bahsedilemez. Diğer taraftan, bu sınırın belirlenmesinde politik tercihler ve ekonomik rasyonalitenin de önemli bir etkisi olduğu unutulmamalıdır (Eker ve Bülbül, 2016: 47).

Kamu kesimi, tıpkı özel kesim gibi üretim faktörlerini kullanır. Üretim faktörlerinin kullanım sınırının belirleyicisi ise alternatif maliyettir. Kullanıldığı hizmet sonucunda alternatif maliyetin, getirisinden düşük olduğu noktaya dek üretim yapılabilir. Kaynak kullanımının yanında kamu kesiminin sınırını belirleyen faktörler; kamu kesiminin harcama boyutu, kamu mülkiyeti, ekonomideki kontrol derecesi ve üretim düzeyidir (Gemmell, 1993: 2).

Ülkelerin hâkim ekonomik sistemleri, yürüttüğü kamu politikaları vb. birçok faktör birbirinden farklılık arz etmesi nedeniyle kamu kesiminin sınırının kesin bir şekilde belirlenmesi oldukça güçtür. Ancak kamu kesiminin büyüklüğü belli yöntemlerle tahmin edilebilir.

1.3. KAMU KESİMİNİN GENİŞLEMESİ

Berry ve Lowery (1984: 194)'e göre kamu kesiminin genişlemesi⁵ iki nedene bağlıdır. İlk olarak, hükümet faaliyetleri artmış, yani kamu kesimince sunulan mal ve hizmet üretiminde bir artış yaşanmış olabilir. İkinci ise kamu kesimi tarafından belli miktarda sunulan mal veya hizmetin maliyeti, özel kesimce sunulan mal ve hizmet maliyetinden fazla olabilir. Ayrıca kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı cari olarak artabileceği (cari büyüme) gibi kamu kesimi faaliyet alanının genişlemesi dolayısıyla da artabilmektedir. İkinci durumdaki gibi yaşanan değişikliğe gerçek büyüme denilmektedir. Aktan (1995: 48) ise kamu kesiminin genişlemesine ilişkin geliştirilmiş teoriler incelendiğinde, buna neden olan faktörler kolayca anlaşılır bir nitelik kazanacağı düşüncesindedir. Diğer yandan kamu kesiminin genişlemesinin nedenlerini kategorize etmek gerekirse, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler olarak üç ana başlık altında toplanabilir.

⁵ Kamu kesiminin genişlemesi ve kamu kesiminin büyümesi kavramları aynı anlama karşılık geldiğinden çalışma içerisinde birbiri yerine kullanılmıştır.

Tablo 1.1: Kamu Kesiminin Büyümesine Neden Olan Faktörler

1. Ekonomik – Mali Faktörler	<ul style="list-style-type: none">• Tam kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri),• Yarı kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (eğitim ve sağlık hizmetleri),• Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu hizmetler (enerji, ulaştırma, haberleşme),• Depresyon ve ekonomik kriz,• Mali aldanma (fiscal illusion) olayı,• Enflasyon,• Az gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik büyüme ve kalkınmaya öncü ve destek olması,• Tam istihdamın sağlanması,• Kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı,• Keynesyen genişleyici politikalar.
2. Siyasal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">• Sıcak savaş,• Soğuk savaş, dış tehditler,• Siyasal süreçte siyasal aktörlerin özel çıkarlarının peşinde koşmaları,• Politik konjunktürde seçim ekonomisi stratejisi uygulaması (seçim dönemlerinde kamu harcamalarının artırılması),• Çıkar ve baskı gruplarının devletten transfer kollama (rant kollama) gayretleri,• Hükümetlerin partizan tutumları ve patronaj politikaları.
3. Sosyal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">• Nüfus artışı,• Gelir ve servet dağılımının dengesiz olması,• Geri kalmış bölgeler sorunu,• Konut sorunu,• Terör,• Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması,• Sosyal tazminler,• Sosyal güvenlik hizmetleri,• Teknolojik değişme.

Kaynak: Aktan, 1995: 49.

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü, bu çalışmada kamu harcamaları cinsinden ölçme yöntemi kullanılarak hesaplanacaktır. Bu doğrultuda kamu kesiminin genişlemesi olgusu da daha çok kamusal hizmet artışı ve dolayısıyla neden olduğu kamu harcamaları artışı bağlamında ele alınacaktır.

1.3.1. Kamu Kesiminin Genişlemesine Dair Bazı Teorik Görüşler

Kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisindeki yerinin tespit edilebilmesi adına birçok çalışma yapılmış; nihayetinde kamu kesiminin genişlemesi olgusu ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkarılan teoriler ile beraber analizler yapılmış; bir nevi teoriler test edilmiştir. Çalışmada rant kollama teorisi bağlamında kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün araştırılıyor olması, bu konudaki önemli görüşlere yer verilmesini gerekli kılmaktadır.

1.3.1.1. Wagner Kanunu

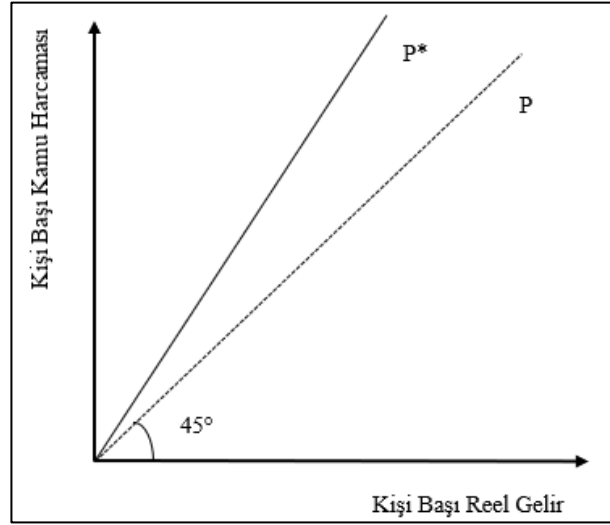
Adolph Wagner 1877'deki çalışmasında devlet faaliyetlerinin genişlemesi yasasına atıfta bulunarak birtakım ampirik gözlemler yapmıştır. Çalışmanın neticesinde kamu sektörünün, ekonomik ilerleme, gelir artışı gibi nedenlerle genişleme eğiliminde olduğunu belirtmiştir (Wagner ve Weber, 1977: 59). Özellikle özel sektördeki büyümenin maliyetlerinin ve toplumsal yarar gözetilerek sunulan kamu hizmetleri artışının, kamu kesiminde hem göreceli hem de net bir genişlemeye yol açtığını iddia ediyordu (Peacock ve Scott, 2000: 2). 1883 yılına gelindiğinde Wagner, kamu harcamalarındaki büyümenin, ekonomik büyümenin doğal bir sonucu olduğunu belirterek, kamu harcamalarının belirlenmesine ilişkin bir model sundu. Ardından görüşleri bir yasa şeklinde tarif edildiği için "Wagner Yasası" olarak adlandırıldı.

Wagner (1883: 8)'e göre "kamunun ve özellikle devlet faaliyetlerinin genişlemesi yasası" kamusal gereksinimlerin artmasından kaynaklanmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerin iyi örgütlendiği durumlarda her iki yönetimin de gereksinimleri fazlalaşacaktır. Wagner, özellikle 19. yüzyıl sıralarında Almanya'daki yerel yönetimlerde mali gereksinimlerin hayli artışı tespitinde bulunmuştur. Sosyal açıdan ilerlemeler, ulusal ekonomi içerisinde özel kesim ve özellikle kamu kesimi payındaki zorunlu değişimlere neden olmuştur. Wagner, diğer taraftan kamu harcamalarının artmasına engel olabilecek ekonomik durumların da yaşanacağına değinmiştir. Ona göre finansal sıkıntılar, kamu kesiminin genişlemesine engel olsa da gelişme arzusundaki halk, uzun vadede bu durumun üstesinden gelecektir.

Wagner'e göre toplumun sosyal açıdan gelişmesi kaçınılmazdır. Bu durum doğal olarak devlet faaliyetlerinin genişlemesine neden olacaktır. Çünkü sosyal gelişmenin gerektirdiği faaliyetleri özel kesim karşılayacak nitelikte değildir ve kamu kesiminin bu anlamdaki faaliyetleri zorunlu olarak çeşitlenecektir. Ulusal ekonomi içerisinde kamu kesiminin ekonomik büyüklük seviyesinde de değişiklik yaratacağından bu durum, sosyalist ekonomiye doğru gidişin doğal bir süreci olarak karşımıza çıkmaktadır (Nadaroğlu, 2000: 143).

19. yüzyıl içinde yapmış olduğu analize göre Wagner, kamu harcamalarının sürekli olarak yükseldiğini ve artış hızının milli gelirdeki büyümeye oranla daha hızlı olduğu sonucuna varmıştır (Islam, 2010: 509).

$$\frac{\frac{\Delta G}{G}}{\frac{\Delta Y}{Y}} > 1 \quad (1.2)$$

Şekil 1.2: Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu (Adolph Wagner)
Kaynak: Çevik, 2016: 62.

Şekil 1.2'ye göre P doğrusu kişi başı reel gelirdeki değişiklik kadar kişi başı kamu harcaması yapılacağını ifade etmektedir. Ancak Adolph Wagner'e göre kişi başı kamu harcaması kişi başı reel gelirdeki değişiklikten daha fazla artacağı için ekonomideki durum, P* doğrusundaki gibi olacaktır (Çevik, 2016: 62).

Özetlemek gerekirse, Wagner kamu kesiminin genişlemesini temelde üç nedene bağlamaktadır. İlk olarak sanayileşme ve modernleşme ile beraber toplumu koruma ihtiyacı, kamu harcamalarını artıracaktır. İkinci neden; gelirdeki gerçek artışların kültürel ve refah bağlamındaki harcamaların artışını kolaylaştırmasıdır. Son olarak Wagner, ekonomik kalkınma ve teknolojiadaki değişim ile beraber ekonomik açıdan verimliliğin sağlanması adına doğal tekellerin devletçe yönetilmesi gerektiğini savunuyordu. Çünkü bazı sektörlerdeki yatırım ölçeğinin çok büyük olması, hizmetin sunumunda özel kesimi etkisiz kılacaktı (Henrekson, 1993: 407). Tüm bu nedenlerden dolayı Wagner, kamu kesiminin ekonomik faaliyetleri genişleyeceği ve dolayısıyla kamu harcamalarının artacağı düşüncesindedir.

1.3.1.2. Dengesiz Büyüme Hipotezi

William J. Baumol, 1967'de ortaya koyduğu çalışmasında, ekonomik faaliyetlere yönelik tespitlerde bulunmakla birlikte dönemin kentlerindeki mali sıkıntılardan ve diğer çeşitli problemlerden söz etmektedir. Çalışmada kamu harcamalarını artıran sebepleri birden çok varsayıma dayandırarak açıklamaya çalışmıştır.

Baumol (1967: 415-419), dengesiz büyüme ile ilgili çalışmasında oluşturduğu modelin orijininde şu varsayım yatmaktadır; ekonomik faaliyetler, teknoloji kullanımının ön planda olduğu sermaye-yoğun ve bazı zamanlarda artışın gerçekleştiği emek-yoğun olarak iki gruba ayrılır.

Baumol'un varsayımlarından bir diğeri ise uzun vadede verimli ve verimsiz sektörlerde ücretlerin birbirini takip ettiğidir. Eğer saat başına göre verimlilik, ekonomik büyüme ile birlikte artarsa, ücretler ekonominin tüm alanlarında artacaktır. Bu durum verimsiz sektör maliyetlerinin yükselmesine neden olacaktır. Örneğin; bir sektördeki verimlilik ve ücretler %2 arttığında o sektörde maliyetler, görece değişmemiş olacaktır.⁶ Ancak bir başka sektörde verimlilik sabit iken ücretler %2 artmışsa; bu sektörün maliyetinde doğrudan %2'lik bir artış yaşanacağı söyleyebilir. Dolayısıyla teknolojik

⁶Baumol (1967), hipotezinde işçi ücretleri haricindeki tüm harcamaları sektör maliyetleri hesaplamasında dışarıda tutmuştur.

açından gelişmiş sektörlerin, teknolojisi zayıf olan sektörlerin maliyetlerini artırdığı düşünülmektedir. (Baumol, 1967: 419-420).

Kamu kesiminde işleyişin emek-yoğun olması, verimliliğin düşük kalmasına neden olmaktadır. Kamu kesimindeki ekonomik faaliyetlerden doğan maliyetlerin en önemli kısmı, istihdam edilenlere ödenen ücretleridir. Baumol'ün oluşturduğu dengesiz büyüme hipotezine göre kamu harcamalarının artmasına neden olan asıl unsur, kamu kesiminde girdi maliyetlerinin artmasına rağmen verimliliğin bir türlü sağlanmamasıdır.

1.3.1.3. Düşük Verimlilik Hipotezi

William P. Orzechowski, Baumol tarafından geliştirilen modelin 1974 yılında, kamu sektörünün büyümesinde açıklanabilirliğini test etmiştir.

Orzechowski (1974: 123), bazı ekonomistlerin iktisadi faaliyetleri, verimli ve verimsiz sektörler için gruplandırıldığını ifade etmektedir. Buna göre verimli sektörü, sermaye birikimi ve yenilikle; verimsiz sektörü ise daha çok hizmet kesimi gibi emek-yoğun sektörle ilişkilendirir. Kamu kesimi de genel olarak hizmet sağladığından, verimliliği düşük olacaktır.

Çalışmasında kamu kuruluşlarının birim başına maliyetleri ve dolayısıyla bütçelerinin arttığını farkeden Orzechowski, söz konusu durumun yalnızca eyaletlerde değil federal hükümette de gerçekleştiğini söylemektedir. Ayrıca işçi başına sermayenin en fazla olduğu kesimin, kamu sektörü olduğunu belirtmektedir (Orzechowski, 1974: 123-124). Özetle Orzechowski'ye göre kamu sektörü verimsiz işlediğinden kamu harcamaları genişlemektedir.

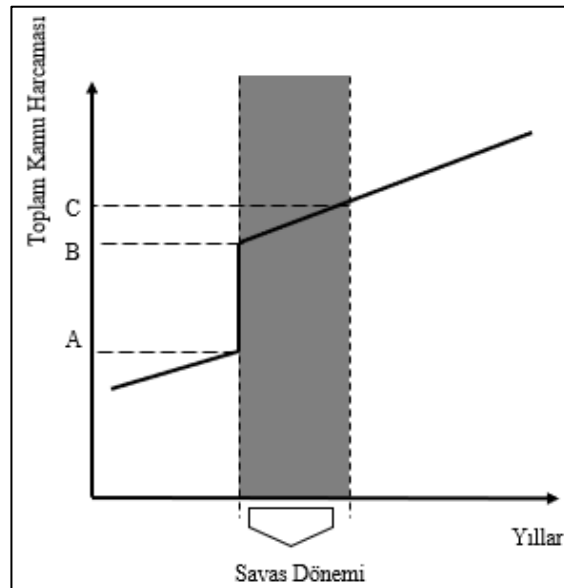
1.3.1.4. Peacock – Wiseman Sıçrama Tezi

Peacock ve Wiseman (1961) İngiltere özelinde yaptıkları 1890-1955 yıllarını kapsayan inceleme ile kamu harcamalarının zamanla büyümesini açıklamaya çalışmışlardır. Analizlerinde kamu harcaması artışlarının bazı noktalarda zirveler yaptığını tespit eden araştırmacılar, bunun nedeni üzerine yoğunlaşmıştır.

Peacock ve Wiseman (1979: 14) analizine göre, kamu harcamaları sürekli olarak düzenli bir artış göstermemektedir. Söz konusu zaman dilimindeki gözlemleri, kamu harcamalarının kademeli bir şekilde artış yaşandığını söylüyordu. Böylece araştırmacılar, ortaya çıkan bu durumu “sıçrama tezi” olarak adlandırmışlardır.

Kamu harcamalarının artışını vergi gelirleri ile ilişkili olarak açıklayan P-W sıçrama tezine göre, savaş ve benzeri olağanüstü durumların yaşandığı dönemlerde kamu harcamalarında zirveli bir artış gözlemlenir. Kamu harcamalarındaki bu artış, doğal olarak daha çok vergi gelirleri ile karşılanacaktır. Ancak Peacock ve Wiseman (1979: 9)’a göre savaş ve benzeri durumların geçmesinin ardından insanlar, bazı maddi fedakarlıkları hâlâ yapmaya devam edebilir. Doğrudan faydalandıkları hizmetlerin finansmanında kullanılması koşuluyla yüksek oranlı vergilere, olağanüstü dönemin geçmesine rağmen katlanabilirler.

Şekilde de görüldüğü üzere, savaş ve benzeri olağanüstü dönemlerde devletin, savunma gibi alanlarda yapılan zorunlu kamu harcamalarının finansmanı için topladığı vergilere karşı bireyler itiraz etmezler. Bu durum, hükümetin vergi artırma konusunda elini güçlendirmektedir (B). Olağanüstü dönemin atlatılması sonrasında ise eski harcama ve vergi düzeylerine dönülmez (A). Dolayısıyla olağanüstü koşullar ortadan kalktıktan sonra ne harcamalar ne de vergiler eski düzeyine düşmeden artarak devam eder (C).

Şekil 1.3: Kamu Harcamalarının Artışı (P-W Sıçrama Tezi)

Kaynak: Çevik, 2016: 63.

1.3.1.5. Meltzer - Richard Hipotezi

Meltzer ve Richard 1972’de yayımlanan “Why Government Grows (and Grows) in a Democracy” isimli çalışmalarında Amerika özelinde kamu kesiminin giderek büyüdüğünü gözlemlemektedir. Meltzer ve Richard (1972: 11)’a göre demokratik ülkeler, az sayıdadır ve görece piyasa ekonomilerinin hakim olduğu alanlarda varlığını devam ettirebilmektedir. Çünkü iyi işleyen bir piyasa gücü dağıtacak; ancak devletin büyümesi gücün toplanmasına neden olacaktır.

Hiçbir ölçümün kamu kesimi ekonomik büyüklüğünü mutlak yansıtamayacağı düşüncesindeki Meltzer ve Richard (1972: 111), çalışmalarında karşılaştırmalı iki ölçümden yararlanmışlardır. Bunlardan ilki, toplam işgücü ile kamu kesimi istihdamının büyümesinin karşılaştırılması; ikincisi ise ekonomik faaliyetler ile vergi gelirlerinin karşılaştırılmasıdır. Her iki ölçüm sonucunda, çalışmanın kapsadığı yıllar itibarıyla Amerika’da kamu kesiminin özel kesimden daha hızlı büyüdüğü tespit edilmiştir.

Meltzer ve Richard (1972: 114)’a göre kamu kesiminin ekonomik anlamda genişlemesi tesadüfi değildir. Ancak bunun nedeni, yalnızca savaş ve benzeri durumlar olamaz. Savaş zamanı kamu harcamalarının büyüdüğü bir gerçektir. Ancak kamu harcamalarının artması için tabiri caizse savaşa gerek yoktur. Soğuk savaş ve askeri çatışma tehdidi de kamu harcamalarını artırabilir. Hatta seçmenlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri de buna neden olan bir diğer etmendir.

1.3.1.6. Bürokrasinin Ekonomi Teorisi

Kamu harcamalarında artışa neden olarak görülen bürokrat davranışları konusunda kayda değer araştırmacılardan ikisi Gordon Tullock ve William A. Niskanen’dir. Her iki araştırmacı da bürokrat davranışları neticesinde kamu kesiminin hacminin artacağı düşüncesindedir.

Tullock (1965) “The Politics of Bureaucracy” adlı eserinde, politik ve ekonomik ilişkiler arasında ayırım yaparak bürokrasi analizine başlar. Ona göre politik ilişkiler üst ve alt arasında, ekonomik ilişkiler ise birbirleriyle serbestçe sözleşme yapan bireyler arasında gerçekleşir. Dolayısıyla üst ile ast ilişkisi daha çok kamu kurumlarında

mevcuttur. Bu noktadan hareketle, bürokraside astların kariyerlerini ilerletmelerinin tek yolu üstlerini etkilemektir. Diğer taraftan, bürokrasi çoğu zaman bilgi eksikliği ile çalışmaktadır. Üstlerin denetlemiş olduğu alanlarda bazen ciddi derecede yetersiz olduklarını vurgular. Özellikle astların oldukça geniş olduğu bir bürokratik sistemde üstlerin bu eksiklikleri daha da göze çarpacaktır. Çünkü sağlıklı denetim için üstlerin, mevcut astlardan çok daha fazla bilgi birikime sahip olmaları gerekmektedir. Kamu bürokrasisine dönük Tullock'ın yapmış olduğu bu analizler, kamu kurumlarındaki verimsizliklerin nedeni olarak görülmektedir.

Bürokrasi ile ilgili bir diğer önemli eser William A. Niskanen'a aittir. Niskanen (1971) "Bureaucracy and Representative Government" isimli ünlü eserinde bürokratların davranış kalıplarını konu edinmiştir. Bürokratlar, daimi devlet memurlarıdır ve sağlamış oldukları kamu hizmetlerinin gerçek maliyetlerini gizleme yeteneğine sahiptir. Çünkü bu konuda tek yanlı bilgiye sahiptir ve böyle olunca da yasama organlarının kontrol edilmeleri zorlaşmaktadır. Bürokratlar etki alanını genişletmek adına optimum kamusal hizmetten daha fazlasını arz etme eğilimindedir. Ayrıca Niskanen'a göre bürokratlar, görev süreleri boyunca yetkililerin beklentilerini karşılamak amacıyla etki alanlarını maksimize etmeye çalışırlar. Sonuç olarak yasama organı, bütçe konusunda bütün bunlardan bağımsız hareket edemeyeceği için bürokratların kararlarına bağımlıdır. Bürokratlar kendi çıkarları gereğince davranacak ve daha fazla hizmet gerektiği konusunda politikacıları ikna ederek bütçelerini maksimize edecektir.

1.3.1.7. Peltzman Hipotezi

Sam Peltzman (1980), gelişmiş ekonomilerde kamu kesiminin ekonomik açıdan büyüdüğünü farkettiğinde, yüzyıllık bir zaman dilimi için baz aldığı ülke verilerinden yararlanarak bir incelemede bulunmuştur. Devletin ekonomideki rolü ile bütçe büyüklüğünün karşılaştırmasını yaparak gelişmiş ekonomilerdeki bu durumun kaynağını bulmaya çalışmıştır.

Peltzman (1980: 285)'a göre kamu harcamalarının önemli bir şekilde değişmesi gelir dağılımında yaşanan eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Analize göre, baz alınan zaman dilimi içerisinde, özellikle son 50 yılda nüfusun büyük çoğunluğundaki gelir

farklılıklarının azaltılmaya çalışılması, yani ülkedeki orta sınıfın büyümesi, kamu kesiminin genişlemesine sebep olmuştur.

Kamu kesiminin büyümesine yaygın bir ilginin olması bu konudaki genişlemeyi kolaylaştıran bir unsurdur. Söz konusu durumu ayrıca “rasyonel seçmenin bilgisizliği” olgusu ile açıklamaya çalışan Peltzman (1980: 286), ülke nüfusundaki azınlığın, çoğunluğa göre daha fazla fayda elde etmeye çalışmasının (toplumun burjuvalaşması) devletin büyümesini desteklediğini düşünmektedir. Dolayısıyla seçim dönemlerindeki seçmen katılımının artması, devletin büyümesini yavaşlatacaktır.

1.3.1.8. Buchanan Yaklaşımı

James M. Buchanan (1977), ekonomistlerin devletin büyümesi konusundaki ilgilerinin, iktisadi büyüme ile benzer oranda olmadığını düşünmektedir. Kamu kesiminin ekonomik boyutundaki genişleme hususunda endişelenmiş, sebepleri noktasında saptamaların yapılmasının önemli olduğunu söylemiştir.

Buchanan (1977: 5), kamu kesiminin genişlemesinin nedenlerini aramaya bazı soruları sorarak başlamıştır. Halkın hükümet programları için neden daha fazla vergi yükü altına girdiği ya da neden hükümetlerden kendileri adına daha fazla hizmet beklediklerini anlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Buchanan, bu konuda bir talepten doğan sebepler kümesi oluşturmuştur.

Enflasyon, nüfus artışı, kentleşme gibi sorunlar, kamu harcamalarını ve dolayısıyla kamu kesimini genişletmektedir. Ayrıca kamu kesimi ile özel kesim kıyaslaması yapıldığında, kamu kesiminin daha çok hizmet ağırlıklı faaliyetlerde bulunması verimsiz sektör olarak görülmesinde başat faktörlerdendir. Dolayısıyla kamu harcamalarının artışı kaçınılmazdır (Buchanan, 1977: 8). Diğer taraftan milli ekonominin büyümesi, vergi gelirleri tabanında bir artışa neden olacağı için kamusal hizmet talebinde de artmalar yaşanacaktır (Buchanan, 1977: 12).

Buchanan (1977: 11)’in kamu harcamalarının artışı hususunda politikacıların davranışlarının da etkili olduğunu düşünmektedir. Politikacıların oy maksimizasyonu eğilimleri daha geniş bir kamu kesimini meydana getirmektedir.

Buchanan (1977: 11-12)'a göre vergi bilinci ve mali aldanma, kamu kesiminin ekonomik açıdan büyümesinin açıklanmasında kullanılabilecek önemli kavramlardır. W.C. Stubblebine'in çalışmasındaki bulgulara vurgu yaparak, halkın vergi maliyetlerini olduğundan daha düşük tahmin ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla Buchanan'ın yaklaşımına göre, vatandaşların kamu hizmetlerinin maliyetini küçümsemeleri, kamu kesiminin genişlemesine yol açan bir diğer faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3.1.9. Olson Hipotezi

Mancur Olson'un kamu kesimi ekonomik genişlemesi ile ilgili olarak baskı ve çıkar gruplarını ön plana çıkardığı eseri "The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups", ilk olarak 1965 yılında yayımlanmıştır. Eserinde daha çok baskı ve çıkar gruplarının ortaya çıkışı, davranış kalıpları ve ülkelere olan ekonomik etkilerini irdelemiştir.

Olson (1965) eserinde, bireylerin rasyonel olmalarından hareketle davranışları hakkında birtakım saptamalarda bulunur. Birey kendisi için bir menfaat sağlayamadığı sürece yükleneceği maliyetler nedeniyle bir örgütlenme içerisine girmeyecektir. Yalnızca bir grubun üyesi olduğu için imtiyaz elde edecekse, o zaman birey grup tercihinde bulunacaktır. Diğer taraftan, baskı ve çıkar gruplarının elde edeceği imtiyazdan üyesi olmadığı halde faydalanabiliyorsa yine gruba üye olmayı tercih etmeyecektir.

Olson (1965)'a göre baskı ve çıkar gruplarının toplumsal faydanın aksine kişisel ya da daha ufak gruplar lehine hareket etmeleri hükümetleri etki altına alarak harcamaları artıracaktı. Dolayısıyla çıkar gruplarının siyasi gücü ile kamu harcamaları arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu düşünmektedir.

1.3.1.10. Cameron Yaklaşımı

David R. Cameron (1978: 1243), çalışmasında bazı ekonomilerde kamu kesiminin daha fazla büyüdüğünü fark ederek nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ekonomik üründeki artış oranı, ülkenin mali yapısı, ülkenin siyasi yapısı, hükümetlerin kurumsal yapıları, ekonominin uluslararası pazara açılma derecesi gibi beş ana başlıkta

18 ülkenin verilerinden yararlanarak bir analiz gerçekleştirmiştir. 1960-75 yılları arasında kapsayan çalışma diğer bazı teorilerle karşılaştırılarak geçerlilikleri sınanmıştır.

Tablo 1.2: Kamu Kesiminin Büyüklüğünü Etkileyen Etmenler

Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğünü Etkileyen Etmenler	Analiz Sonucu
1. Ekonomik Büyüme Oranı	Adolph Wagner (1883)'in ekonomilerin hızla büyüdüğü ülkelerin aksine Aaron Wildavsky (1975)'nin savunduğu gibi ılımlı büyüyen ekonomilerde kamu kesimi genişlemiştir.
2. Ülkenin Mali Yapısı	Anthony Downs (1960), James M. Buchanan ve Richard E. Wagner (1977)'in aksine “mali yanılısama” kamu kesiminin genişlemesinde etkili olmamıştır.
3. Ülkenin Siyasi Yapısı	Politika kamu kesiminin genişlemesinde etkilidir. Seçim rekabeti etki açısından ihmal edilebilir bir düzeydedir.
4. Hükümetlerin Kurumsal Yapısı	Merkezileşme politikaları yerelleşmeye göre kamu kesiminin daha fazla genişlemesine neden olmaktadır.
5. Uluslararası Ticarete Açıklık Derecesi	Assar Lindbeck (1976)'in iddia ettiği gibi açık ekonomilerde içe dönük kapalı ekonomilere nazaran kamu kesimi daha fazla genişlemiştir.

Kaynak: Cameron (1978)'in çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

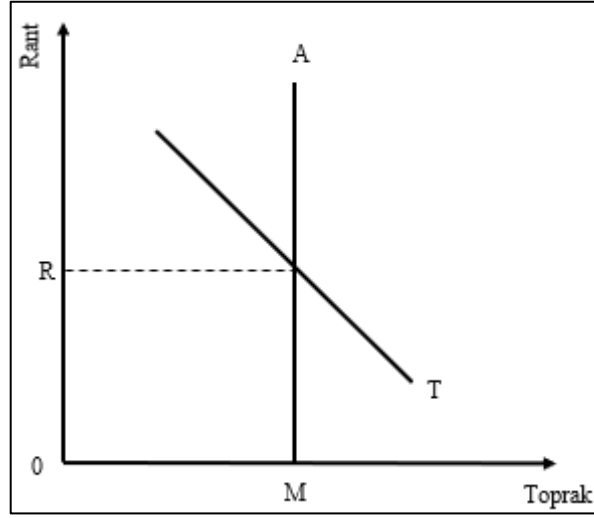
RANT KAVRAMI VE RANT KOLLAMA TEORİSİ

2.1. RANT KAVRAMI

Rant, İngilizce “rent” kelimesinin karşılığıdır ve dilimizdeki anlamı kiradır. Bu doğrultuda rant, çoğu kişi tarafından kira olarak algılanmasına karşın gerçekte farklı bir mana taşımaktadır. Özellikle kira, kapsam bakımından ranttan daha geniş bir kavrama tekabül eder (Parasız, 2010: 227).

Rant, ekonomik bir terim olarak Fizyokratlar tarafından geliştirilse de teorisini iktisatçı David Ricardo oluşturmuştur (Emiroğlu vd., 2006: 726). Dikkatli bir şekilde incelendiğinde Ricardo’nun rant teorisinin, Fizyokratlardan oldukça farklı yapıda olduğu anlaşılacaktır. Nitekim ona göre rant, doğanın cömertliğine bağlayan Fizyokratların aksine cimriliğinden kaynaklanmaktadır (Gordon, 2015: 121). Diğer yandan Ricardo (1817) rantı, toprağın özgün ve yok edilemez güçlerinden faydalanılarak elde edilen mahsulden toprağın sahibine ödenen pay olarak tanımlamaktadır.

Toprak ile beraber kastedilen doğal kaynaklar, üretiminde insan faktörünün olmaması ile diğer kaynaklardan ayrılmaktadır. Ancak, tıpkı diğer kaynaklar gibi toprak da üretim faktörü olarak kullanılmaları sonucunda sahiplerine bir gelir sağlar ve oluşan bu gelire rant denilmektedir (Ünsal, 2016: 9). Basit bir ifadeyle rantı, toprağın (doğal kaynağın) fiyatı olarak tanımlayabiliriz. Bilinmesi gereken bir başka husus, toprak arzının genellikle sabit kabul edildiğidir. Böylece şekil 2.1’deki gibi sabit olan toprak arzının, toprak talep eğrisi ile kesiştiği noktada da rant oluşmaktadır (İyibozkurt, 1999: 114).

Şekil 2.1: Rant

Kaynak: İyibozkurt, 1999: 115.

Doğada sınırlı sayıda olması nedeniyle doğal kaynak ya da toprak miktarı, diğer üretim araçlarında olduğu gibi artırılamamaktadır. Buna paralel olarak, bir şeyin arzı sabit ise fiyat (rant), miktar artışında etkili olamaz. Nihayetinde fiyatı (rant) belirleyici unsur yalnızca talep olacaktır (Hatiboğlu, 2010: 212; Yıldırım vd., 2019: 230).

Doğanın ya da toprağın insan katkısı olmaksızın tanrı tarafından yaratılmış olması nedeniyle rant, diğer üretim faktörlerinin aksine üretim sonucu elde edilmiş (kazanılmış) bir gelir değildir. Nitekim, insanoğlu herhangi bir gayret göstermeden ya da belli bir maliyete katlanmadan, yalnızca mülkiyet hakkına sahip olması dolayısıyla topraktan rant elde edebilmektedir. Bu sebeple rant, kazanılmamış gelir olarak nitelendirilir (Aktan, 2003: 9).

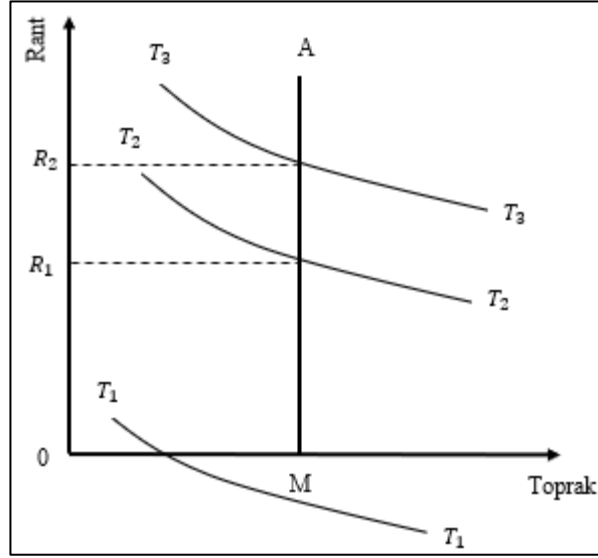
2.2. RANT TÜRLERİ

Rant çeşitli şekillerde meydana geldiğinden teorik açıdan bakıldığında genellikle dört ayrı türe ayrıldığı görülmektedir.

2.2.1. Mutlak Rant

İktisat bilimi özelinde rant kavramı, ilk olarak toprak rantı ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla üretim faktörlerinden toprağın kıt olması, sahibine kısa veya uzun vadede elbet bir kazanç sağlayacaktır. Kıtlık sorunundan doğacak olan bu rant,

“kıtlık rantı” ya da “mutlak rant” olarak isimlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bir ülkenin en verimsiz toprağına sahip olmak bile nihayetinde bir kazanç (rant) elde etmek için yeterli olacaktır (Aktan, 2003: 8).

Şekil 2.2: Mutlak Rant

Kaynak: Dinler, 2017: 290.

Bir ekonomide tarıma elverişli arazi OM kadar olduğu durumda, toprak miktarını artırmak söz konusu olamayacağından arzı sabit kalacaktır. Nüfus aşırı yoğun halde değilken ekonomideki toprak talebi T_1T_1 düzeyinde olacaktır. Bununla beraber toprak serbest mal niteliği kazanacağından fiyatı yani rantı olmayacaktır. Ancak nüfus artışı ile birlikte tarımsal ürünlere ve toprağına olan talep artacaktır. Böylece tarımsal toprağına sahip olmak isteyen kişiler, toprağı kiralamak isteyecektir. Toprak sahibine ödenen bu kira, mutlak rant olarak nitelendirilmektedir (Dinler, 2017: 291).

2.2.2. Diferansiyel Rant

Toprak, doğada belli standartlara göre bulunan bir üretim faktörü değildir. Birçok açıdan birbirleriyle kıyaslanabilecek durumda olan toprak çeşitlerinin olması, gelirlerinin de farklılığına sebep olmaktadır.

Herhangi iki toprak parçası verimlilik açısından farklı olabileceği gibi mevcut bulunduğu konum itibarıyla dahi kıyaslama yapılabilecek özellikte olabilir. Bu gibi

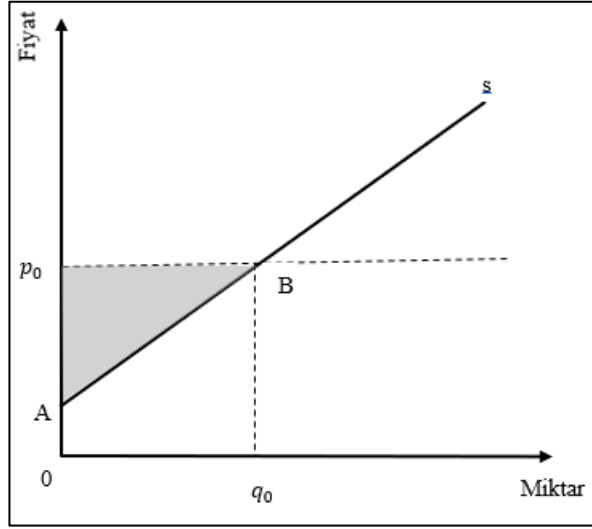
sebepler dolayısıyla ortaya çıkan rant, “diferansiyel rant” olarak isimlendirilmektedir (Aktan, 2003: 8).

David Ricardo, diferansiyel rantın oluşumundaki görüşleri nedeniyle konunun kendisiyle özdeşleştirilmesine ve “Ricardo Rantı” olarak da bilinmesine neden olmuştur (Dinler, 2017: 289). Ricardo (1817)’ya göre yerleşimin yeni başlamış olduğu bir ülkede, verimli ve zengin toprakların bolluğu sebebiyle bu toprakların az bir kısmının ekilmesi, toplumsal ihtiyacın karşılanması adına yeterli olacaktır. Toprağın bol olduğu bu durumda, henüz mülk edinilmemiş ve dolayısıyla toprakların kullanımı konusunda bir rant oluşmamıştır. Rantın oluşabilmesi için birtakım etmenlerin devreye girmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre topraklar sınırsız nicelikte ve aynı nitelikte olması durumunda toprağın kullanımı konusunda herhangi bir ödeme yapılmayacaktı. Ancak bu durum gerçekte söz konusu değildi; ayrıca nüfusun artışı ile beraber daha verimsiz toprakların da ekime açılmasından dolayı toprağın kullanılması karşılığında bir bedel (rant) oluşacaktır. Verimliliklerine göre toprağı sınıflandıran Ricardo, her alt sınıftaki toprağın üretime açılması, üst sınıf toprağın rantını oluşturacağını söylemektedir.

2.2.3. Üretici Rantı

Tam rekabet denge fiyatı ve arz eğrisi arasında kalan bölgede şekillenen üretici rantı, kavramsal olarak ilk defa Alfred Marshall tarafından kullanılmıştır (Mishan, 1968: 1269).

Bir malın fiili olarak satılan fiyatı, üreticinin satmaya razı olduğu fiyatı aşılırsa; bu satın alma işlemi, üreticinin yararına olacaktır. Bu iki fiyat arasındaki farka da “üretici rantı” denilmektedir (Marshall, 2013). Kısaca üretici rantı, cari piyasa fiyatı ile firmanın üretim maliyetlerinin bütünü arasındaki fark şeklinde ifade edilebilir (Case, Fair ve Oster, 2012: 90).

Şekil 2.3: Üretici Rantı

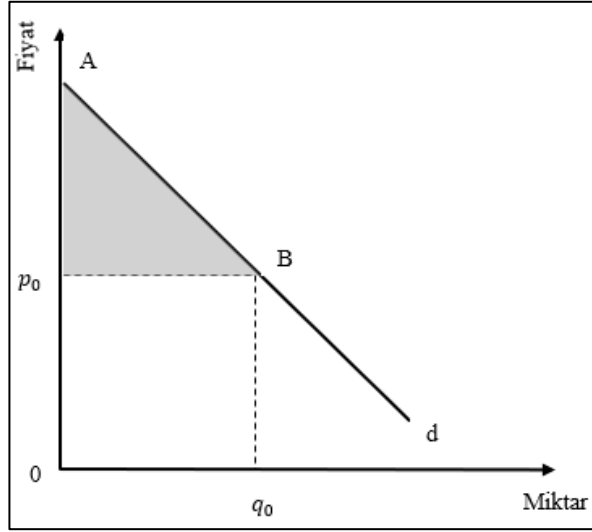
Kaynak: Ünsal, 2016: 132.

Şekildeki $0q_0Bp_0$ alanı, firmanın q_0 miktarınca ürettiği bir mal dolayısıyla elde ettiği para miktarını göstermektedir. Diğer taraftan $0ABq_0$ alanı ise firmanın, q_0 miktarınca üretmiş olduğu maldan elde etmeye razı olduğu geliri ifade etmektedir. Dolayısıyla Ap_0B taralı alanı firmanın, üretmiş olduğu malın satışı sonrası elde ettiği para miktarı ile razı olduğu para miktarı arasındaki farkı göstermektedir. Bir başka ifadeyle, firmanın q_0 malından elde ettiği hasılat ile söz konusu malın üretiminden doğan maliyet farkını, yani “üretici rantını” göstermektedir (Ünsal, 2016: 132).

2.2.4. Tüketici Rantı

Tüketici rantı, İngiliz iktisatçı Alfred Marshall tarafından 1890 yılında yazılmış olan “Ekonominin Prensipleri” adlı eserde yer aldığı için “Marshallgil Tüketici Fazlası” olarak da anılmaktadır (Ünsal, 2016: 130; Koutsoyiannis, 1997: 36).

Marshall’a göre bir tüketicinin, bir mal satın almak için ödemeye razı olduğu fiyat, fiili olarak ödediği fiyatı aşıyorsa; bu satın alma işleminden tüketici aşırı memnuniyet duyacaktır. Böylece ödemeye razı olunan fiyat ile fiili ödenen fiyat arasında oluşan farka “tüketici rantı” adını vermektedir (Marshall, 2013: 103).

Şekil 2.4: Tüketici Rantı

Kaynak: Ünsal, 2016: 130.

Şekildeki $0ABq_0$ alanı, tüketicinin q_0 miktarınca satın almaya razı olduğu bir malın fiyatını ve tüketicinin toplam faydasını göstermektedir. Diğer taraftan $0p_0Bq_0$ alanı, tüketicinin q_0 miktarındaki bu mala fiilen ödediği para miktarıdır. Dolayısıyla p_0AB taralı alan, tüketicinin söz konusu q_0 miktarı mal için ödemeye razı olduğu fiyat ile fiilen ödemiş olduğu fiyat arasındaki farkı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, tüketicinin toplam faydası ile bu malı satın almak için katlandığı toplam maliyet farkını gösteren alana, tüketici rantı denmektedir (Ünsal, 2016: 130).

2.3. RANT KOLLAMA TEORİSİ

Bu kısımda rant kollama kavramı başta olmak üzere rant kollama teorisinde yer alan bölümlere değinilecektir.

2.3.1. Rant Kollama Kavramı

Bireyler iki şekilde servetlerini artırır. Bunlardan biri üretim aracılığıyla olurken bir diğeri de yağmalama şeklinde gerçekleşir. Her ikisinin sonucunda oluşan etkiler dikkat çekicidir. Üretim sonucu kişi kendi zenginliğinin yanında toplumun zenginleşmesini de sağlar. Bazı durumlarda ise bireylerin başkalarından alarak ya da yağmalayarak zenginleşmesi söz konusu olur. Ancak bu yöntem neticesinde yalnızca kişi zenginleşmekle kalmaz, bir başkasının da zarar görmesine neden olabilir. Bununla

birlikte kaynak tüketiminden dolayı toplumun da serveti azalır. Bu nedenle rant kollama, ekonomistler tarafından başkalarının servetinden almak için siyasi süreci kullanmak isteyen birey ve grupların gerçekleştirdikleri eylemler olarak tanımlanmaktadır (Gwartney vd., 2016: 123-124).

Rant kollama kavramı ilk olarak Anne O. Krueger tarafından (1974: 291) “Rant Kollayan Toplumun Politik Ekonomisi” başlıklı çalışmasında kullanılmıştır. Krueger, bu çalışmasında birçok yerde hükümetlerin iktisadi faaliyetler üzerinde yaygın bir şekilde kısıtlama uygulayarak rant yarattığını söylemiş; söz konusu rantlar için kişi veya grupların giriştikleri faaliyetleri ise “rant kollama” olarak adlandırmıştır

Ancak konunun teorik yönü dikkate alındığında Gordon Tullock’ın 1967’de “Tarifelerin, Monopollerin ve Hırsızlığın Refah Maliyeti” isimli yazmış olduğu makaledeki katkıları göz ardı edilemez. Tullock (1967: 228)’a göre genelde hükümetler, iktisadi hayattaki kısıtlamaları kendileri getirmemektedir. Bunun için kişi veya gruplar tarafından baskı ya da lobicilik faaliyetlerine maruz kalmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmasıyla her ne kadar rant kollama kavramını kullanmamış olsa da Tullock’ın baskı ve çıkar gruplarının faaliyetlerini incelediği ve bu faaliyetlerin etkilerine değindiği açıkça görülmektedir.

Rant kollamayla ilgili üçüncü önemli çalışma Richar E. Posner (1975) tarafından yazılmış olan “Monopol ve Regülasyonun Sosyal Maliyeti” isimli makale olmuştur. Posner çalışmasında ampirik kanıtlarla, ABD’nin ekonomi tarihinde rant kollama sonucunda ortaya çıkan sosyal maliyetlerin önemli seviyelere ulaştığını göstermiştir.

Ekonomistlerin rant kollama faaliyetlerine farklı anlamlar yüklemesi, rant kollama kavramının da çeşitli şekillerde ifade edilmesine yol açmıştır. James M. Buchanan (1980) rantı; mali kaynakların sahiplerinden, farklı alanlarda kullanıldığında başkalarına yapılan ödemeler olarak tanımlamaktadır. Tullock (2019: 16) rant kollamayı, bireyler ile baskı ve çıkar gruplarının mevcut çıkarlarını korumak veyahut kişisel imtiyaz sağlamak için devletin uygulamış olduğu bazı politikaları değiştirme arzusuyla yürüttükleri faaliyetler şeklinde ifade etmektedir. Jagdish N. Bhagwati (1982) ise

çalışmalarında rant kollama yerine “Doğrudan Verimli Olmayan Kar Kollama Faaliyetleri (DUP)” kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Rant, önceleri toprak sahiplerinin üretimleri dolayısıyla elde ettikleri pay olarak anılırken günümüzde daha çok; işin özünde bir çaba olmaksızın, rahat bir şekilde, belki biraz da hileye başvurularak elde edilen kazançlar olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2007: 160). Böylece rant kollama kavramı salt ekonomi biliminin konusu olmaktan çıkmıştır. Kaynak kullanımında imtiyaz sağlaması bakımından rant kollama, ekonominin temel konusu olsa da günümüzde politika biliminden sosyolojiye kadar geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır (Tullock, 2019: 16).

Rant kollama, “kâr kollama” kavramı ile karıştırılmamaya dikkat edilmelidir. Nihayetinde birbirinden farklı bu iki kavram, bazen aynı anlama gelecek şekilde kullanılabilir. Bireylerin mülkiyet hakkına dayanarak kâr kollama faaliyetlerinde bulunmaları ve kârlarını daha da artırmak istemeleri doğal bir durumdur. Ancak doğal şekilde oluşmayan rantlar sonucunda bireylerin imtiyaz hakkı elde etmek istemelerini ifade eden rant kollama süreci, kâr kollamadan tamamen farklı bir durumu betimlemek için kullanılmaktadır. Düzenli bir piyasa yapısı içinde sunulan fırsatlar çerçevesinde getirilerini maksimum kılmak isteyen kişilerin eylemleri kâr kollama faaliyeti sayılır ve bu faaliyetler toplumsal fayda sağlayabilecek niteliktedir. Diğer taraftan rant kollama faaliyetleri neticesinde daha çok toplumsal maliyetten söz edilmektedir (Buchanan, 1980: 4).

Rant ve türevi kavramların daha net anlaşılması, söz konusu kavramlardaki farklılıklarının ortaya konulması ile mümkün olacaktır. Kıt bir kaynak olarak görülen toprağın geliriyle “gerçek rant” meydana gelir; “suni rant” ise devletin ekonomik faaliyetler üzerine koymuş olduğu kısıtlar ya da bizzat devlet tarafından yürütülen ekonomik faaliyetler dolayısıyla ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2003: 10). Bu sebeple rant kollama kavramı daha çok suni rant ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

2.3.2. Rant Kollama Türleri

Rant kollama faaliyetini tek tipte değerlendirmek yanlış olacaktır. Nitekim ana işleyiş biçimleri ve tarafları belli olsa da ortaya çıktıkları alanların farklı olması, rant

kollamayı türlerine göre irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle rant kollama türleri genel itibariyle; monopol kollama, tarife kollama, lisans kollama, kota kollama, teşvik kollama, sosyal yardım kollama, içeriden öğrenilen bilginin ticareti (insider trading) ve tüyo kollama şeklinde sıralanabilir.

2.3.2.1. Monopol Kollama

Devlet, bir monopol aracılığıyla bazı kişilere, başkalarına verilmeyen özel ayrıcalıklar tanıyabilir. Bu ayrıcalığı edinmek isteyen çıkar ve baskı gruplarının eylemleri (lobicilik) ile beraber yaptıkları harcamalar monopol kollama olarak adlandırılmaktadır. Devletin oyun kağıtlarının basımı için bir firmaya imtiyaz tanınması monopol kollamaya örnek olarak gösterilebilir. Bu durumda kişi ve gruplar, imtiyaz hakkını elde edebilmek adına mücadele verecektir. Bu eylemler GSMH’de herhangi bir artışa da neden olmayacaktır. Ayrıca söz konusu transfer için rekabetin güçlü olması, kaynak harcamasının büyümesine neden olacaktır (Aktan, 2003: 10). Çünkü söz konusu faaliyetler bir malın ekonomideki elde edilmişinde ve üretiminde direkt ya da dolaylı bir etki yaratmaz. Yalnızca parasal kazanç sağlamaya yardımcı olabilir (Sakal, 2003: 76).

Monopol kollama yalnızca bir tekelin devredilmesi durumunda ortaya çıkmayabilir. Aynı zamanda bir firmanın, belli bir sektörün tekelleşmesi konusunda hükümete baskı yapması şeklinde de meydana gelebilir (Pecorino, 2006: 331-332). Dolayısıyla mevcut bir tekelin devri ya da bir sektörün tekelleştirilmesi, monopol kollamanın ortaya çıkışı bakımından yalnızca farklı bir tezahürüdür; kapsam bakımından aynı olduğu söylenebilir.

Monopol kollama çeşitlerinin hangi ekonomilerde ağırlıklı olarak görüldüğü, ülkenin gelişmişlik düzeyine ve sektörlerin yapısına göre şekillenmektedir. Nathaniel H. Leff (1964: 11)’e göre monopol kollama, genel olarak az gelişmiş ekonomilerde ve rekabetin az olduğu sektörlerde daha fazla görülmektedir.

2.3.2.2. Tarife Kollama

Yurt içinde üretimi ya da sunumu gerçekleştirilen mal ve hizmetlerden daha fazla kâr elde etmek amacıyla baskı ve çıkar grupları çeşitli faaliyetlerde bulunabilir. Söz konusu mal ve hizmetlerin ithalatında birtakım tarifeler getirilmesi ya da bizzat yasaklanması adına baskı ve çıkar gruplarının giriştikleri faaliyetlere ve yapmış oldukları harcamalara tarife kollama denilmektedir (Aktan, 2003: 10).

Tarife yoluyla ticarete getirilen kısıtlamanın çeşitli etkileri olacaktır. İlk etki, “gelir etkisi” olarak adlandırılan durumdur; çünkü tarifenin konulması ile birlikte devlet doğrudan gelir elde eder. İkincisi dünya fiyatları ile yurt içi fiyatları arasındaki olumsuz farkı kapatmaya yönelik olan etkidir. Yerleşik üreticinin bir bakıma sübvansede edilmesi gibi görülen bu durum “koruyucu etki” şeklinde tanımlanır (Findlay ve Wellisz, 1986: 224). Diğer taraftan tüketiciler, üreticilerin aksine organize olup harekete geçme konusunda başarısız olduklarından ticari kısıtlama üzerinde ihmal edilebilir bir etkiye sahiptir. Böylelikle herhangi bir tarife söz konusu olduğunda tüketiciler bu durumdan negatif olarak etkilenecektir (Pincus, 1975: 763).

Tullock (1967: 228), tarife konması için kişi ve grupların uğraşı, lobi faaliyetleri için harcadıkları son tutarın marjinal getirisinin, amaçlarına ulaşmaları doğrultusunda olası kazançlarına eşitleninceye kadar devam edeceğini söylemektedir. Ayrıca olası tarifeyi engellemek için de birtakım uğraşlar verilebilir. Her iki durumda da bu faaliyetlerin milli bir zenginlik yaratmadığından, yalnızca bir transferin sağlanması ya da olası transferin önlenmesine yönelik olduğundan israf olarak nitelendirilmektedir.

2.3.2.3. Lisans Kollama

İthalat ile ilgili rant kollama türlerinden bir diğeri lisans kollama faaliyetidir. Çıkar ve baskı gruplarının tahsisli ithalat kotalarından izin belgeleri (lisans) alarak imtiyaz elde edebilmek için girişmiş oldukları eylemlere ve harcamalara lisans kollama adı verilmektedir (Aktan, 2003: 10).

Anne O. Krueger (1974: 294) lisans kollamaya ilişkin yapmış olduğu çalışma neticesinde önemli sonuçlar elde etmiş; Hindistan ve Türkiye özelinde rant kollamanın

GSMH içindeki payını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmaya göre, özellikle Türkiye’de 1968 yılına ilişkin olarak ithalat lisanslarından kaynaklanan rantların GSMH’nin yaklaşık %15’ine karşılık gelmesi oldukça dikkat çekicidir.

2.3.2.4. Kota Kollama

Bazı mal ve hizmetler grubunun ithalatının yapılması kota ya da kontenjan uygulamasına tabi olabilir. Baskı ve çıkar gruplarının söz konusu kotaların artırılması için giriştikleri faaliyetler ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalar kota kollama olarak isimlendirilmektedir. Baskı ve çıkar gruplarının, kota kollama faaliyetleri iki amaçla gerçekleşmiş olabilir. Öncelikle bazı mal ve hizmetlerin ithalatındaki miktar kısıtlamaları ile ilgili olarak kapsamının daraltılması ya da bizzat kotanın kaldırılması isteniyor olabilir. Yurt içi piyasada kârlarını artırmak isteyen diğer bir grup tarafından ise miktar kısıtlaması konusundaki kapsamın genişletilmesi arzu edilebilir (Aktan, 2003: 10).

2.3.2.5. Teşvik Kollama

Çıkar ve baskı gruplarının ekonomik açıdan birden fazla mali yardım türünde hükümetten beklentileri olabilir. Bu beklentiler bazen tarımsal ürünler için destekleme alımları, faizsiz krediler ya da düşük faizli krediler; bazen de vergi istisna ve muafiyetleri vb. olabilmektedir. Çıkar ve baskı gruplarının bu beklentiler çerçevesinde girişmiş oldukları faaliyetlere teşvik kollama denilmektedir (Aktan, 2003: 11).

Teşvikleri dağıtıcı konumunda bulunan hükümetler, arzulanan amaçlar çerçevesinde çeşitli alanlara yönelik imtiyazlarda bulunabilir. Turizm sektöründen imalat sektörüne değin geniş çaplı bir teşvik kollama uygulamaları görülebilir. Hatta bölgeler arası kalkınmayı artırmak dahi teşvik kollamaya bir neden olarak gösterilebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, teşviklerin asıl amacına ne denli hizmet ettikleridir. Teşvik alan sektör veya kişilerden istenilen sonucun alınamaması toplumsal maliyeti ve israfı artıracaktır (Çaha, 2003: 31).

2.3.2.6. Sosyal Yardım Kollama

Bir ülkede bulunan kişi veya kurumların girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri sonucunda hükümetten işsizlik, fakirlik yardımı gibi sosyal amaçlı mali yardım almaları sosyal yardım kollama ya da alturizm olarak isimlendirilmektedir (Aktan, 2003: 11).

Sosyal yardım kollama da diğer rant kollama türleri gibi milli hasılayı olumlu yönde direkt olarak etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmez. Ancak sosyal yardım hususunda ekonomik etkinlik nispeten göz ardı edilebilir. Özellikle sosyal devlet prensibini benimsemiş olan yönetim biçimlerinde sosyal yardım kollama biçimlerine sıkça başvurulduğu bilinmektedir.

2.3.2.7. İçeriden Öğrenilen Bilginin Ticareti (Insider Trading) ve Tüyo Kollama

Türkçeye “içerideki ticaret” olarak çevrilen “insider trading” ve bununla birlikte anılan “tüyo kollama” kavramı, özel sektörde de görülen menkul kıymet piyasalarındaki haksız kazancı betimlemek için kullanılmaktadır. Şirket sahiplerinin, yöneticilerin, çalışanların ve şirketle ilişkili benzer kişilerin, şirkete ait olup halka henüz açıklanmamış bilgilerden yararlanarak, menkul kıymetler piyasasında haksız kazanç elde etmelerine ya da muhtemel bir zarardan kurtulmalarına “insider trading” denir. Insider trading, kamuya ait değerli kağıtların menkul kıymetler piyasasında işlem görmesi halinde de ortaya çıkabilir. Özellikle kamu iktisadi teşebbüslerine ait hisse senetleri satışında insider trading ile rant elde etmek kuvvetle muhtemeldir (Aktan, 2003: 11).

Özellikle bilgi-yoğun firmalar, insider trading yoluyla yöneticilerin bilgi asimetrisinden yararlanmalarının önünü açmaktadır. Bu bakımdan yöneticilerin veya çalışanların, firmaya ait hisse senetlerini alması ya da satması işlemi olağanlaşır (Ahuja, Coff ve Lee, 2005: 794). Aynı şekilde kamuya ait bilgilere sahip olan kişiler, benzer faaliyetler ile rant kollamanın önünü açabilir ve haksız bir kazançta neden olabilir.

2.3.3. Rant Kollama Faaliyetlerinin Ortaya Çıkış Aşamaları

Rant kollama faaliyetinin ortaya çıkmasındaki birçok nedenden bahsedilebilir. Ancak temeldeki sebep, kişisel çıkarlar ile kamusal çıkarların uygulama sırasında

birleştiremiyor olmasıdır. Bu problemin ortaya çıkışındaki nedeni bir uygulama üzerindeki tarifenin kaldırılması örneği ile basit bir şekilde açıklamak mümkündür. Bir tarifenin yürürlükten kaldırılması ile birlikte ilgili fiyatların düşmesi ve akabinde toplumun faydasının artması beklenir. Söz konusu fayda toplumun hepsine yayılacağı için her birey oldukça az bir şekilde faydadan istifade edecektir. İşte böyle bir durumda kişilerin, bir tarife uygulamasının yürürlükten kaldırılması için göstereceği çaba düşük kalacaktır. Çünkü bahsedilen eylemin kişiye maliyeti, faydasının oldukça üzerinde gerçekleşecektir. Ancak bir tarifenin yürürlüğe girmesi sonucunda az bir kişi veya grup fayda sağlayacaktır. Toplumun tümünün fayda elde etmesinden bahsetmek mümkün olmadığından bu tarifelerin uygulamaya girmesi ve süreklilik göstermesi bir cazibe yaratacaktır (Osterfeld, 2019: 10). Böylece çıkar elde etmeye çalışanların göstereceği çaba her zaman için mümkün olacağından rant kollama faaliyetlerinde de devamlılık görülecektir.

Rant kollama faaliyeti, salt monopol kaynaklı gerçekleşmez; her çeşit tesadüfi kıtlık, rant kollamanın bir nedeni olabilir. Rekabet düzeninin zarar görmesi rant kollamanın ana unsurudur ve rant kollama faaliyetlerinin bir değer yaratma güdüsü taşımadığı, yalnızca gelir transferi niteliğinde olduğu unutulmamalıdır (Sağlam, 2003: 20). Ortaya çıkan bu gelir transferi olgusu kişi ve grupların nazarından kaçmayacaktır ve olası imtiyazı elde etmek uğruna çaba sarf edeceklerdir.

Rant kollama faaliyetinin ortaya çıkması için rantı yaratan ve dağıtan ile o rantı elde etmek için uğraş veren birilerinin olması gerekmektedir. Devlet, ekonomik faaliyetlerden bazılarını kendi monopolüne alarak, bazılarını yasal engeller koyarak, bazılarını ise teşvik vererek suni rantı yaratan ve dağıtan kısmı temsil etmektedir. Diğer taraftan rant kollayan kesim ise bireysel ve örgütlü olarak tanımlanabilir. Bireysel rant kollama, herhangi bir kurum olmadan bireysel çabalar sonucunda ekonomik transfer elde etmektir. Kurumsal ya da örgütlü rant kollama ise birtakım ortak amaçlar doğrultusunda örgütlenen baskı ve çıkar gruplarının, devletten ekonomik transfer elde etme çabalarıdır (Aktan, 2003: 11-12). Sonuç olarak, rant kollama belli koşullar çerçevesinde hareket eden aktörler tarafından gerçekleştirilen bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda

rant kollama faaliyetinin temelinde yer alan aktörlerin politik ekonomi içerisinde hangi motivasyonla hareket ettiklerinin bilinmesinde yarar vardır.

2.3.3.1. Politik Ekonomi İçerisinde Yer Alan Aktörler

David Ricardo'nun araştırmalarından beri ekonomide rant konusunun varlığından bahsedilmektedir. Ancak ekonomideki klasik rant düşüncesinin ötesinde modern biçimde rant açıklamaları, neo-klasik kamu tercihi anlayışını yansıtmaktadır. Kamu tercihi teorisine göre politik ekonomi sürecinde yer alan aktörlerin davranış analizi rant kollama bağlamında değerlendirilmektedir. Hükümetlerin rant yaratma özelliği dolayısıyla rant kollayanların göstermiş olduğu çabalar, ekonomik bir israf niteliği taşıdığı düşünülmektedir (Medema, 1991: 1049).

2.3.3.1.1. Seçmenler

Seçmenler kamu ekonomisinde karar alma konusunda farklı yöntemlere başvurabilir. Oy kullanma, bu yöntemlerden en bilinenidir. Seçmen, oy kullanma yoluyla faydasını maksimum kılacak siyasi parti tercihinde bulunur (Aktan ve Dileyici, 2002: 38).

Seçmenin oy kullanma motivasyonunu, söz konusu eylem sonucu ortaya çıkan fayda ve maliyet durumu belirler. Eğer elde edeceği fayda yükleneceği maliyetten düşük kalırsa seçmen eylemsizlik halini tercih edebilir ve sandık başına gitmeyebilir. Bahsedilen maliyet, seçmenin sandık başına gitmesi durumunda feda edeceği şeylerin toplamıdır. Herhangi bir seçmenin (seçmen i) oylama sonucu beklediği fayda F_i , sandık başına gitmesinin maliyeti M_i ve vazgeçtiği faaliyetin değeri F_{i0} olduğu varsayımı altında aşağıdaki gibi bir sonuç çıktığında seçmen oylamaya katılacaktır (Bulutoglu, 2004: 117).

$$F_i - (F_{i0} + M_i) > 0 \quad (2.1)$$

Ayrıca seçmenler diğer birçok sebebe bağlı olarak oylamaya katılma kararını değiştirebilir. Oylamaya katılacak olan bireyin siyasi partilerce ödüllendirilmesi, katılmayanların cezalandırılması veya bazen bireyin bu eylemi bir vatandaşlık görevi olarak görmesi oylamaya katılım oranını artırmaktadır. Yine seçmen i 'nin sandığa

gitmesi durumunda sağlayacağı öz çıkar \ddot{O}_i , sandığa gitmemesi durumunda cezalandırılması C_i ve vatandaşlık görevi çerçevesinde hareket etmesi O_i olduğu varsayıldığında formül aşağıdaki gibi gelişecektir (Aktan ve Dileyici, 2002: 39).

$$(F_i + \ddot{O}_i + O_i + C_i) - (F_{io} + M_i) > 0 \quad (2.2)$$

Kamusal karar alma sürecinin bir unsuru olan seçmenin oy kullanarak tercihini açıklamış olduğu varsayılır. Burada esas önemli olan nokta ise seçmenin bu konuda iradesini ortaya koyup koymadığıdır. Yukarıda da yer verildiği gibi bazı durumlarda seçmenin oy kullanmadaki motivasyonu değişiklik göstermektedir. Nitekim Anthony Downs (1957a), rasyonel seçmenin bir oylamanın sonucunu etkilemediği takdirde oy kullanma konusunda çekimser davranacağından söz etmektedir.

Talep eden pozisyonda olan seçmen, rant kollama çerçevesinden bakıldığında rant kollayan tarafı temsil eder. Tollison (1998: 320)'a göre vatandaşlar, hükümetten herhangi bir sebeple yasaların getirilmesini isteyebilir. Söz konusu yasalar yaşanılan yeri daha iyi kılmış, kamusal malın üretimini desteklemiş ya da bireyi daha varlıklı hale getirmiş olabilir.

Rant kollama faaliyeti bireysel olarak da gerçekleştirilebilir. Kişi kendi imkanları çerçevesinde siyasi açıdan yetkili kılınmış kişilerden imtiyaz elde etmek için uğraş verebilir. Ancak bireysel bazda gerçekleşen rant kollama faaliyetinin yaratacağı maliyet çok fazla olamayacağı için genelde toplu olarak hareket edilir (Ekici ve Demir, 2003: 131).

2.3.3.1.2. Siyasi Partiler⁷

Yurttaş tercihlerinin kamusal karar alma sürecinde mümkün olduğu kadar doğru yansımaları için çeşitli kuruluşlara gerek duyulur. Bunun için yurt çapında örgütlenecek ve yurttaşlar içerisinde oluşan sınıf çıkarılarını savunabilecek yapı olan ve nihai amacı siyasal olarak iktidara gelmeyi amaçlayan siyasi partilere ihtiyaç duyulur. Partiler uygulayacağını vaat ettikleri politikalar aracılığıyla sosyal anlamda çıkarı uyuşan kişi ve

⁷ Politikacıların, siyasi partileri oluşturması nedeniyle çalışmanın rant kollama sürecinde yer alan aktörleri bölümünde ayrı başlık halinde verilmemiştir.

gruplardan oy almayı hedefler. Böylece seçim neticesinde meclise giren partiler, bu politikaları gerçekleştirmek için yasama işlevini, çoğunluğu kazanmış olan hükümet ise icraatlarını gerçekleştirmek için yürütme işlevini kullanır (Bulutoğlu, 2004: 112).

Siyasi partiler, seçimleri kazanmak ve mümkünse iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan siyasi bir mekanizma olarak görülür. 19. yüzyılın başlarında temsili hükümetlerin ortaya çıkması ve oy hakkının yaygınlaşmaya başlamasıyla siyasi partiler ön plana çıkmıştır. O zamana dek “partiler” veya “hizipler”⁸ olarak adlandırılıyorlardı. Fakat bunların orijininde ya bir lider ya da bir ailenin aynı düşünceye sahip olan politikacıları bulunuyordu. Şu anda dünya geneline bakıldığında siyasi partilerin yer almadığı yerler diktatörlük ya da militarizm yoluyla baskılanmaktadır (Heywood, 2011: 319).

Siyasi parti politikalarını oluşturan politikacılar, kararların alınmasında aktif rol oynamaktadır. Bu durumun farkında olan Anthony Downs’ın politikacıların davranışları hakkındaki tespiti oldukça dikkat çekicidir. Downs (1957b: 137) politikacıların, aldıkları oyu her zaman en üst seviyeye taşıma arzusunda olduklarını söyleyerek; para kazanmak adına ürün satan girişimciler yerine oy kazanmak için politika satan bir girişimci olduklarını düşünür.

Kamusal karar alma konusunda siyasi partilerin rolleri oldukça önemlidir. Çünkü seçmenlerin kamusal kararların birer birer hepsinde etkili olması mümkün değildir. Tam da bu noktada siyasi partiler, boşluğu dolduran mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine kamusal karar alma konusunda siyasi partilerin rollerini belirleyici unsur oylama sonucunda ortaya çıkan duruma göre şekillenmektedir. Buna göre çoğunluğu elinde bulundurarak yönetim hakkı kazanan iktidar partisine kamu ekonomisinde karar alma yetkisi verilmektedir. Muhalefet partileri için aynı şey geçerli değildir ve bu konuda doğrudan bir yetki sunumu da söz konusu değildir. Buna rağmen kendi seçmenlerine de hitap edecek, onların memnun olmasını sağlayacak yasa teklifleri sunma ve iktidardaki partinin almış olduğu kararlara karşı çıkma imkanına da sahiptir (Aktan, 2002: 40).

⁸ Esas olarak hizip ve parti kavramları birbirleri yerine kullanılırken günümüzde büyük bir oluşumun, özellikle siyasi partinin içerisinde yer alan bir grubu veya alt grubu temsil etmektedir (Heywood, 2011).

2.3.3.1.3. Bürokratlar

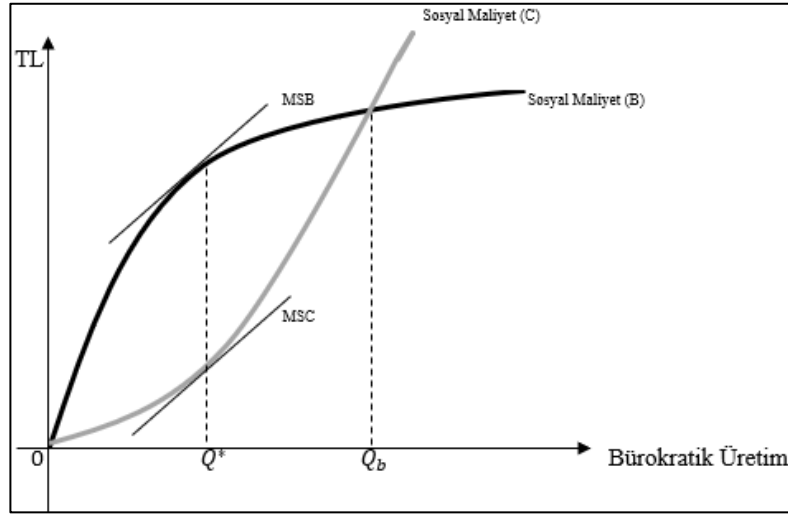
Bürokrasinin basit tabiri “büroda çalışanlar” şeklindedir. Ancak tam manasıyla bürokrasi; bir toplumda tabandan yukarı doğru ilerledikçe daralan yapı içinde örgütlenmiş, kanunları ve siyasetleri uygulamakla görevli profesyonel atanmış kişiler topluluğudur (İktisat Terimleri Sözlüğü, 2011: 66; Yayla, 2019: 292).

Siyaset alanında bürokrasi, yönetme işinin icrası ile alakadar devlet memurları ve kamu görevlilerinin oluşturduğu kitleyi ifade eden idari bir devlet mekanizması olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2011: 451). Bir başka ifadeyle siyasi olarak iktidarda bulunan yönetim kararlarının uygulayıcısıdır ve bu konuda önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü bürokrasi bünyesinde çeşitli alanlarda uzman kadrolardan oluşmaktadır. Böylece bürokrasi siyasi iktidardan kararların uygulayıcısı olarak ayrılır. Fakat bizzat “karar alma” durumlarında da bürokrasiden yararlanılmaktadır (Aktan ve Dileyici, 2002: 40).

Ludwig von Mises (2018) bürokrasiyi ekmek küfüne benzetererek hem iyi hemde kötü özelliklerinin var olduğunu söylemiştir. Bürokrasiye beşeri faaliyetlerin çeşitli alanlarında ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle hükümet idaresinin gerçekleşmesi için bürokrasi bir zaruriyettir. Bunların yanında bürokrasi uygulamasının büyümesi, bazı problemlere sebep olacaktır. Bu durumda bürokrasinin gereğinden fazla genişlemesi, yalnızca bireylerin hürriyetini daraltmakla kalmayıp birtakım özel girişimlere de engel olmaktadır.

William A. Niskanen (1968) ise bürokratların etki alanlarını genişletme arzusu içerisinde olduklarını, bu durumun bürokrasi adına ekonomik etkinsizlik yaratacağını savunmaktadır.

Aşağıda yer alan şekilde bürokratik üretim sonucu sosyal etkinlik düzeyinin bozulduğu gösterilmektedir. Sosyal fayda artış hızının azaldığı, sosyal maliyet artış hızının fazlalaştığı varsayımları altında sosyal etkinlik düzeyinin maksimum olduğu yer Q^* noktasıdır. Bürokratlar ise bu düzeydeki üretimle yetinmeyip Q_b seviyesindeki üretimin gerçekleşmesini isteyecektir. Ancak Q^* noktasından sonra ilave olan her üretim sonucu ortaya çıkan marjinal maliyet, marjinal faydadan daha yüksek olacağından toplum için net fayda da giderek azalacaktır (Savaşan, 2019: 363).

Şekil 2.5: Bürokratik Üretim

Kaynak: Savaşan, 2019: 363

Rant kollama faaliyetleri kapsamında daha çok rant dağıtan taraf olarak bilinen bürokratlar, görüşmeler gerçekleştirerek ekonomik baskı ve çıkar gruplarının amaçlarına hizmet edebilir (Aktan, 1993: 126). Bürokratlar, direkt rant dağıtma durumunda olmadıklarında ise rant kollama faaliyetinin aracı konumunda bulunabilirler. Özellikle kamusal karar almada politikacı ve seçmenlerden sonra üçüncü bir grup olmaları (McNutt, 1996: 99) bu konuda kritik rol üstlendiklerinin göstergesidir. Diğer taraftan bir bürokratin rant dağıtma potansiyeli etki alanı ile doğru orantılı olacaktır. Etki alanını yani bütçesini genişletmiş bir bürokratin rant kollama hususunda daha aktif rol oynaması muhtemeldir.

Bürokratlar genellikle rant dağıtan grup içerisindeki bir aktör olarak nitelendirilir. Ancak duruma göre rant kollayan bir bürokrattan bahsetmek mümkün olabilir. Çünkü bir bürokratin etki alanını genişletmeyi amaçlaması, daha fazla kaynağın kontrolünü sağlama çabasıyla hareket etmesine neden olmaktadır. Bu durum bürokratların aynı zamanda rant kollayan bir konumda olduğunu göstermektedir.

2.3.3.1.4. Baskı ve Çıkar Grupları

Toplu şekilde yaşam süren bireylerin bazılarının çıkarları, diğer bireylerle paralellik gösterebilir. Bu durum onları, çıkarlarını koruma güdüsü ile bir araya getirip grup halinde hareket etmelerini sağlar ve neticede çıkar grupları meydana gelir. Ancak bu tür grupların asıl amacı iktidarı ele geçirmek olmadığı için siyasi partiler gibi

algılanmaması gerekir. Yine de zamanla siyasi parti şekline dönüşmüş olan çıkar gruplarını da görmek mümkündür (Aleskerov vd., 2010: 177). Baskı ve çıkar grubu olarak ayrılmasına rağmen bu kavramların zaman zaman birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Buna göre çıkar grupları; maddi ya da manevi çıkar güdüsüyle bir araya gelerek uzmanlaşmış ve siyasi yönetimden talepte bulunan topluluklardır. Baskı gruplarında ise sürecin biraz daha farklı ilerlediği görülmektedir. Çünkü baskı grupları, bürokrasi ve siyasi iktidar üzerine çeşitli yöntemlerle doğrudan etkili olmayı amaçlar ve gerekli durumlarda baskı uygular (Aktan vd., 2007: 205).

Baskı ve çıkar gruplarının güttükleri amaçlar bu kuruluşların çeşitli şekillerde meydana gelmesine neden olmaktadır. İşçi haklarını savunmayı amaç edinen işçi sendikaları olabileceği gibi, kârlarını maksimize etmek isteyen farklı şirketler bir araya gelerek çıkar grubu oluşturabilirler (Aktan ve Dileyici, 2002: 41). Bu yapılar; etnik gruplar, dini gruplar, kadın grupları, genç grupları ve ekonomik çıkar grupları gibi çeşitli şekillerde görülebilir. Özellikle ABD’de yerel ve ulusal düzeyde fazlaca olan bu grupların kamu politikaları üzerinde önemli rollerinin bulunduğu bilinmektedir (Almond, 1956: 374). İlgili birliği dolayısıyla bir arada bulunan kişiler, zamanla politikacılar üzerinde o kadar etkili olmuşlardır ki çıkarlarını etkileyebilecek bir mevzuat getirilmeden önce, hükümetin kendilerine danışması anayasal bir sözleşme haline gelmiştir (O’Donnell , 1988: 292). Kolektif karar alma sürecinde bireysel olarak sonuca ulaşmadaki güçlük bireyleri daha etkin bir yol olan toplu hareket etmeye sevk eder (Aktan ve Dileyici, 2002: 41).

Sendikalar, çiftçi lobileri ve benzeri grupların etkinliğinin hissedildiği 1950’li - 1960’lı yıllarda baskı ve çıkar grupları, siyasi alanda önemli role sahip bir başka aktör olarak görülmeye başlandı. Özellikle 1960 yılı sonrasında giderek etkisini gösteren bu gruplar; çevre koruma, hayvan hakları, cinsiyet eşitliği, tüketici himayesi gibi bir çok alana yayılmış ve daha geniş toplumsal hareketler ile iş birliğine girerek göz ardı edilemeyecek hale gelmiştir (Heywood, 2011: 347).

Baskı ve çıkar grupları, temelde ekonomik ve sosyal amaçlı gruplar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Aktan, 2003: 12). Ancak çalışma rant kollama özelinde ilerlediğinden ekonomik amaçlı baskı ve çıkar grupları baz alınacaktır. Baskı ve çıkar grupları özelinde rant kollama faaliyetleri, birçok ekonomist tarafından devlet başarısızlığı olarak görülmektedir (Gradstein, 1993: 1236). Örneğin, rekabetçi sektördeki

ürün fiyatlarında bir artış yaşanabilmesi için hükümetin tarife vb. kısıtlayıcı uygulamalara gitmesi gerekmektedir. Hükümetin söz konusu karara varabilmesi için bu imtiyazı isteyen kişilerin bir araya gelerek baskı oluşturmaları gerekmektedir. Baskı ve çıkar gruplarının bu uğurda yapacakları harcamalar çok büyük miktarlara ulaşabilir. (Olson, 1965: 10-11). Aktan (2003: 12-13)'a göre bu gruplar, rant kollama faaliyeti çerçevesinde; tehdit, sabotaj, toplu eylem, ikna, rüşvet, gibi çeşitli yöntemlerle hükümeti etkilemeye çalışmaktadır. Ayrıca hükümet yetkilileri ile gizli görüşmeler yoluyla lobicilik yaparak, seçim öncesi ve sonrası için parasal yardımlarında bulunarak veya medya aracılığıyla iktidarı destekleyerek rant kollama faaliyetlerinde bulunabilirler.

2.3.3.2. Politik Ekonomide Yozlaşma ve Türleri

İngilizce'de bozulmanın yanında rüşvet anlamına gelen “corruption” kavramı, genel manada bir ahlak bozukluğu yada ahlaki kirlilik halini ifade etmek için kullanılır. Bu noktadan hareketle yozlaşma, genellikle maddi olmakla birlikte özel çıkarların ardına düşülmesi sonucunda aslanan sorumlulukların yerine getirilmesinde başarısızlığa uğramak olarak bilinir (Heywood, 2011). Dolayısıyla politik yozlaşma, ilgili kişilerin öz çıkar sağlama amacıyla sorumlulukları noktasında siyasi ahlak gerekliliklerinin yerine getirmemesi şeklinde tanımlanabilir.

Politik yozlaşma kavramı siyaset bilimciler başta olmak üzere araştırmacılar tarafından “yolsuzluk ve rüşvet” kavramlarına denk gelecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım, tam manasıyla politik yozlaşmayı tanımlamakta yetersiz bir bakış açısına sahiptir (Aktan, 2018: 75).

Politik karar alma mekanizması işleyişi içerisinde siyasal aktörlerin, öz çıkarları için mücadele etmeleri günümüz itibariyle farklı politik yozlaşmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel yaşam biçiminden modern yaşam biçimine geçiş sürecinde yaşanan değişikliklerden “politik yozlaşmalar” da nitelikleri itibariyle nasibini almıştır. İlk zamanlarda zimmet, rüşvet, adam kayırmacılık gibi politik yozlaşma türleri görülürken; günümüze gelindiğinde hizmet kayırmacılığı, patronaj, oy ticareti, lobicilik ve rant kollama gibi çok çeşitli bir hâl almış bulunmaktadır (Aktan, 2003: 8).

Politik yozlaşmalar, açıklık ve eşitlik gibi demokrasilerin temel gerekliliklerini zedeler. Çünkü kamu kurumları kişisel değil tarafsız ve kural tabanlı hareket etmelidir (Sandholtz ve Koetzle, 2000: 31). Sosyal ve siyasal kurumlar, üyelerine belli davranış kalıplarına uyma zorunluluğu getirerek yozlaşmaların önünü almayı hedefleyebilir. Ancak bireylerin inançları, ahlaki değer yargıları ve karakter özellikleri belli bir ahlaki bilinç ile desteklenmedikçe politik yozlaşmanın azaltılamayacağı düşünülmektedir (Yılmaz, 2019: 287).

Politik yozlaşma, çoğu bilim insanı tarafından ülkedeki yaşam standartlarının daha iyi olması önünde bir engel olarak görülmektedir. Ayrıca politik yozlaşmaya salt gelişmemiş ekonomilerin sorunu olarak bakmamak gerekir. Söz konusu ülkelerde nispeten daha yüksek seviyelerde olsa da aslında bütün ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir problemdir (Verbrugge, 2006: 219). Politik yozlaşmaları bertaraf etmek için getirilmiş olan evrensel yasalara rağmen çoğu ülke bu durumu farklı düzeylerde tolere eder (Sandholtz ve Koetzle, 2000: 31-32).

Politik ekonomi içerisinde genel olarak rüşvet, irtikap, kayırmacılık, oy ticareti (logrolling), lobicilik, kayırmacılık, politik miyopluk ve rant kollama gibi yozlaşma türlerinin varlığından bahsetmek mümkündür.

2.3.3.2.1. Rüşvet

Kamu görevlilerinin maddi yarar sağlamak uğruna görev ve yetkilerini kötüye kullanımı rüşvet olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla rüşvet türü yozlaşma iki tarafın alışverişi olarak yorumlanabilir. Rüşvet veren, öz çıkar sağlamak için kamu görevlisinin kararını manipüle etmeye uğraşır ve para, hediye vermek gibi yasadışı faaliyetlerde bulunur. Bir diğer yasadışı faaliyette bulunup, talebi karşılayan taraf ise rüşveti alan kişidir (Berkman, 1992: 1346).

Karşılıklı yüksek fayda sağladığı sürece küçük miktarlar dahi rüşvet türü yozlaşmaların cazibesini artırır. Rüşvet ödeyen kişi, gelirinde daha fazla kazanç sağlamasının muhtemel olduğu durumlarda riske girmekten çekinmeyecektir. Aynı şekilde rüşvet alan kişi doğrudan kazanç sağlayacağından benzer düşünce ile hareket edebilir (Sandholtz ve Koetzle, 2000: 37).

Hayatın olağan akışında kamusal anlamda bazen beklenmedik ihtiyaçlar da ortaya çıkabilir. Bu sebeple bütün kamusal kararları genel ve soyut kurallara dayalı gerçekleştirmek mümkün olmayabilir. Dolayısıyla bürokrasiye otorite ve takdir yetkisi devredilir. Bürokratik kararlarsa kollanan bir kaynak haline gelebilir ve ilgili kişiler için ekonomik değer niteliği taşıyabilir. İki taraf arasında muhtemel yasadışı alışverişlere konu olabilen bu durumlar, kamu yönetiminde rüşvet türü yozlaşmaları da her zaman için olası hale getirir (Berkman, 1992: 1347).

2.3.3.2.2. İrtikap

Sözlük anlamı “kötü iş yapma, yiyicilik” olan irtikap, bir başka politik yozlaşma türü olan rüşvetle karıştırılmamalıdır. Çünkü rüşvetin özünde tarafların çıkarları doğrultusunda karşılıklı anlaşmaları söz konusudur; her iki taraf bunun için rıza gösterir. Fakat irtikap için böyle bir rızadan bahsedilemez; zira kamu görevlisi, bu noktada karşısındakinden zorla maddi çıkar sağlar (Aktan, 2018: 80).

İrtikap, nitelikleri itibariyle yasadışı bir yozlaşma türüdür. Suçun faili olan kamu görevlisinin maddi menfaat sağlamada kullanmış olduğu yöntem nedeniyle bu eylem, zorla yiyicilik olarak da isimlendirilmektedir.

2.3.3.2.3. Adam Kayırmacılık (İltimas)

Adam kayırmacılığın Arapça karşılığı olan “iltimas” kavramının sözlük anlamı haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın arka çıkma, kollama şeklindedir. Adam kayırmacılık tipi yozlaşma, birden farklı türde görülebilir. Örneğin; akraba kayırmacılık (nepotizm), siyasal kayırmacılık, eş-dost kayırmacılık vb. şeklinde... Ancak birine herhangi bir konuda öncelik tanıma özelliği hepsi için geçerlidir.

Bir kişinin bilgi, başarı, eğitim düzeyi gibi nitelikleri bir kenara bırakılarak, yalnızca politikacı, bürokrat veya bir başka alanda kamu görevlisi gibi akrabaları aracılığıyla kamuda istihdam edilmesi, görevde yükseltilmesi “akraba kayırmacılık (nepotizm)” olarak adlandırılır. Aynı şekilde bu eylem eş-dost ilişkileri esas alınarak yapılıyorsa “eş-dost kayırmacılık (kronizm)” olarak isimlendirilmektedir (Aktan, 2018: 81-82).

Bir siyasi parti girmiş olduğu seçim sonucu iktidara geldiğinde kendisini destekleyen kişi veya gruplara, elindeki yetkiler çerçevesinde birtakım haksız menfaatler sağlayabilir. Siyasal kayırmacılık olarak isimlendirilen bu eylemde siyasi partiler bir nevi destekçilerini ödüllendirmek istemektedir. Ancak bu durum, aynı zamanda kamu kaynaklarının israf edilmesine yol açmaktadır (Aktan, 2018: 82).

2.3.3.2.4. Oy Ticareti (Logrolling)

Devlet veya kamu ekonomisinin başarısızlığı teorisinin konularından biri de oy ticaretidir (logrolling). Buchanan oy ticareti konusunda, seçmenin kullanmış olduğu oyu piyasa sürecindeki bir mala benzetir. Bu doğrultuda oy, bir nevi kıt maldır ve karşılığı vardır. Piyasa ve kamu ekonomisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına “bir dolar bir oy” benzetmesi yapılır. Ayırt edici noktaları ise satın alma birimleridir; piyasa için satın alma birimi para iken politik süreç içerisinde de satın alma birimi oydur (Odabaş, 2002: 399). Teoriye göre politik süreç içerisinde yer alan bireyler aslında benimsemedikleri ancak kendilerine önemli bir zarar vermeyen bir teklifi destekleyerek oylarını mübadele aracı olarak kullanabilir. Bu yolla yeri geldiğinde destek oldukları kişilerden aynı şekilde kendi teklifleri için destek sağlarlar (Savaş, 2013: 122). Ortaya çıkan durum etik bir davranış olmasa dahi rasyonel bir tutum olarak nitelenebilir. Çünkü bu mübadele sonucunda tarafların kazançlı çıkması söz konusudur (Odabaş, 2002: 399).

Tullock (2011)’a göre “logrolling” Amerikan kökenli bir kavram olmasına rağmen aslında evrenseldir. ABD Senatosu ya da Avam Kamarası’nda görülen oy ticareti olgusu derinlemesine incelendiğinde diğer kurumlara da sirayet ettiği görülecektir. Oy kullanılma fiilinin gerçekleştiği her kurumda oy ticareti söz konusudur. Hatta Kardinaller Kurulu’nun⁹ ya da üniversite kurullarının işleyişinde dahi bu durumun geçerli olabilir.

Oy ticareti, seçim sonrasında kendini göstererek seçmen tercihlerinin optimum aşamaya ulaşmasını önler. Çünkü oy ticareti mekanizması aracılığıyla kamuya arz edilecek olan mal ve hizmetler üzerine siyasi partiler bir nevi alışveriş yaparlar. Ayrıca seçim sonrasında bir milletvekilinin kendi partisinden istifa edip başka partinin bünyesine

⁹ Papanın kabinesi konumunda bulunur ve papayı seçen danışman kuruludur.

geçmesi de oy ticareti olarak görülmekte ve bu durum literatürde “oy satın alımı” olarak ifade edilmektedir (Aktan, 2018: 84).

2.3.3.2.5. Lobcilik

Lobicilik, politik ekonomi içerisinde alınan kararları etkileyen ve yönlendiren bir yozlaşma türüdür. Siyasi alanda alınacak bir kararın değişiminin sağlanması ya da muhtemel bir karar alınmasının engellenmesi amacıyla yapılmaktadır (Yılmaz, 2018: 1).

Aktan (2018: 85)’a göre lobcilik faaliyetleri iki şekilde tezahür eder. İlki seçim kampanyası finansmanı olarak adlandırılan yöntemle, baskı ve çıkar grupları seçim öncesi dönemde siyasi partiye maddi destek verirler. Eğer iktidar olmayı başarabilirse söz konusu siyasi partiden çıkar sağlamaya çalışırlar. İkinci yöntemde ise baskı ve çıkar grupları, seçim sonucu parlamentoda yer alan milletvekilleri aracılığıyla menfaati çerçevesinde karar alınması için uğraşır. Bu yöntemde aracı olan milletvekili, diğer vekilleri ve bürokratları söz konusu destekçisi lehine kararlar almaya çalıştığından “gezgin” olarak adlandırılır.

Lobicilik, diğer politik yozlaşmalarda olduğu gibi içerisinde olası negatif toplumsal etkiler barındırmaktadır. Lobcilik sürecinde özellikle harcanacak olan maddi kaynaklar, kişilere imtiyaz hakkı verse de kaynaklar açısından israf olarak değerlendirilmektedir. Tullock (1987a), çalışmasında lobcilik ile ilgili olarak, iki bireyi etkileyecek bir vergi konulmasından hareketle, ortaya koyduğu basit varsayım neticesinde toplumsal kayba değinmektedir. Buna göre maddi kayba uğramamak ve olası bir maddi kazanç sağlamak uğruna her iki bireyin lobcilik yaparak harcamış olacakları kaynaklar, ekonomide artı bir değer yaratmamaktadır; aksine kaynak israfına neden olduğu için toplumsal açıdan bir kayıp olarak nitelendirilir.

2.3.3.2.6. Politik Miyopluk

Politikacılar ve seçmenler, uzun vadeli toplumsal çıkarlar yerine öz çıkarları için kısa vadeli uygulamaların yürürlüğe girmesine neden olabilirler. Bu durum politik miyopluk (political myopia) ya da uzağı görememe etkisi (shortsightedness effect) olarak adlandırılır. Çünkü özellikle siyasi iktidarlar, seçimi kazandıran politikaları en iyi

politikalar olarak değerlendirir ve ekonomide uzun vadede ciddi katkılar sunacak politikaları, kısa dönemde seçmene direkt fayda sağlayacak politikalara feda edebilirler (Aktan, 2011: 42; Öztürk, 2007: 157).

Politik miyopluğun ortaya çıkmasına seçmen ve politikacılardan oluşan iki taraf neden olabilmektedir. Bu doğrultuda seçmenin miyop davranış sergilemesi, politika konularında kendilerini bilgilendirme isteksizliğinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü aksi bir davranış sergilemesi durumunda ortaya çıkan maliyet, elde edeceği herhangi bir faydanın üzerinde gerçekleşiyor olabilir. Ayrıca seçmenlerin politik olaylar karşısındaki hafızaları uzun bir dönemi kapsamaz. Başa gelmiş olan bir hükümeti seçim anlarında yalnızca seçim öncesi kısa başarıları ile değerlendirmeye tabi tutar (Hanusch, 1983: 9).

Görevde kalma süreleri pek uzun olmayan politikacılar kısa dönemdeki fayda ve maliyetleri gerçek değerlerinden çok daha yüksek, uzun dönemdeki fayda ve maliyetleri ise gerçek değerlerinden daha düşük, hatta sıfır kabul etme eğilimindedir (Wolf, 1998: 37). Aslında politikacıların miyopluğunu tetikleyen unsur seçmenin kısa görüşlülüğüdür. Kamu politikasına ilişkin meseleler genellikle karmaşık bir nitelik taşıdığı için, çoğu zaman seçmen tarafından fayda ve maliyetinin hesaplanması güçtür. Dolayısıyla seçmen daha çok günlük koşullar ve durumlarla ilgilidir ve hükümeti, seçime yakın dönemdeki performansını baz alarak değerlendirir. Bu gibi nedenlerle hem seçmenler hem de politikacılar kısa dönemli politikaları kabul ederken uzun dönemli politikaları da reddederler (Gwartney vd., 2016: 123).

2.3.3.2.7. Politik Ekonomi Sürecinde Rant Kollama

Politik ekonomi sürecinde rol alan aktörlerin, çıkarları doğrultusunda birbirleriyle etkileşim içinde olduğu bir gerçektir. Bu ilişkilerin siyasi ve ekonomik anlamda yozlaşmalara açık olması birçok açıdan olumsuz davranışların gelişmesini tetikleyecektir. Nitekim rüşvet, yolsuzluk gibi davranış biçimlerinin yanında rant kollama faaliyetleri de aktörlerin etkileşimi ile beraber politik ekonomi sürecinde varlığını sürdürmektedir.

Buchanan (1980: 6), bir varsayımdan hareketle politik ekonomi sürecinde ortaya çıkan rant ve bunun ekonomideki israf boyutuna değinmektedir. Bir girişimci, yeni bir

mal ve hizmet keşfi ya da sunumunun genişletilmesi konusunda çaba göstermek yerine hükümetten bir monopol imtiyazı elde etmek üzere baskı yapabilir. Bu durumda herhangi bir ekonomik değer yaratılmadığı gibi ekonominin doğal işleyişi de zedelenmiş olur.

Demokrasi ile yönetilen toplumlarda bürokrasinin bazı organize gruplar ile sıkı ilişki içerisinde olması, politik yozlaşmayı tetikleyici bir unsur olmasına neden olmaktadır. Baskı ve çıkar grupları, kendi menfaatleri doğrultusunda bürokratlarla yakın ilişkiler içine girerek üzerlerinde tahakküm kurmayı hedefler. Böylece önemli bürokratların yanında bağımsız düzenleme ve denetleme kurumlarını etkileri altına alarak kendi çıkarlarını desteklemeye ikna edebilirler (Yayla, 2019: 296).

Politikacılar, bir araya gelerek siyasal partileri oluştururlar ve seçimler sonucunda iktidara gelme amacı taşırlar. Bu amaç doğrultusunda hareket eden siyasal partiler, seçim öncesinde olduğu gibi iktidara geldiğinde de oyuna talip olduğu kişi ve grupları tatmin etmek isteyebilirler. İktidara gelmiş siyasal parti, politik konumunu korumak amacıyla elindeki imkanlarla söz konusu kişi ve gruplara birçok imtiyaz tanıyabilir. Sonuç itibarıyla bu tip kaygılar ile hareket eden siyasal partiler, rant kollama sürecinde oldukça önemli bir rol üstlenmiş olurlar.

Politikacılar ve bürokratlar, rant kollama sürecinde rantı dağıtan taraf olarak bilinmektedir. Baskı ve çıkar grupları başta olmak üzere birçok kesimden oy alarak iktidara gelen siyasal partiler, rant kollama alanların doğmasına neden olmaktadır. Ancak çoğu zaman bu aktörlerin rant elde etme çabaları içinde oldukları ve bu doğrultuda eyleme geçtikleri de göz ardı edilmemelidir. Politik ekonomi içerisinde oldukça aktif rol alan politikacı ve bürokratlar, rant kollama sürecinde bir nevi saf değiştirip baskı grubuna dönüşebilir (Ekici ve Demir, 2003: 127).

2.3.4. Rant Kollama Faaliyetlerinin Olumsuz Etkileri ve Maliyeti

Bir ülkede rant kollama faaliyetlerinin baş göstermesi ile birlikte ekonomik, siyasal ve sosyal hayattaki doğal dengelerin de bozulması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü rant kollamanın özünde yapay olarak yaratılmış imtiyazlar yatmaktadır. Dolayısıyla problem yalnızca küçük bir grubun haksız kazanç sağlaması ile kalmamaktadır.

Mancur Olson (1982: 65)'a göre zamanla baskı ve çıkar gruplarının yaygınlaşması ile birlikte ülkelerdeki ekonomik büyüme ve gelir düzeyleri olumsuz etkilenecektir. Özellikle ekonomik kısıtlamalar sebebiyle ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşımın engellenmesiyle birlikte büyüme yavaşlayacaktır. Olson, diğer taraftan lobi kaynaklı fiyat değişiklikleri ve birtakım ekonomik kısıtlamaların olmadığı durumlarda ise toplumsal maliyetin azalacağını düşünmektedir.

Rant kollama faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerine olan olumsuz etkisini gören bazı araştırmacılar, geri kalmış ekonomileri inceleyerek bu durumun ortaya çıkmasındaki sebepleri araştırmıştır. Teknolojik açıdan yenilikçi üreticilerin, yerleşik üreticiler tarafından rant kollama eylemleriyle engellendiği sonucuna varmıştır. Bu durumda kaynakların daha çok yerleşik üreticilere aktarılması, ekonominin potansiyelinden daha az büyümesiyle karşılaşılacaktır (Murphy, Shleifer ve Vishny, 1993). Baumol (1990: 915)'a göre girişimcilerin asıl varlık nedenlerinden biri olan üretkenliğin önünde rant kollama bir tehdit olarak durmaktadır. Üretkenliği artıracak faaliyetler yerine kolay yoldan suni olarak yaratılmış bir rantın peşinden koşmak için bazen çok fazla hukuksal harcamalarda bulunurlar. Bu amaçla enerjilerini yasal konulara ayırdıklarından örneğin, daha fazla mühendis istihdam etmek yerine çok sayıda avukat ile çalışmak zorunda kalırlar ve bunun da üretkenliğe bir etkisi yoktur.

Rant kollamanın sebep olduğu bir diğer önemli nokta ise gelir dağılımını bozucu etki yaratacağıdır. Rant kollama ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar, ABD'deki 50 eyaleti baz alarak geliştirmiş oldukları model ile hesaplamalar yapmıştır. Bunun sonucunda bazı etkenleri dışarıda tuttuklarında, baskı ve çıkar gruplarının yoğun olduğu bölgelerde Gini katsayısının artmış olduğunu görmüştür (Shughart II, Tollison ve Yan, 2003). Bir diğer araştırmaya göre, Uluslararası Kahve Anlaşması (ICA) ile getirilen ihracat kotaları sebebiyle Endonezya'da rant kollama faaliyetlerinde artışlar yaşanmıştır. Sadece imtiyaz hakkına sahip olanların kazançlı çıkması, gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur (Bohman, Jarvis ve Barichello, 1996).

Yüksek rant kollama faaliyetlerinin meydana geldiği ülkelerde yaşanabilecek olumsuzlukların şiddeti de o denli büyük olacaktır. Ekonomik, sosyal ve siyasi hayatın

tümüne sirayet etmesi durumunda, toplum içerisindeki bireylerin refah seviyelerinde gerilemeler yaşanacaktır. Dolayısıyla mevcut ekonomik ve siyasi sistemlere olan güvenin azalmasıyla ülkelerin gelişmişlik seviyeleri durağanlaşacaktır.

2.3.4.1. Rant Kollamanın Maliyeti

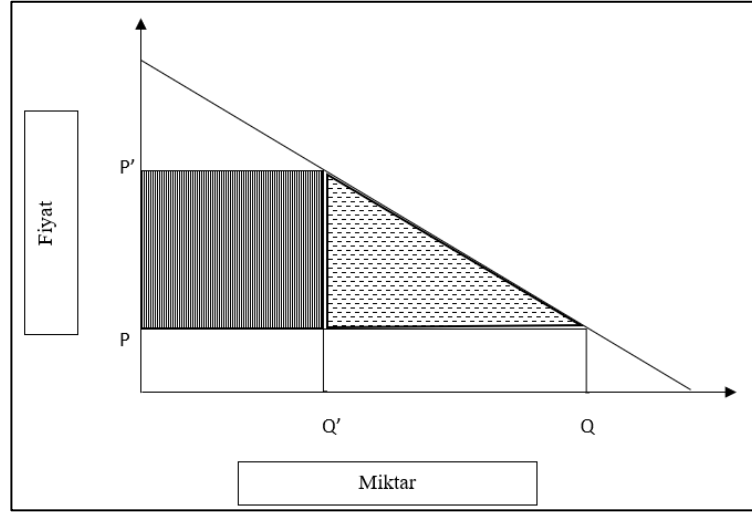
Rant kollamanın ortaya çıkarmış olduğu veya çıkaracağı (muhtemel) maliyetler, konunun incelenmesi adına en önemli sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ciddi boyutlara varmış bir rant kollama maliyeti, toplumsal faydayı zedeleyen bir unsur haline gelmesi bakımından bu konuda geliştirilmiş olan tüm öneriler dikkate alınmalıdır.

Rant kollamanın yol açtığı maliyetlere ilişkin öne sürülen fikirler ve geliştirilmiş teoriler bulunmaktadır. Bu konuda önde gelen isimlerden biri olan Tullock (1987b), örneğin yaratılan bir monopol sonrasında ortaya çıkan refah kaybını, toplum adına sosyal maliyet olarak yorumlamaktadır.

Rant kollama kavramının basit bir biçimde anlaşılması adına aşağıda yer alan şekle göz atılabilir. Buna göre; Yatay eksen satılan mal miktarını, dikey eksen malın fiyatını, PP doğrusu rekabet ortamında malın maliyetini, DD ise talep eğrisini göstermektedir. Bu doğrultuda Q kadar mal P fiyatından satılmaktadır. Ancak piyasada tek el söz konusuysa Q' kadar mal P' fiyatında satılacaktır. Geleneksel tek el teorisine göre Q' ile Q arasındaki miktarın satın alınmasıyla ortaya tüketici rantı çıkmaktadır. Taralı üçgen¹⁰ biçimde gösterilen alan aynı zamanda toplumdaki net kaybı ifade etmektedir. Bunun yanında taralı dikdörtgen¹¹ ile gösterilen alan ise tüketiciden tek elciye transferi ortaya koymaktadır (Tullock, 1987b: 11531).

¹⁰“Harberger üçgeni” olarak da adlandırılan bölge, ortaya çıkan sosyal maliyeti ifade etmektedir (Tullock, 1967: 224).

¹¹ Buradaki taralı dikdörtgen ise sonradan “Tullock dikdörtgeni” olarak adlandırılmıştır (Tullock, 1997).

Şekil 2.6: Rant Kollama

Kaynak: Tullock, 1987b: 11531.

Baskı ve çıkar gruplarının gerçekleştirmiş olduğu eylemlerin artması rant kollamanın ortaya çıkaracağı maliyetlerin katlanmasına neden olacaktır. Ciddi boyutlara varan maliyetler aslında rant kollama esnasında israf edilen miktarı aşacaktır. Dolayısıyla ortaya çıkan ve çıkması muhtemel maliyetler, Harberger üçgeni ve Tullock dikdörtgeninde gösterilen alandan daha fazla olacaktır (Paul ve Wilhite, 1994: 113).

Bhagwati (1982) rant kollama sürecini, DUP şeklinde ifade etmiş ve bu faaliyetlerin tamamıyla bir israf olduğuna dikkat çekmiştir. DUP faaliyeti içerisinde olanlar, birtakım kaynakları kullanarak bizzat kendilerine yarar sağlarken herhangi bir üretimde bulunmamaktadır. Dolayısıyla kaynakları kullanarak verimsiz bir şekilde kullanmanın toplum adına bir maliyet unsuruna dönüşecektir. Gerçekleşen ve beklenen maliyetler birden fazla türde olabilir.

Rant kollama dolayısıyla görünür ve görünmez olarak başlıca iki tür maliyet meydana gelmektedir. Görünür maliyet, bireysel ya da kurumsal olarak rant kollama gayretleri sonucunda yapılmış olan rakamsal harcamalar ile ilgili olduğundan “parasal maliyet” veya “bütçe maliyeti” olarak da adlandırılır. Rant kollama sebebiyle yapılan toplam bütçe harcamalarının GSYİH veya GSMH içerisindeki yerinin tespit edilmesi, bütçe maliyetinin hesaplanması ile mümkündür (Aktan, 2003: 14).

Görünmez sosyal maliyet ise rant kollama faaliyetinin yerine doğrudan verimli sayılan faaliyetler aracılığıyla milli gelire yapılacak muhtemel katkılardır. Bu durum rant kollamanın fırsat maliyeti olarak da adlandırılmaktadır. Doğrudan verimli olan ekonomik faaliyetlerde bulunan kişi ve kurumlar milli gelire katkıda bulunmaktadır. Ancak, rant kollama faaliyeti doğrudan verimli olmayan faaliyetler grubunda yer aldığından milli gelirden benzer etkiyi yapması beklenmemektedir. Nihayetinde, rant kollamanın fırsat maliyeti ne kadar önemli bir husus olsa da net olarak ölçülmesi neredeyse imkansızdır (Aktan, 2003: 14).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1.KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ

Bir ekonomide kaynakların hangi ekonomik kesim tarafından, ne kadar kullanıldığı ile ilişkili birtakım hesaplamalar mevcuttur. Kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün ölçülmesi, ekonomideki kaynakların kamu kesimince kullanılan boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Kaynak kullanımının etkinlik ve verimlilik analizleri yapılarak kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün hangi seviyede olması gerektiği tahmin edilebilir.

İktisadi düşünce sistemine bakıldığında kamu kesiminin varlığı tartışmaları rafa kaldırılmış, kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisindeki yerinin ne olması gerektiği sorusu gündem olmuştur. Kamu kesiminin büyüklüğünün ölçülmesi, ülkelerin kendi içerisinde zamanla değişiklik gösterdiği oran karşılaştırmaları ya da ülkeler arasındaki karşılaştırmaların yapılması açısından oldukça önemlidir. Çünkü, özel kesim ile birlikte ekonomideki kaynakları kullanan bir diğer ekonomik taraf ise kamu kesimidir (Yaraşır Tülümce ve Yavuz, 2019: 30). Dolayısıyla kamu kesiminin büyüklüğünün bilinmesi, ekonomik kaynakların verimli şekilde kullanılması adına ciddi bir göstere olacaktır.

3.1.1. Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğünün Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler

Ekonomilerde ilerleyişin takip ve analizlerinin yapılabilmesi için birçok göstergeye ihtiyaç duyulur. Bu göstergelerin konulara göre ifade ettiği anlamlar da değişiklik arz eder. Ayrıca göstergeler kullanılarak analizi yapılan konularda farklı noktaların görülmesi sağlanır. Bu doğrultuda, kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün ortaya konulduğu göstergelerde ilgililerine benzer faydayı sunar (Savaşan, 2019: 31).

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün ölçülmesi sırasında birçok yöntemden yararlanılmaktadır. Kamu kesimi kapsamında hangi birimlerin alındığı, bu yöntemlerin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Hesaplamalar yapılırken kamu kesimini oluşturan tüm birimler dikkate alınmışsa toplam kamu kesimi şeklinde adlandırılır. Bazı

hesaplamalarda da yalnızca merkezi yönetim dikkate alınırken, bazılarında ise yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumları da eklenerek genel yönetim büyüklüğü hesaplanmaktadır (Çevik, 2016: 53).

3.1.1.1. Kamu Harcamaları Cinsinden Ölçme Yöntemleri

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün incelenmesi sırasında, ülkeler bazında karşılaştırmalar ya da bir ülkede zamansal açıdan değerlendirmeler yapılırken kullanılan en yaygın yöntemdir (Dewar, 2010: 4). Toplam kamu harcamalarının GSYİH'ye oranlanması ile ortaya çıkacak olan rasyo, ekonomide üretilen toplam kaynakların, kamu kesimince ne denli tüketildiğini de ortaya koymaktadır (Çevik, 2016: 55; Heitger, 2001: 6).

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü, amacı doğrultusunda birden fazla ölçme yönteminin kullanılmasına olanak tanır. Özellikle kamu harcamaları cinsinden bir hesaplama yapıldığında elde edilecek sonuç, kamu gelirleri cinsinden ölçme yönteminin vereceği sonuç ile aynı olacağı düşünülebilir. Çünkü kamu harcamalarının, kamu gelirleriyle aynı olacağı öngörülmektedir. Fakat kamu kesiminin işleyişi özel kesimdeki gibi değildir ve gelirlerinin altında veya üstünde bir harcama yapma olanağına sahiptir. Dolayısıyla ciddi farkların olabileceği her iki hesaplama yöntemi, amaçlarına göre çeşitli şekillerde kullanılabilir (Uluatam, 2003: 9).

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü, harcamalar cinsinden ölçme yöntemi ile hesaplanırken şu şekilde formüle edilir:

$$Y = C + I + G \quad (3.1)$$

Y (milli gelir): C (harcama yönünden özel tüketim), I (yatırım harcamaları) ve G (kamu harcamaları) toplamından oluşur ve bu toplam GSYİH'yi ifade eder. Bu formüle net dış alem faktör gelirleri eklendiğinde GSMH elde edilmiş olur:

$$GSMH = GSYİH + Net Dış Alem Faktör Gelirleri \quad (3.2)$$

Sonuç olarak, kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü harcamalar cinsinden şu şekilde formüle edilir:

$$KKEB = \frac{G}{Y} \quad (3.3)$$

Böylece toplam kamu kesimi büyüklüğü, toplam kamu harcamalarının GSYİH veya GSMH'ye oranı ile elde edilir. Ancak ülkelerarası karşılaştırmalar veya analizler yapıldığında benzer oranlamaların kullanılmasına dikkat edilmesi, daha sağlıklı bilgiler vermesi açısından oldukça önemlidir (Aktan, 1995: 33-34).

3.1.1.2. Kamu Gelirleri Cinsinden Ölçme Yöntemleri

Kamu gelirleri miktarını kullanarak kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünü ölçmek mümkündür. Devlet kaynak tahsisini, yalnızca harcamalar yaparak değil aynı zamanda bu harcamaları finanse ederken de etkilemiş olmaktadır (Savaşan, 2019: 40). Bu hesaplama yöntemine göre kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü, toplam kamu gelirlerinin bir ülkede yaratılmış olan toplam hasıla (GSYİH) içerisindeki payıyla ortaya çıkar.

$$KKEB = \frac{\text{Toplam Kamu Gelirleri}}{\text{GSYİH}} \quad (3.4)$$

Diğer yöntemlere benzer olarak bu hesaplama biçiminde de nelerin kamu geliri sayılacağına göre kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü farklılık arz edecektir. Söz gelimi salt vergilerin hesaplamaya dahil edilmesi durumunda vergi yükü kavramı ön plana çıkarılmış olur. Ayrıca özel kesimden toplanan çeşitli miktarlardan hangilerinin vergi olarak kabul edildiği de bir başka sorun olarak karşımıza çıkacaktır (Uluatam, 2003: 9). Özetle kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü ölçülürken hesaplamaya dahil edilen kalemlerin, bu hesaplama yöntemine yükleyeceği anlamı farklılaştırdığını vurgulamak gerekir.

3.1.2.3. İstihdam Cinsinden Ölçme Yöntemleri

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün ölçülmesinde kullanılan bir diğer yöntem, kamuda istihdam edilmiş olan çalışan sayısı ile hesaplamadır. Kamu istihdam verileri kullanılacağı zaman toplam istihdam içerisindeki yerine bakmak, özellikle ülkeler arasında yapılacak olan kıyaslamaların tutarlılığı açısından önem arz etmektedir. Nüfus

bakımından ülkelerin birbirinden farklı büyüklüklerde olmaları, kamu kesimindeki istihdam karşılaştırmasında yanlış değerlendirmeye yol açacaktır (Savaşan, 2019, s.39).

İstihdam cinsinden ölçme yönteminin kullanılması, gelir dağılımı veya istihdam sorunlarının anlaşılması açısından önemli olabilir. Ancak ekonomideki kaynak dağılımı hakkında vereceği bilgiler muğlak kalacaktır. Kamu kesiminde istihdam edilmiş olan az sayıdaki personel, elindeki kaynakları doğru şekilde kullanarak ekonomideki kaynak dağılımına olumlu katkı sunabilir. Fakat yanlış şekilde kullanılmış kaynaklar söz konusu olduğunda benzer sonuca ulaşabilmek adına çok daha fazla kamu personeline ihtiyaç duyulabilir (Uluatam, 2003: 9).

İstihdam cinsinden ölçme yöntemi, kamu kesimi istihdamının toplam işgücü içerisindeki yerinin tespit edilmesine olanak tanır. Böylece kamu kesiminin ekonomideki rolü ya da ekonomik büyüklüğü bir başka yöntemle ortaya çıkarılır. Bu ölçme usulü aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$KKEB = \frac{\text{Kamu Kesimindeki İstihdam}}{\text{Toplam İstihdam}} \quad (3.5)$$

3.1.2.4. Katma Değer Cinsinden Ölçme Yöntemleri

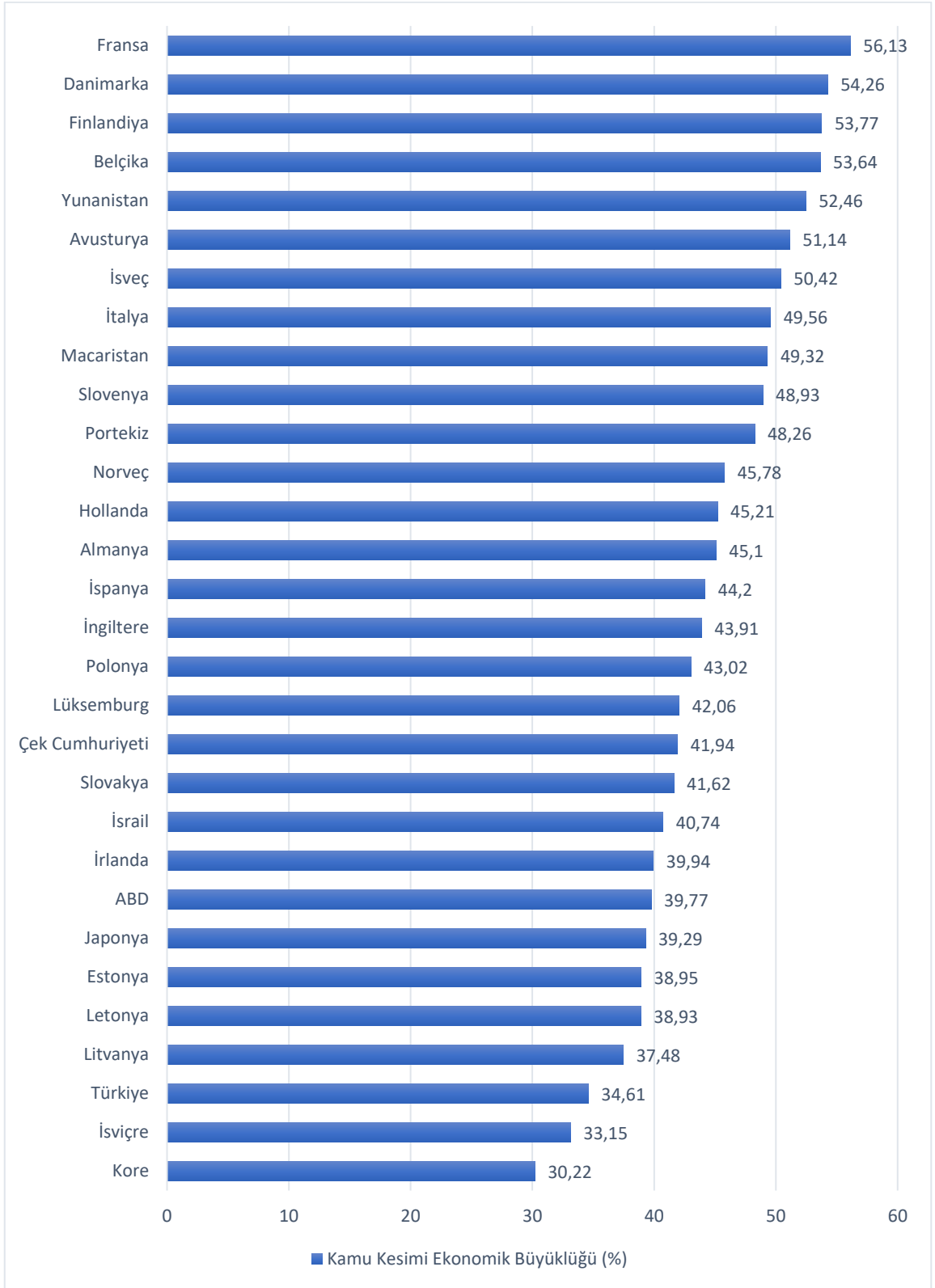
Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü katma değer cinsinden ölçülecek olduğunda, tıpkı özel kesimde uygulandığı gibi kamu kesimince üretilmiş olan mal ve hizmetlerin, çıktı değerleri ile girdi değerleri arasındaki pozitif farkın GSYİH'ye oranlanması gerekecektir.

Katma değer cinsinden ölçme yöntemi kullanılarak kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü ölçülmeye çalışılıyorsa; kamu kesimi ile özel kesimin toplam üretim faaliyeti içerisindeki nisbî değişiklik gösterilmek isteniyordur. Her iki ekonomik kesimin katma değeri tespit edildiğinde, bu ekonomik kesimlerin bir bakıma ulaşması istenilen boyutu da tespit edilir (Due, 1963: 46). Özetle, kamu kesiminde yaratılmış olan katma değer GSYİH'ye oranı da kamu kesiminin bulunduğu ekonomi içerisindeki boyutu hakkında fikir veren bir başka hesaplama biçimidir.

3.1.2. Araştırma Kapsamındaki Ülkelerde Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü

Çalışmada 30 OECD ülkesinin kamu kesimi ekonomik büyüklüğü, 2007-2017 yıllarını kapsayacak şekilde ortalamaları alınarak kamu harcamaları cinsinden hesaplanmıştır. Bu kapsamda OECD'nin Genel Kamu Harcamaları/GSYİH formülü ile oluşturduğu veriler dikkate alınmıştır. Baz alınan yıllar itibariyle OECD kapsamındaki 6 ülkenin verilerine her yıl için yer verilmediğinden söz konusu ülkeler kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca uygulama kısmında kamu kesiminin ekonomik büyüklüğüne ait veriler yıllık olarak değerlendirilecektir.

şekil 3.1'e göre, 2007-2017 yılları arasındaki ortalama kamu kesimi ekonomik büyüklüğü oranı, en yüksek olan ülke %56.3 ile Fransa, %30.22 ile en düşük orana sahip olan ülke ise Kore olmuştur. Ayrıca söz konusu yıllarda İsviçre ve Türkiye'nin kamu kesimi ekonomik büyüklüğü oranlarının birbirine yakın olması, iki ülkenin rant kollama oranlarındaki kıyaslamada da bir kolaylık sağlayacaktır.

Şekil 3.1: 2007-2017 Yıllarında OECD Ülkelerinin KKEB Ortalaması

Kaynak: OECD, General Government Spending, <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm#indicator-chart> (05.01.2020).

3.2. KATZ VE ROSENBERG RANT KOLLAMA MODELİ

Katz ve Rosenberg (1989) bütçe tahsislerine yönelik rant kollama faaliyetlerini, 20 ülke üzerinde iki temel varsayımdan hareketle incelemiştir. Buna göre baskı gruplarının rant kollama faaliyetleri sonucunda kaynakların israf edildiği ve bütçenin farklı amaçlar için tahsis oranlarındaki değişikliğin, toplam rant kollama miktarına eşit olduğu varsayılmaktadır. Bahsi geçen amaçlar ile devlet bütçesinin fonksiyonel sınıflandırmasında yer alan kalemler kastedilmektedir. Ayrıca geliştirmiş oldukları formül ile ülkelerdeki gerçek rant kollama miktarının tam olarak yansıtılamayacağı dile getirmişlerdir.

Katz ve Rosenberg'in çalışmasında bütçe tahsislerine ilişkin rant kollama miktarı R_t ile gösterilmektedir:

$$R_t = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |S(t)_i - S(t-1)_i| \quad (3.6)$$

$S(t)$ ve $S(t-1)$ amaçlara yönelik t ve $(t-1)$ yıllarındaki kamu bütçesinin fonksiyonel sınıflamaya göre tahsis oranlarını ifade etmektedir. Bütçedeki kategori sayısı n ile ifade edilirken, toplamın ikiye bölünmesi çift sayımı engellemek adına yapılmaktadır.

R_t oranına ilişkin bütün değerler Birleşmiş Milletler Kamu Finansal İstatistiklerinde yer alan verilerden oluşturulmuştur. Söz konusu veriler eğitim, savunma, sağlık gibi sınıflamalarla dokuz kategoriye ayrılmıştır.¹² Böylece araştırmada 20 ülkenin 1970-1985 dönemleri için analizi yapılmıştır. Diğer bir oran olan R_c ise R_t 'nin zaman içerisindeki ortalama değerini yansıtmaktadır ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

¹² Çalışmada bütçe, 9 kategoriye ayrılmıştır ve söz konusu kategoriler şu şekilde sıralanmaktadır: General Public Services, Defence, Housing, Health, Education, Social Security and Welfare, Economic Services, Other Cm. and Services, Other Purposes (Katz ve Rosenberg, 1989: 143).

$$R_c = \sum_{t=1}^T R_t/T \quad (3.7)$$

T araştırılan dönemdeki yıl sayısını ifade etmektedir. Dolayısıyla R_c ile her ülkenin dönemsel olarak rant kollama oranı gösterilmektedir.

Bir diğer gösterge ise GSMH içerisindeki payının gösterildiği de W_c dir ve rant kollamanın neden olduğu israfı nitelemektedir. Aynı zamanda rant kollama miktarının neden olduğu sosyal maliyetin bir ifadesidir ve şu formül ile hesaplanmaktadır:

$$W_c = R_c \left(\frac{G_c}{GNP_c} \right) \quad (3.8)$$

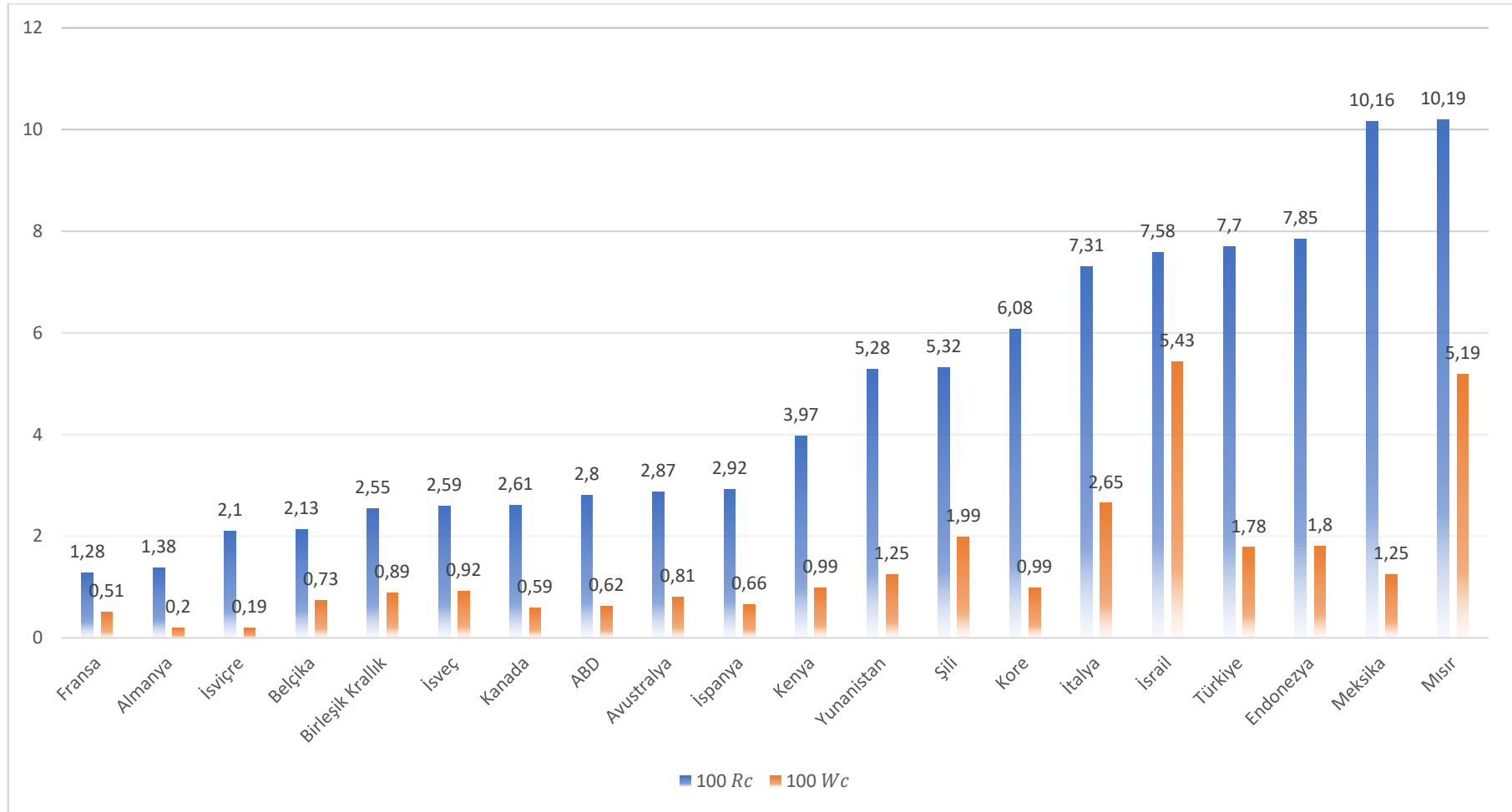
G_c bir ülkedeki kamu harcamalarını, GNP_c ise bir ülkenin GSMH'sini göstermektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 3.1 ve Şekil 3.2, yirmi ülke için rant kollama ve dolayısıyla oluşan israf oranlarını 1970-1985 yılları itibariyle göstermektedir.

Tablo 3.1: Bütçe Tahsislerine İlişkin Rant Kollama ve İsrar Oranları (%)

Sıra	Ülke	100 R_c	100 W_c
1	Fransa	1,28	0,51
2	Almanya	1,38	0,20
3	İsviçre	2,10	0,19
4	Belçika	2,13	0,73
5	Birleşik Krallık	2,55	0,89
6	İsveç	2,59	0,92
7	Kanada	2,61	0,59
8	ABD	2,80	0,62
9	Avustralya	2,87	0,81
10	İspanya	2,92	0,66
11	Kenya	3,97	0,99
12	Yunanistan	5,28	1,25
13	Şili	5,32	1,99
14	Kore	6,08	0,99
15	İtalya	7,31	2,65
16	İsrail	7,58	5,43
17	Türkiye	7,70	1,78
18	Endonezya	7,85	1,80
19	Meksika	10,16	1,25
20	Mısır	10,19	5,19

Kaynak: Katz ve Rosenberg (1989: 140).

Şekil 3.2: Bütçe Tahsislerine İlişkin Rant Kollama ve İsrاف Oranları (%)

Kaynak: Katz ve Rosenberg (1989)'in çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.1 ve Şekil 3.2'ye göre, gelişmiş ülkelerin rant kollama ve buna bağlı olarak ortaya çıkan israf oranları, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Rant kollama faaliyetleri dolayısıyla GSMH içindeki israf oranının en düşük olduğu ülke %0.19 ile İsviçre olmuştur ve %5,43 oranı ile İsrail bu konuda en yüksek orana sahip ülke konumundadır.¹³ Bu konuda en düşük oran referans alınarak diğer ülkelerdeki israf oranları kıyaslanabilir. Böylece ABD'nin israf oranı, İsviçre'ye göre 3.3 kat daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Rant kollama oranı en yüksek ülkeler sırasıyla Mısır, Meksika, Endonezya, Türkiye ve İsrail iken en düşük rant kollama oranlarının görüldüğü ülkeler Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika ve Birleşik Krallık'tır.

3.3. KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ İLE RANT KOLLAMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde rant kollamaya ilişkin ampirik verilerin elde edilmesi konusu yer almaktadır. Dolayısıyla rant kollama uygulama örneklerinden bazılarını değinilecek ve çalışmada seçilen model tanıtılarak çalışma kapsamına dahil edilen ülkelerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Konu ile ilgili ekonomistlerin çoğu, rant kollama faaliyetleri ile kamu kesiminin faaliyet alanının giderek genişlemesinin birbirleriyle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda, kamu kesiminin suni rantlar yaratma özelliği göz önünde bulundurulduğunda yaratılan rantları elde etmek için uğraş verecek kişi ve grupların ortaya çıkması da kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla kamu kesimi faaliyet alanının genişlemesi ile beraber ortaya çıkacak olası yeni rantlar, bu rantı elde edebilmek adına girişilen faaliyetleri ve harcamaları da artıracakları öngörülmektedir.

Olson (1982: 69)'a göre rant kollama faaliyetleri gibi politik yozlaşma türleri yalnızca ekonomik büyüme ve verimliliği olumsuz etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bazı kurum ve faaliyetlerin artışına yol açarak kamunun genişlemesine neden olur. Aktan (1995: 48)'a göre ise kamu kesiminin giderek büyümesinde etkili olan yalnızca bir faktörden bahsedilemez. Ekonomik, sosyal ve siyasi birçok nedenle kamu kesimi genişliyor olabilir. Bunun yanında kamu kesiminin bazı olağanüstü durumlar sebebiyle

¹³ Ülkelerin rant kollama ve buna bağlı olarak geliştirilen israf oranının mutlak değeri olabildiğince düşük olması arzu edilmektedir.

artıyor olması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak rant kollama gibi faaliyetler neticesinde kamu harcamalarının suni bir şekilde artırılması olağan karşılanmamalıdır. Trish Kelly (1997: 62), çoğu ekonomistin rant kollamanın devlet faaliyetleri sebebiyle ortaya çıktığını ve Adam Smith'ten beri devletin düzenleyici rolünü desteklediklerini söyler. Ancak Kelly'e göre devletin düzenleyici rolü istenilen ekonomik etkiyi yaratmayabilir. Çünkü devletin düzenleyici rolü olması, özel kesimde imtiyaz elde etmek isteyenlerin rant kollama faaliyetlerinin artışı ile karşılık bulacaktır. Böylece çeşitli baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri sonucunda ekonomik verimliliğin düşmesinin yanında kamu kesiminin de genişlemesine neden olacaktır.

Gerald W. Scully (1991: 99), ABD özelinde yapmış olduğu araştırmada bütçe tahsislerinin rant kollama faaliyetlerini artırdığını ortaya koymuş; incelediği dönem itibariyle de kamu harcamalarındaki artışı bu faaliyetlere bağlamıştır. Tablo 3.2'de 1902 ve 1986 yıllarındaki kamu harcamalarının GSMH içindeki oranlarına yer verilmiştir. Buna göre her iki yıl dikkate alındığında kamu harcamalarının GSMH içindeki oranı ciddi değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Tablo 3.2: 1902 ve 1986 Yıllarında ABD Kamu Harcamalarının GSMH İçindeki Payı

Yıl	1902	1986
Federal Harcamalar	%2,6	%23,4
Federal, Eyalet ve Yerel Harcamalar	%7,7	%40

Kaynak: Scully (1991)'nin çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

McNutt (1997) yapmış olduğu bir çalışmada, baskı ve çıkar grupları ile hükümet harcamaları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kullandığı modelle OECD ülkelerini incelemiştir. Analizinde baskı ve çıkar gruplarındaki %1'lik artışın, hükümet harcamalarının GSMH içindeki payını %0,06 ile %0,12 arasında bir değişiklik yaratacağı sonucuna varmıştır.

Goel ve Nelson (1998) ABD'de 1983-1987 dönemi için kamu kesimi büyüklüğünün kamu görevlileri tarafından yolsuzluğa etkisi panel veri analiziyle incelemiştir; özellikle eyalet kamu harcamalarının yolsuzluk üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Demirbaş (2000) Türkiye özelinde yapmış olduğu çalışmada rant kollama faaliyetlerinin sosyo-ekonomik maliyetlerini araştırmış; özellikle de ekonomik büyüme üzerine olan etkisini irdelenmiştir. Katz ve Rosenberg rant kollama modelinden faydalanarak aynı ülkeler için bütçe tahsislerinin değişimlerini bu kez 25 yıllık bir zaman dilimine yaymıştır.¹⁴ Tıpkı referans almış olduğu çalışmadaki gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek oranda rant kollama faaliyetlerinin olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Türkiye’de 1960-1990 yılları arasında rant kollama faaliyetlerinin ekonomik büyüme ve gelir seviyelerinde azalmaya neden olduğunu belirtmiştir.

Park, Philippopoulos ve Vassilatos (2005) tarafından 1990-2000 dönemi için 108 ülkede korelasyon yöntemiyle rant kollama ile kamu sektörü büyüklüğü analizi gerçekleştirilmiştir. Yolsuzluk endeksini rant kollama ile ilişkilendirerek yapılan çalışma sonucunda daha büyük kamu sektörünün yozlaşmayı artırdığı görülmüştür.

Angelopoulos ve Economides (2008), 25 OECD ülkesinde 1982-1996 dönemi için maliye politikaları, seçim belirsizlikleri, ekonomik büyüme ve rant kollama faaliyetleri üzerine teorik ve ampirik analizler gerçekleştirmiştir. Buna göre seçim belirsizlikleri, kısa dönemli politikaların izlenmesine ve dolayısıyla rant kollama faaliyetlerin artmasıyla birlikte ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca Angelopoulos ve Economides’e göre, GSYİH içerisindeki daha büyük kamu kesiminin varlığı, muhtemel politik yozlaşmaların belirleyicisidir.

Hessami (2014) bir politik yozlaşma türü olan rant kollama faaliyetleri ile kamu harcamaları ilişkisini 29 OECD ülkesi için 1996-2009 yıllarını baz alarak incelemiştir. Panel veriye dayanan ampirik sonuca göre, ülkelerin yolsuzluk göstergeleri arttıkça kamu bütçelerinde rant yaratan harcamaların payında da artış yaşanmaktadır.

Kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü ve rant kollama faaliyetleri arasındaki ilişki genel olarak kamu harcamaları özelinde değerlendirilmiştir. Doğrudan kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ile rant kollama ilişkisinin irdelendiği ampirik analizlerin fazla

¹⁴ Katz ve Rosenberg (1989) yirmi ülkeden oluşan analizlerini on beş yıllık bir dönemi baz alarak tamamlamışlardır (1970-1985).

olmadığı görülmektedir. Nihayetinde söz konusu ilişki varsayımı, bu çalışmanın da odak noktasını oluşturmaktadır. Teorik olarak geliştirilmiş mevcut argümanların, ampirik bulgularla ne denli örtüştüğü test edilmek istenmektedir.

3.3.1. Araştırma Kapsamındaki Ülkelerde Rant Kollama ve KKEB Oranının Hesaplanması

Çalışmada rant kollama oranının hesaplandığı Katz-Rosenberg formülü dikkate alınarak araştırma kapsamındaki 30 OECD üyesi ülke verileri derlenmiştir. OECD üyesi 36 ülkenin tamamının analiz edilememesinin nedeni, baz alınan yıllar itibariyle verilerinde ciddi eksiklikleri olan üye ülkelerin bulunmasıdır. Dolayısıyla söz konusu veri setinde eksikleri olan 6 ülke kapsam dışında tutulmuştur.

Rant kollamaya ilişkin hesaplamaların yapılabilmesi için tıpkı modelde olduğu gibi bütçelerin fonksiyonel sınıflamasına dikkat edilmiş; yalnızca Katz-Rosenberg modelinden farklı olarak bütçe 10 kategoriye ayrılmış şekilde veri seti oluşturulmuştur.¹⁵ Devlet faaliyetlerine yönelik yapılan harcamaların izlenmesi ve uluslararası karşılaştırmalarda kolaylık sağlaması adına OECD tarafından hazırlanan COFOG (The Classification of Functions of Government) temel sınıflandırma yönteminden yararlanılmıştır. Harcamalar fonksiyonel sınıflandırmaya göre aşağıdaki gibi kategorilere ayrılarak düzenlenmektedir:

1-Genel Kamu Hizmetleri

2-Savunma Hizmetleri

3-Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri

4-Ekonomik İşler ve Hizmetler

5-Çevre Koruma Hizmetleri

¹⁵ Katz-Rosenberg (1989: 143) modelinde baz alınan yıllar içerisinde, bütçe sınıflaması 9 kategoriye ayrılmaktadır. BM'nin kamu harcamaları mevcut sınıflaması, günümüzde yaygın şekilde kullanılan COFOG yöntemine göre gerçekleştirilmektedir. Bahsi geçen yöntemde bütçe 10 kategoriden oluştuğundan çalışma bu noktada farklılık arz etmektedir.

6-İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri

7-Sağlık Hizmetleri

8-Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri

9-Eğitim Hizmetleri

10-Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri

Harcama kategorilerine ilişkin bu verilerin oluşturulmasında Birleşmiş Milletler Kamu Finansal İstatistiklerinden faydalanılmıştır; yalnızca Türkiye'ye yönelik eksiklikler, Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün bütçeye ilişkin verileri ile tamamlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de kamu bütçesinin analitik bütçe sınıflandırmasına uygun bir fonksiyonel sınıflandırmaya tam olarak 2006 yılından itibaren başlanması nedeniyle çalışmanın özellikle Türkiye ile ilgili kısmının daha sağlıklı analiz edilmesi amacıyla araştırma 2007-2017 yıllarını kapsamaktadır.

Çalışmanın uygulama kısmında ise rant kollama oranları, K-R modelindeki gibi dönemsel ortalama şeklinde olmayıp yıllar itibariyle analiz edilmektedir. Buna göre rant kollama yıllık olarak hesaplanacağı için formül aşağıdaki gibi olacaktır:

$$R_k = \sum_{i=1}^n |S(t)_i - S(t-1)_i| \quad (3.9)$$

Böylece çalışmada kullanılan R_k her yıl için (2007,...,2017) ayrı bir oran halini alacaktır. Dolayısıyla dönemsellikten arındırılan bu yöntemle çift sayım yapılmayacağı için ayrıca 2'ye bölünmesine de gerek kalmamaktadır.¹⁶

Araştırmada kullanılan bir diğer rasyo, kamu kesimi ekonomik büyüklüğü oranıdır (KKEB). 30 OECD ülkesi için 2007-2017 yıllarını kapsayan KKEB oranı,

¹⁶ K-R rant kollama formülü orijinalinde " $R_t = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |S(t)_i - S(t-1)_i|$ " şeklindedir. Ancak K-R formülü dönemsel çalışmalarda tek bir oran hesaplamak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise 2007-2017 arasında her yıl için ayrı bir rant kollama oranı hesaplanmıştır.

OECD “Genel Kamu Harcamaları İstatistikleri” verilerinden oluşmakta ve aşağıdaki formül üzerinden hesaplanmaktadır.

$$KKEB = \frac{G}{Y} \quad (3.10)$$

3.4. KAMU KESİMİ EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ VE RANT KOLLAMA İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

3.4.1. Araştırmanın Hipotezi

Yukarıda rant kollama ile kamu kesimi ekonomik büyüklüğü arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Konunun dar bir literatürü olmasına karşın araştırmada iki değişken arasındaki beklenen ilişki, kamu kesimi ekonomik büyüklüğü arttıkça rant kollamanın da artacağı yönündedir. Bu doğrultuda, araştırma kapsamında ampirik olarak sınanacak hipotez aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

- H_0 : Kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün rant kollama üzerinde bir etkisi yoktur.
- H_1 : Kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün rant kollama üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

3.4.2. Araştırmanın Veri Seti

Çalışmada 30 OECD ülkesine ait 2007-2017 yılları arası 11 yıllık panel veri analiz edilmiştir. Çalışma kapsamındaki ülkeler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.3: Çalışma Kapsamındaki OECD Ülkeleri

Avusturya	Fransa	İtalya	Hollanda	İspanya
Belçika	Almanya	Japonya	Norveç	İsveç
Çek Cumhuriyeti	Yunanistan	Güney Kore	Polonya	İsviçre
Danimarka	Macaristan	Letonya	Portekiz	Türkiye
Estonya	İrlanda	Litvanya	Slovakya	Birleşik Krallık
Finlandiya	İsrail	Lüksemburg	Slovenya	ABD

Gerçekte toplam 36 OECD üye ülkesi bulunmasına karşın altı ülkenin ilgili dönemler arasında verilerinin eksik bulunması ve çalışma verisinin zaman boyutunun dar

olması sebebiyle bu ülkeler kapsam dışında tutulmuştur. Türkiye’de merkezi yönetim bütçesinde 2006 yılı sonrası gerçekleştirilen fonksiyonel sınıflandırmanın esas alınması, çalışma verisinin dar olmasının bir nedenidir. Ek olarak, çalışma kapsamındaki ülkelere ait kamu kesimi ekonomik büyüklüğü (KKEB) ve rant kollama (RK) değişkenlerine ait veriler sırasıyla OECD veri tabanında ve BM veri tabanından temin edilmiştir. RK oranları Katz ve Rosenberg (1989)’in çalışması referans alınarak yazar tarafından hesaplanmıştır. Hem RK hem de KKEB değişkenlerinin logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir.

3.4.3. Araştırmanın Yöntemi

Gujarati ve Porter (1999) ekonomik verileri; (1) yatay-kesitsel veriler, (2) zaman serileri verileri ve (3) panel veriler olmak üzere üç farklı şekilde tanımlamıştır. Panel zaman verileri hem yatay-kesitsel verilerin hem de zaman serileri verilerinin bir karmasıdır. Buna göre panel veriler, sabit bir zaman diliminde farklı birimlere göre değişimi (Tatoğlu, 2012) gösteren yatay boyuta ek olarak, zaman içinde yer alan farklı frekansları (gün, hafta, ay, yıl) gösteren dikey zaman boyutunu da içerir.

Panel veriler veri türüne göre ikiye ayrılmaktadır: Eksik verilerin olmadığı yani tüm zaman boyunca verilerin eksiksiz olarak gözlemlendiği dengeli panel ve bazı zamanlarda eksik veya kayıp verilerin olabildiği dengesiz panel (Tatoğlu, 2012). Buna ek olarak, panel verilerde yatay-kesit ile zaman boyutu arasındaki ilişkiye bağlı olarak da ayırma gidilmektedir. Eğer yatay-kesit zaman boyutundan büyükse “kısa panel”, zaman boyutu yatay-kesitten büyükse “uzun panel” şeklinde ayırım yapılmaktadır (Sarıkovanlık vd., 2019).

Y ve X gibi sırasıyla bir bağımlı ve bir bağımsız değişken arasındaki panel veri setine dayalı regresyon ilişkisi aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (3.11)$$

Bu eşitlikte *i* indisi yatay-kesitliği, *t* indisi ise zaman boyutunu temsil etmektedir.

Buradan hareketle çalışma kapsamındaki değişkenler için tahmin edilecek model en basit haliyle aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$\ln RK_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln KKEB_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (3.12)$$

3.4.3.1. Panel ARDL Model

Pesaran vd. (1997), Pesaran vd. (1999), tek denklemlilerde eşbütünleşme analizi için ARDL yaklaşımını önermişlerdir. Eşbütünleşmeye yönelik ARDL (Otogresif Dağıtılmış Gecikme Modeli) yaklaşımı, uzun dönemli bir ilişkiyi tahmin etmek için iki adım içerir. İlk adım, tüm değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını araştırmaktır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki (eşbütünleşme) varsa, ikinci adım uzun dönemli katsayıları ARDL modelinin sonuçlarına göre tahmin etmektir (Bildirici, 2014).

ARDL modeli kısa ve uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesine izin verir ve bir hata düzeltme modeli (ECM) olarak sınıflandırılabilir. Bu yaklaşım, bağımlı değişkenin kısıtlanması dışında (bağımlı değişkenin birinci farkta durağan olması; I(1)), açıklayıcı değişkenlerin bütünleşme mertebesine bakılmaksızın (açıklayıcı değişkenlerin hem düzeyde hem de birinci farkta durağan olabilmesi ((I(0) veya I(1)) fark etmeksizin) olası uzun dönemli ilişkileri test edebilir. Ancak bu test ikinci mertebeden bütünleşik olan (I(2)) değişkenlere uygulanamaz. Ayrıca bu yöntem, hem endojen hem de ekzojen değişkenler için gecikme uzunluğu ekleyerek endojenlikten kaynaklanan sorunları ortadan kaldırdığı için tutarlı ve verimli tahmin ediciler sunar. Pesaran vd. (1999) tarafından sunulan ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi içeren ARDL (p, q) modeli aşağıdaki gibi ifade edilir (Attiaoui, 2017):

$$\Delta Y_{1,it} = \alpha_{1i} + \varphi_{1i} Y_{1,it} + \sum_{l=2}^k \varphi_{li} X_{1,it-l} + \sum_{j=1}^{p-1} \varphi_{1ij} \Delta Y_{1,it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \sum_{l=2}^k \varphi_{lij} \Delta X_{1,it-j} + \varepsilon_{1,it} \quad (3.13)$$

Burada l=1, 2, 3, 4 olabilecek şekilde gecikme sayısını ifade ederken, Y₁ bağımlı değişkendir ve X₁ ekzojen değişkendir, ε hata terimidir ve Δ ilk fark operatörüdür. Örneğin, lnRK bağımlı değişken, lnKKEB açıklayıcı değişken ise, ARDL modeli aşağıdaki gibi yapılandırılır:

$$\Delta \ln RK_{it} = \alpha_{1i} + \varphi_{1i} \ln RK_{it-1} + \varphi_{2i} \ln KKEB_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{1i} \Delta \ln RK_{it-j} + \sum_{i=0}^q \varphi_{2i} \Delta \ln KKEB_{it-j} + \varepsilon_{1it} \quad (3.14)$$

Denklemden eşbütünlük hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- $H_0: \varphi_{1i} = \varphi_{2i} = \varphi_{3i} = \varphi_{4i} = 0$
- $H_1: \varphi_{1i} \neq \varphi_{2i} \neq \varphi_{3i} \neq \varphi_{4i} \neq 0$

ARDL modelinde eşbütünlük ilişkisini incelemek için sınır testi (bounds test) prosedürü takip edilir. Bu test Fisher istatistiği (F-istatistiği) veya Wald istatistiğine dayanmaktadır. Pesaran vd. (2001) 0.01, 0.05 ya da 0.10 gibi belirli bir anlamlılık düzeyi için üst sınır ve alt sınır olmak üzere iki kritik değer tasarlamışlardır. İlk olarak, ARDL modeline dâhil edilen tüm açıklayıcı değişkenlerin I(0) ve I(1) olduğunu varsayarak hesaplanan F-istatistiği üst kritik sınır değerini aşarsa, boş hipotez reddedilmektedir. F-istatistiği iki sınır arasında kalırsa, eşbütünlük testi sonuçsuz kalmaktadır. F-istatistiği alt sınır değerinden daha düşükse, sıfır hipotezi reddedilememektedir. İkinci olarak, eğer eşbütünlük ilişkileri kurulursa, uzun dönemli denklem tahmin edilebilir. Üçüncü olarak, bir hata düzeltme modeli (ECM) tahmin edilerek kısa dönemli dinamik ilişki elde edilir. ECM matematiksel olarak aşağıdaki gibi formüle edilir (Attiaoui, 2017):

$$\Delta Y_{1,it} = \alpha_{1i} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{1ij} \Delta Y_{1,it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \sum_{l=2}^k \beta_{1ij} \Delta X_{1,it-j} + \mu_{1i} ECT_{1,it-1} + \varepsilon_{1it} \quad (3.15)$$

Burada l=1, 2, 3, 4 olabilecek şekilde gecikme sayısını ifade ederken, kalıntılar ε ile ifade edilmektedir. Kalıntılar, sıfır ortalama ve sabit varyansla normal dağılmıştır. ECT, uzun dönemli ilişki olarak tanımlanan hata düzeltme terimidir. ECT'nin katsayısının işareti negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. M parametresi ise denge seviyesine göre ayarlama hızını gösterir. Örneğin, $\ln RK$ bağımlı değişken, $\ln KKEB$ açıklayıcı değişken ise, ECM modeli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \ln RK_{it} = \alpha_{1i} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{1it} \Delta \ln RK_{it-j} + \sum_{i=0}^{q-1} \beta_{2it} \Delta \ln KKEB_{it-j} + \mu_{1i} ECT_{1,it-1} + \varepsilon_{1it} \quad (3.16)$$

3.4.4. Ampirik Bulgular

Panel veride öncelikle yatay-kesit bağımlılığı ve eğim homojenliği testlerinin yapılması araştırmacıyı model seçimi konusunda yönlendirir. Bu doğrultuda araştırmada ilk olarak bu testlerin analizi yapılmıştır. Buradan elde edilen sonuçlara bağlı olarak seçilen birinci kuşak birim kök testlerinden Im, Pesaran ve Shin (2003) testi uygulanmış ve aynı mertebeden durağan olmayan değişkenler arasındaki ilişkinin analizinde ARDL modeline karar verilmiştir. ARDL modelinin tahmininde öncelikle literatürde sıklıkla kullanılan MG, PMG ve DFE tahmincilerinin sonuçlarına yer verilmiş ve Hausman testi sonuçlarına göre en uygun tahminci seçilmiştir. En uygun tahminci seçiminde yatay kesit bağımlılığı ve eğim homojenliği göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu tüm bu analizler STATA 14 ve Eviews 9 paket programları ile analiz edilmiştir.

3.4.4.1. Yatay-Kesit Bağımsızlık Testi

Panel veri modellerinin, yaygın şokların varlığı nedeniyle ortaya çıkabilecek hatalarda önemli ölçüde yatay-kesit bağımlılığı göstermesi muhtemeldir. Zaman boyutu birim boyutundan büyük olduğunda ($T > N$), Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange çarpanı (LM) testi kullanılabilir. Ancak tersi olduğunda ($N > T$) LM testi istatistiği önemli boyutta bozulmalar sergilemesi sebebiyle arzu edilen istatistiksel özellikleri karşılayamamaktadır. Bu nedenle Friedman (1937) ve Frees (1995, 2004) bu dezavantajı ortadan kaldıran testler önermişlerdir (De Hoyos ve Sarafidis, 2006). Bu çalışmada da birim boyutu ($N=30$), zaman boyutundan ($T=11$) küçük olduğu için bu testlerin kullanılması uygun görülmüştür. Birbirlerini destekleyecek sonuçlar ortaya koyabilen bu testlerin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- H_0 : Yatay-kesit bağımlılığı yoktur.
- H_1 : Yatay-kesit bağımlılığı vardır.

Yukarıdaki 3.12 numaralı model için kurulan iki yatay-kesit bağımsızlığı testine ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.4: Yatay-Kesit Bağımsızlık Testi

Friedman'ın yatay-kesit bağımsızlığı testi	
İstatistik değeri	Olasılık (P)
36.782	0.1519
Frees'in yatay-kesit bağımsızlığı testi	
İstatistik değeri	Kritik değerler*
0.2880	$\alpha = 0.10$: 0.2333
	$\alpha = 0.05$: 0.3103
	$\alpha = 0.01$: 0.4649
*Kritik değerler Frees'in Q dağılımından elde edilmiştir.	

Tablo 3.4'e göre, her iki test de %95 güven aralığında boş hipotezi reddedememiştir. Friedman testinin olasılık değeri 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür (0.1519>0.05). Frees istatistik değeri ise Q dağılımından elde edilen 0.05 anlamlılık seviyesindeki kritik değerden küçüktür (0.2880<0.3103). Bu iki test yatay-kesit bağımsızlığının olmadığı sonucunu desteklemektedir.

3.4.4.2. Eğim Homojenliği Testi

Eğim homojenliğinin test edilmesi ampirik çalışmalar için faydalıdır. Panel veri modellerinde eğim homojenliğinin test edilmesi üzerine literatürde birçok çalışma mevcuttur (Ando ve Bai, 2015). Birim boyutu zaman boyutundan küçük olduğunda (T>N), eğim homojenliği için Swamy (1970) ve LM testleri kullanılabilirken, tersi durumda (N>T) Pesaran ve Yamagata (2008)'ya ait Delta testi kullanılabilir (Lin, 2010). Bu testin hipotezleri ve sonuçları aşağıdaki gibidir:

- H_0 : Eğim katsayıları kesitsel birimlerde homojendir.
- H_1 : Eğim katsayıları kesitsel birimlerde heterojendir.

Tablo 3.5: Eğim Homojenliği Testi

Pesaran ve Yamagata (2008) Eğim Homojenliği Testi		
	Delta Değeri	Olasılık
Δ	1.805	0.071
Δ_{adj}	2.117	0.034

Sonuçlara göre düzeltilmiş delta olasılığı 0.05'ten küçüktür ($0.034 < 0.05$). Bu durumda %95 güven aralığında boş hipotez reddedilir. Parametrelerin homojen olmadığı, birimden birime değiştiği, diğer bir ifade ile heterojen oldukları kabul edilir.

3.4.4.3. Tanımsal İstatistikler

Tablo 3.6, 2007'den 2017'ye kadar 11 yıllık bir süre için 30 OECD ülkesinin toplam 330 gözlemine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunmaktadır. Tanımsal istatistikler, değişkenlerin ortalama ve standart sapmasını göstermektedir. Ayrıca, değişkenlerin minimum ve maksimum değerlerini sunar.

Tablo 3.6: Tanımsal İstatistikler

Değişkenler		Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem	
lnRK	overall	0.3695959	0.2937961	-0.2944169	1.094599	N	330
	between		0.2213056	0.0880501	0.8080477	n	30
	within		0.1970498	-0.2367769	1.083998	t	11
lnKKEB	overall	1.64208	0.0728303	1.416308	1.813448	N	330
	between		0.0671388	1.48009	1.749081	n	30
	within		0.0305555	1.471313	1.868453	t	11

3.4.4.4. Birim Kök Testleri

Zaman serileri ve panel verilerdeki birim kök testleri arasındaki ilk temel fark heterojenlik konusudur. Zaman serilerinde birim kök hipotezi belirli bir birim için belirli bir modelde test edildiğinden heterojenlik bir problem değildir. Ancak panel verilerde yatay-kesiti oluşturan birimler farklı dinamiklerle karakterize edilirse, panel heterojen olmaktadır ve panel birim kök testleri bu heterojenliği hesaba katmalıdır (Hurlin ve Mignon, 2007). Ülkeye özgü özelliklere bağlı olarak heterojenliği yakalama yeteneği, panel verilerinin analizi ile ilgili önemli bir sorundur (Breitung, 2005).

Diğer taraftan, panel birim kök testleri yatay-kesit bağımlılığının varlığını dikkate alıp almamasına göre de birinci nesil ve ikinci nesil olarak ayrılmaktadır. Buna göre birinci nesil panel birim kök testleri yatay-kesit bağımlılığını önemsememekte, ikinci nesil testler ise bunu dikkate almaktadır. Yatay-kesit bağımlılığının olması durumunda araştırmacı değişkenlerin durağanlığını sınamak için ikinci nesil birim kök

testlerine başvurmalıdır. Aksi halde (yatay-kesit bağımlılığı olmasına rağmen birinci nesil birim kök testleri uygulanırsa), aslında düzeyde durağan olmayan bir değişkenin durağan olduğu sonucu ya da tam tersi bir sonuç elde edilebilir. Böyle durumlarda araştırma bulguları gerçeği yansıtmayacak ve sonuçlar yanlı olacaktır.

Yukarıdaki Tablo 3.4'te sunulan sonuçlara göre, yatay-kesit bağımlılığının olmaması sebebiyle, değişkenlerin durağanlığını test etmek için birinci nesil birim kök testlerine başvurulacaktır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, bu testlerin eğimlerin homojen ya da heterojen olduğu varsayımları altında uygulanmasıdır. Yukarıdaki Tablo 3.5'te rapor edilen sonuca göre, eğim katsayılarının kesitsel birimlerde heterojen olması nedeniyle, değişkenlere heterojenlik varsayımı olan Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi uygulanacaktır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlar aşağıdaki gibidir.

- H_0 : Tüm paneller birim kök içerir.
- H_1 : Bazı paneller durağandır.

Tablo 3.7: Birim Kök Testi Sonuçları

Im, Pesaran ve Shin (2003) Panel Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye		Birinci Fark	
	W istatistik	Olasılık	W istatistik	Olasılık
lnRK	-1.1850	0.1044	-6.1045	0.000
lnKKEB	-9.0626	0.000		

Not: Deterministik seçim sabittir.

Im, Pesaran ve Shin (2003) birim kök testi sonuçlarına, lnRK değişkeninin olasılık değeri 0.05 anlamlılık değerinden büyüktür. Yani $0.1044 > 0.05$ ise, boş hipotez reddedilemez. Bu durumda değişkenin düzeyde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Birinci farkı alındığında ise durağanlaştığı görülmektedir (I(1)). Diğer yandan, lnKKEB değişkeninin olasılık değeri düzeyde 0.05 anlamlılık değerinden küçüktür. Yani $0.000 < 0.05$ ise, boş hipotez reddedilir. Bu durumda lnKKEB'nin düzeyde durağan olduğu anlaşılmaktadır (I(0)). Analizde kullanılan değişkenler aynı mertebeden durağan olmadığı zaman (I(1)) ve (I(0)), değişkenlerin aralarındaki eşbütünleşme ilişkisini

araştırmak için uygun olan yöntem ARDL modelidir. Değişkenlere dair yapılan birim kök testinin bir sonucu olarak bu yöntemin seçilmesi uygun olmaktadır.

3.4.4.5. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme uzunlukları, çoğunlukla çeşitli kriterler kullanılarak seçilmektedir. Çalışmada Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri referans alınmış ve sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3.8: Optimal Gecikme Kriterleri Sonuçları

Gecikme	Schwarz Bilgi Kriteri	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
0	-1.887097	-1.904415
1	-4.747277	-4.799232
2	-4.802464*	-4.889056*
3	-4.727772	-4.849000

Yıllık verilerle analiz yapıldığında optimal gecikme uzunluğunun 1 ya da 2 olması sık rastlanan bir durumdur ve bu gecikme uzunlukları makuldür. Tablo 3.8’de de benzer şekilde hem Schwarz hem de Hannan-Quinn bilgi kriterleri ikinci gecikmenin en uygun gecikme olduğunu desteklemektedir. Belirlenen bu gecikme uzunluğu ARDL testlerinde maksimum gecikme uzunluğu olarak kullanılabilir.

3.4.4.6. Model Spesifikasyonu

Islam (1995), uzun bir süredir ortalama büyüme gösteren ülkelerin büyük örneklemelerine ilişkin kesit verilerini kullanarak büyüme gerilemelerinin tahmininin önyargılı tahminlere yol açtığını göstermiştir. Bu sorunu çözmek için ampirik çalışmalarda da yaygın olarak kullanılan Dinamik Sabit Etki (Dynamic Fixed Effect; DFE) tahmin edicileri önerilmiştir. Ek olarak, panel veriler ile kurulan regresyonlar için Pesaran, Shin ve Smith (1999), yüksek derecede parametre heterojenliğine izin veren Ortalama Grup (Mean Group; MG) ve Havuzlanmış Ortalama Grup (Pooled Mean Group; PMG) olmak üzere iki tahmin prosedürü önermektedir. PMG tahmin edicisinin MG tahmin edicisine göre uygunluğunu test etmek için iki tahmin edicinin tutarlılık ve verimlilik özelliklerine bağlı olarak Hausman (1978) testi kullanılabilir (Simões, 2011).

Tablo 3.9, yukarıda açıklanan üç alternatif dinamik panel veri tahmin prosedüründen ikisini (PMG ve MG) tahmin etmektedir. Tablo 3.9'daki modellerden hangisinin en uygun olduğunun belirlenmesi için Hausman (1978) testi yardımıyla bu iki model kıyaslanmaktadır. Teste ilişkin hipotez ve sonuçlar aşağıdaki gibidir:

- H_0 : Katsayılar arasındaki fark homojendir.
- H_1 : Katsayılar arasındaki fark heterojendir.

Tablo 3.9: PMG ve MG Karşılaştırması

		MG Tahmini: Hata Düzeltme Formu				PMG Tahmini: Hata Düzeltme Formu			
		b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
Uzun Dönem	lnKKEB	0.3675	0.9362	0.39	0.695	1.5582	0.4982	3.13	0.002
Kısa Dönem	ECT	-0.9942	0.0535	-18.59	0.000	-0.8680	0.0590	-14.72	0.000
	lnKKEB (D1)	1.8526	0.9949	1.86	0.063	1.5411	0.9661	1.60	0.111
	Sabit	-0.4604	1.4749	-0.31	0.755	-1.9080	0.1274	-14.97	0.000
Bağımlı Değişken: DlnRK									
Katsayıların Farkı ($\mathbf{b}-\beta$)		Std. Hata		Ki-Kare Değeri		Olasılık			
-1.19064		0.980207		1.48		0.2245			

Tablo 3.9'da hem MG hem de PMG tahminçileri baz alınarak yapılan Hausman testi sonucunda olasılık değerinin 0.05 anlamlılık seviyesinden büyük olduğu görülmektedir ($0.2245 > 0.05$). Bu sonuç katsayılar arasındaki farkın homojen olduğunu ifade eden boş hipotezin reddedilmesini gerektirir. Bu durum PMG tahminçisinin MG tahminçisine kıyasla daha uygun bir model olduğu sonucunu destekler.

Ek olarak, PMG tahminçisi ile DFE tahminçisini karşılaştırmak için de benzer şekilde Hausman testi bu iki tahminciye uygulanabilir. Teste ilişkin hipotez ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

- H_0 : Katsayılar arasındaki fark homojendir.
- H_1 : Katsayılar arasındaki fark heterojendir.

Tablo 3.10: PMG ve DFE Karşılaştırması

		DFE Tahmini: Hata Düzeltme Formu				PMG Tahmini: Hata Düzeltme Formu			
		b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
Uzun Dönem	lnKKEB	2.0821	0.4865	4.28	0.000	1.5582	0.4982	3.13	0.002
Kısa Dönem	ECT	-0.8710	0.0593	-14.69	0.000	-0.8680	0.0590	-14.72	0.000
	lnKKEB (D1)	0.2721	0.4867	0.56	0.576	1.5411	0.9661	1.60	0.111
	Sabit	-2.6702	0.7183	-3.72	0.000	-1.9080	0.1274	-14.97	0.000
Bağımlı Değişken: DlnRK									
Katsayıların Farkı (b-β)		Std. Hata			Ki-Kare Değeri			Olasılık	
0.52387		-			-1.11			-	

Not: Hausman testinin asimptotik varsayımları karşılanamamaktadır.

Tablo 3.10’da DFE ve PMG tahmincilerini karşılaştırmak ve en uygun olan tahminciyi saptamak için yapılan Hausman testinin varsayımları karşılanamadığından iki tahminci arasında bir seçim yapılabilmesi olanaksızdır. Bu durumda araştırmacı her iki tahmincinin varsayımlarının farklı olduğunu göz önünde bulundurmalı ve hangi tahmincinin varsayımları karşılanıyor ise o tahmincinin sonuçlarını yorumlamalıdır.

Panel ARDL modeli kullanılan çalışmalarda her ne kadar yukarıda bahsedilen üç tahminci sıklıkla kullanılıyor olsa da araştırmacılar tahmincilerin varsayımlarını göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Buna göre DFE, homojenlik varsayımı yapan ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan bir tahmincidir. PMG ve MG ise heterojenliği dikkate alan ancak yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan tahmincilerdir. MG ve PMG arasında Hausman testi, PMG tahmincisinin sonuçlarının etkin olduğunu desteklemekte, DFE ve PMG arasında ise testin asimptotik varsayımları karşılanmamaktadır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen önceki testlerde heterojenliğin varlığı tespit edilirken, yatay kesit bağımlılığının olmadığı saptanmıştı. Bu durumda PMG tahmincisinin varsayımları karşılandığı için bu tahmincinin ürettiği model çıktısının yorumlanması doğru olacaktır.

PMG tahmincisine ait ARDL modelinin en uygun model olduğunun belirlenmesinin ardından, söz konusu modele ait parametreler yorumlanabilir. PMG tahmincisi, kısa dönemde KKEB’nin RK üzerinde bir etkisi olmadığı ($0.111 > 0.05$), ancak uzun dönemde 30 OECD ülkesinde KKEB’nin RK’yı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği sonucunu vermektedir ($0.002 < 0.05$). Sonuç olarak, PMG

yöntemine göre 30 OECD ülkesi için uzun dönemde KKEB'nin RK üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Buna göre KKEB'deki %1'lik bir artış, RK oranlarının büyümesinde %1.5582'lik pozitif bir katkıya sahiptir. Bu bulgu araştırmanın “H₀: Kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün rant kollama üzerinde bir etkisi yoktur” boş hipotezinin reddedilmesi ve “H₁: Kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün rant kollama üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır” alternatif hipotezinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca, hata düzeltme terimi 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı (0.00<0.05) ve işareti negatiftir. Bu sonuç, değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleştiği, ancak dengeye dönüşün uzun olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer yandan PMG tahmincisinin birimlere ait kısa dönemli çıktılar ortaya koyabilmesi, kısa dönem için araştırma kapsamındaki ülkelerin ayrı ayrı yorumlanabilmesi avantajını sunmaktadır. Buna göre birimler bazındaki kısa dönemli çıktı aşağıdaki tabloda rapor edilmiştir.

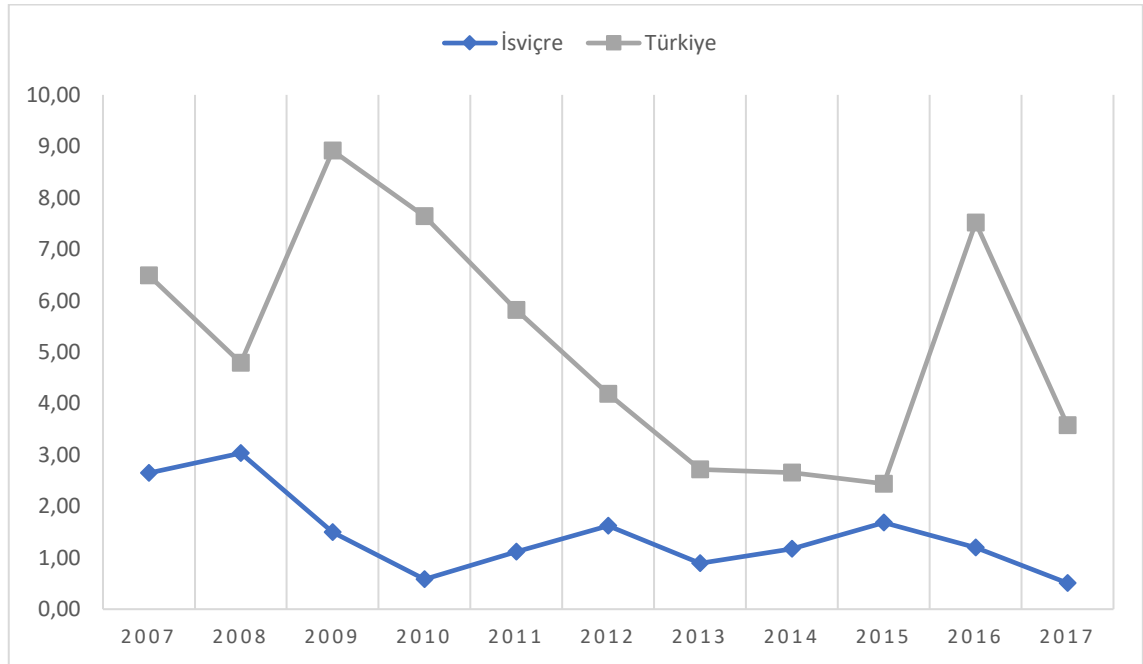
Tablo 3.11: Ülkeler Bazında Kısa Dönemli PMG Sonuçları

	Avusturya				Belçika			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.8461	0.1668	-5.07	0.000	-0.8063	0.3104	-2.60	0.009
lnKKEB(D1)	7.2033	1.8778	3.84	0.000	-1.7574	4.5641	-0.39	0.700
Sabit	-2.1645	0.8500	-2.55	0.011	-1.9659	1.0057	-1.95	0.051
	Çekya				Danimarka			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-1.0767	0.2903	-3.71	0.000	-1.0249	0.1742	-5.88	0.000
lnKKEB(D1)	7.1103	4.0054	1.78	0.076	1.5002	1.8158	0.83	0.409
Sabit	-2.2772	1.0878	-2.09	0.036	-2.5583	0.9252	-2.76	0.006
	Estonya				Finlandiya			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-1.2579	0.2776	-4.53	0.000	-1.3447	0.3022	-4.45	0.000
lnKKEB(D1)	0.4121	1.5443	0.27	0.790	-1.8283	2.9187	-0.63	0.531
Sabit	-2.6367	1.1293	-2.33	0.020	-3.2467	1.3504	-2.40	0.016
	Fransa				Almanya			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.7036	0.1395	-5.04	0.000	-0.9041	.34912	-2.59	0.010
lnKKEB(D1)	18.2285	2.9499	6.18	0.000	-4.8568	3.5690	-1.36	0.174
Sabit	-1.9063	0.7172	-2.66	0.008	-2.2526	1.0927	-2.06	0.039
	Yunanistan				Macaristan			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.5896	0.3231	-1.82	0.068	-1.6813	0.2718	-6.19	0.000
lnKKEB(D1)	-2.3139	1.4130	-1.64	0.102	1.3003	2.6549	0.49	0.624
Sabit	-1.1485	0.8041	-1.43	0.153	-3.2844	1.5526	-2.12	0.034

	İrlanda				İsrail			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.5783	0.2808	-2.06	0.039	-0.7219	0.1928	-3.74	0.000
lnKKEB(D1)	1.3422	1.0829	1.24	0.215	16.3279	4.4672	3.66	0.000
Sabit	-1.1971	0.8298	-1.44	0.149	-1.6029	0.7653	-2.09	0.036
	İtalya				Japonya			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.3237	0.3749	-0.86	0.388	-0.4448	0.2808	-1.58	0.113
lnKKEB(D1)	-5.5040	4.8867	-1.13	0.260	1.7437	2.3419	0.74	0.457
Sabit	-0.7990	0.9630	-0.83	0.407	-0.9964	0.7183	-1.39	0.165
	Güney Kore				Letonya			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.5924	0.2591	-2.29	0.022	-1.2778	0.2819	-4.53	0.000
lnKKEB(D1)	-3.2766	2.5463	-1.29	0.198	1.3465	1.5046	0.89	0.371
Sabit	-1.1153	0.6510	-1.71	0.087	-2.1653	1.1490	-1.88	0.060
	Litvanya				Lüksemburg			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.3334	0.2980	-1.12	0.263	-0.9522	0.3192	-2.98	0.003
lnKKEB(D1)	1.1402	1.3466	0.85	0.397	-1.0884	4.1991	-0.26	0.795
Sabit	-0.5548	0.5643	-0.98	0.326	-2.0402	1.0279	-1.98	0.047
	Hollanda				Norveç			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.8887	0.3692	-2.41	0.016	-0.4105	0.1791	-2.29	0.022
lnKKEB(D1)	0.2094	2.9098	0.07	0.943	2.0411	1.9053	1.07	0.284
Sabit	-2.0635	1.1123	-1.86	0.064	-1.0668	0.5259	-2.03	0.043
	Polonya				Portekiz			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.8846	0.3136	-2.82	0.005	-0.8802	0.2864	-3.07	0.002
lnKKEB(D1)	4.1300	6.1367	0.67	0.501	-2.0416	2.1721	-0.94	0.347
Sabit	-1.9555	1.0091	-1.94	0.053	-1.6055	0.9165	-1.75	0.080
	Slovakya				Slovenya			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-1.2063	0.2129	-5.66	0.000	-1.2072	0.2679	-4.50	0.000
lnKKEB(D1)	-5.1232	2.2274	-2.30	0.021	-0.8499	1.0577	-0.80	0.422
Sabit	-2.3379	1.0284	-2.27	0.023	-2.6735	1.1809	-2.26	0.024
	İspanya				İsveç			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.9726	0.3063	-3.17	0.002	-0.8692	0.3052	-2.85	0.004
lnKKEB(D1)	2.7201	2.3652	1.15	0.250	1.3973	3.9699	0.35	0.725
Sabit	-2.2781	1.0625	-2.14	0.032	-2.1083	1.0428	-2.02	0.043
	İsviçre				Türkiye			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-0.7000	0.4578	-1.53	0.126	-0.5331	0.2865	-1.86	0.063
lnKKEB(D1)	3.7435	10.8421	0.35	0.730	3.8445	2.5108	1.53	0.126
Sabit	-1.6507	1.1733	-1.41	0.159	-0.9404	0.6543	-1.44	0.151
	Birleşik Krallık				ABD			
	b	Std. Hata	z	P>z	β	Std. Hata	z	P>z
ECT	-1.1788	0.4858	-2.43	0.015	-0.8477	0.3727	-2.27	0.023
lnKKEB(D1)	0.3893	3.7128	0.10	0.916	-1.2566	3.2504	-0.39	0.699
Sabit	-2.6835	1.4481	-1.85	0.064	-1.9629	1.0562	-1.86	0.063

Tablo 3.11'deki PMG tahmincisinin birimler bazındaki kısa dönemli eşbütünleşme sonuçlarına göre, genel itibariyle birçok ülkede KKEB ile RK'nin kısa dönemde eşbütünleşik olmadığı görülmektedir. Ancak Avusturya, Fransa ve İsrail'de ise KKEB'nin RK'yı kısa dönemde anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği gözlenmektedir.

Son olarak baz alınan yıllar itibariyle KKEB ile RK arasındaki ilişkinin seyri, seçilecek iki ülke üzerinden gösterilebilir. Buna göre, araştırma kapsamındaki ülkelerden yıllar itibariyle KKEB ortalama oranı birbirine yakın olan Türkiye ve İsviçre seçilmiştir. Şekil 3.1'de yer alan verilere göre, baz alınan yıllardaki Türkiye ile İsviçre'deki ortalama KKEB oranları sırasıyla %34,61 ve %33,15'tir. Ayrıca her iki ülkenin PMG tahmincisinin kısa dönemli eşbütünleşme sonucuna göre, KKEB ile RK'nin kısa dönemde eşbütünleşik olmadığı bilinmektedir. K-R modeli esas alınarak yıllar itibariyle hesaplanan veriler aşağıda yer alan şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3.3: Türkiye ve İsviçre'de Rant Kollama Oranları (%)

Her iki ülkenin araştırma kapsamındaki ortalama KKEB oranları birbirine oldukça yakınken RK oranlarında oldukça farklı oranların seyrettiği görülmektedir. Birbirine en yakın RK oranı 2015 yılı olurken, en uzak oldukları yıl ise 2009'dur. Diğer taraftan birbirleri ile kıyaslandığında İsviçre'nin RK oranı daha statik, Türkiye'nin RK oranı ise daha dalgalı bir yapıdadır. Yine baz alınan yıllar itibariyle Türkiye'de RK

oranının 2016 yılı haricinde 2009'dan itibaren istikrarlı bir şekilde azaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomi biliminde rant kavramı asıl olarak Fizyokrasi ile birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır. Ardından İngiliz iktisatçı David Ricardo'nun konuya ilişkin görüşleri rant kavramına farklı nitelikler kazandırmıştır. Ancak farklılıklarına rağmen rant ile açıklanan iktisadi faaliyetler, “temelde doğanın sonucunda oluştuğu” konusunda ortak bir kanıda buluşmaktadır. Rant kollama faaliyetleri ise özellikle oluşum itibarıyla iktisat biliminin temel rant tanımlamalarından oldukça farklıdır. Buna göre rant kollama faaliyetleri doğal olan ranttan tamamen ayrı bir şekilde, suni olarak yaratılan bir imtiyazın sonucunda meydana gelmektedir. Devlet eliyle yaratılan imtiyazlar sonucunda toplumun yalnızca ufak bir kesiminin bu durumdan faydalanması, toplumsal açıdan maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca söz konusu imtiyazı elde etmek uğruna yapılan harcamaların ekonomide herhangi bir değer yaratmaması iktisadi açıdan kaynak israfına yol açmaktadır. Bütün bu sebepler, rant kollama faaliyetlerinin politik yozlaşma türü olarak görülmesine neden olmuştur.

İktisadi teorilerde rant kollamanın ortaya çıkışı, asıl olarak kamusal karar alma sürecinde yer alan aktörlerin davranış biçimleri ile ilişkilendirilmektedir. Kamusal karar alma sürecinde rol alan aktörlerin kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri, tıpkı diğer politik yozlaşmalarda olduğu gibi rant kollama faaliyetlerinin de artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Bu gibi yaklaşımların neticesinde rant kollama faaliyetlerinin ve dolayısıyla toplumsal maliyetlerin azaltılmasına yönelik olarak kamu kesiminin faaliyet alanının sınırlandırılması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan kamu kesiminin faaliyet amaçları ve gerekçeleri, ekonomide kamu kesiminin bir şekilde var olmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle kamu kesiminin ekonomik büyüklüğü ile rant kollama arasındaki ilişkinin doğrudan test edilebilmesi amacıyla çalışmada ampirik bir uygulamaya yer verilmiştir.

Çalışmada kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ile rant kollama arasındaki ilişkinin test edilmesi için OECD ülkeleri seçilmiştir. Günümüz itibarıyla OECD'ye üye ülke sayısı otuz altı olmasına rağmen, altı üye devletin verilerinin yer almaması nedeniyle kapsam dışı bırakılmış ve geriye kalan otuz üye devlet analiz edilmiştir.

Çalışmada devlet faaliyetlerine yönelik yapılan harcamaların izlenmesi ve uluslararası karşılaştırmalarda kolaylık sağlaması adına OECD tarafından hazırlanan COFOG (The Classification of Functions of Government) temel sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda 2007-2017 yıllarını kapsayan 11 yıllık bir dönem belirlenmiştir. Bu dönemin kısa olmasının asıl nedeni, Türkiye’de kamu bütçesinin fonksiyonel sınıflamaya asıl olarak 2006 yılından itibaren başlanmış olmasıdır.

Çalışma kapsamındaki OECD ülkelerinin kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün oranları harcamalar yöntemiyle, rant kollama oranı ise Katz-Rosenberg formülü dikkate alınarak hesaplanmıştır. Söz konusu ilişkinin belirlenmesi amacıyla Panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kısa dönemde kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollama üzerinde bir etkisi olmadığı, ancak uzun dönemde 30 OECD ülkesinde kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollamayı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği görülmektedir. Böylece kamu kesimi ekonomik büyüklüğündeki %1’lik bir artış, rant kollama oranlarının büyümesinde %1.5582’lik pozitif bir etkiye sahiptir. Ayrıca Avusturya, Fransa ve İsrail’de kısa dönemde kamu kesimi ekonomik büyüklüğünün, rant kollamayı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Ek olarak, Türkiye ile benzer kamu kesimi ekonomik büyüklüğüne sahip İsviçre’de, rant kollama oranlarının oldukça farklı seviyelerde gerçekleştiği ve baz alınan yıllar içerisinde daha statik bir seyir izlediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan Türkiye’ye ilişkin veriler dikkate alındığında 2009 yılından itibaren (2016 yılı hariç) rant kollama oranında istikrarlı bir azalma olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, rant kollama faaliyetlerinin ve dolayısıyla toplumsal maliyetlerin azaltılması amacıyla başta kamusal karar alma sürecinde yer alan aktörlerin öz çıkarları doğrultusunda davranmalarını önleyici düzenlemeler yapılmalıdır. Bununla birlikte kamu kesiminin ekonomik faaliyet alanının özellikle piyasa başarısızlıkları durumları ile sınırlandırılması ve düzenleyici niteliğinin ön plana çıkarılması gerektiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aaron, W. (1975). *Budgeting: A Comparative Theory of Budgetary Processes*. Boston: Little, Brown.
- Ahuja, G., Coff, R. W., & Lee, P. M. (2005). Managerial Foresight and Attempted Rent Appropriation: Insider Trading on Knowledge of Imminent Breakthroughs. *Strategic Management Journal*, 791-808.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi* (16. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akerlof, G. A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 488-500. doi:10.2307/1879431
- Akgül Yılmaz, G. (2009). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aktan, C. C. (1993). Politikada Rant Kollama. *Amme İdaresi Dergisi*, 119-136.
- Aktan, C. C. (1995). *21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet: Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler*. İstanbul: TÜSİAD.
- Aktan, C. C. (2000). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, C. C. (2003). "Görünmez Ayak ve Milletlerin İsrافی": Rant Kollama. C. C. Aktan içinde, *Rant Kollama ve Yasal Soygun* (s. 8-19). İstanbul: Zaman Kitap.
- Aktan, C. C. (2011). Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-49.
- Aktan, C. C. (2016). Regülasyon İktisadına Giriş. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 116-135.
- Aktan, C. C. (2018). Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma. C. C. Aktan (Dü.) içinde, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (s. 75-93). Ankara: Hak-İş Yayınları.

- Aktan, C. C., & Dileyici, D. (2002). Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri. C. C. Aktan içinde, *Anayasal İktisat* (s. 35-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aktan, C. C., Ay, H., & Çoban, H. (2007). Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları. C. C. Aktan, & D. Dileyici içinde, *Modern Politik İktisat Kamu Tercih* (s. 201-226). Ankara: Seçkin.
- Aleskerov, F., Ersel, H., & Sabuncu, Y. (2010). *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Almond, G. A. (1956). Public Opinion and National Security Policy. *The Public Opinion Quarterly*, 20(2), 371-378.
- Altay, A. (2017). *Kamu Maliyesi: Teorisi, Gelişimi ve Kapsamı* (3. b.). Ankara: Seçkin.
- Ando, T., & Bai, J. (2015). A Simple New Test for Slope Homogeneity in Panel Data Models with Interactive Effect. *Economics Letters*(136), 112-117. doi:10.1016/j.econlet.2015.09.019
- Angelopoulos, K., & Economides, G. (2008). Fiscal policy, rent Seeking, and Growth Under Electoral Uncertainty: Theory and Evidence from the OECD. *Canadian Journal of Economics*, 41(4), 1375–1405. doi:10.1111/j.1540-5982.2008.00508.x
- Assessing Cross-Sectional Correlation in Panel Data. (1995). *Journal of Econometrics*, 69(2), 393-414. doi:10.1016/0304-4076(94)01658-M
- Attiaoui, I., Toumi, H., Ammouri , B., & Gargouri , I. (2017). Causality Links Among Renewable Energy Consumption, CO2 Emissions, and Economic Growth in Africa: Evidence from a Panel ARDL-PMG Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 24, 13036–13048. doi:10.1007/s11356-017-8850-7
- Bator, F. M. (1958). The Anatomy of Market Failure. *The Quarterly Journal of Economics*, 72(3), 351-379. Şubat 2, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1882231> adresinden alındı
- Baumol, W. J. (1967). Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis. *The American Economic Review*, 415-426.

- Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893-921.
- Berkman, Ü. (1992). Bureaucracy and Bribery a Conceptual Framework. *International Journal of Public Administration*, 15(6), 1345-1368.
- Berry, W. D., & David, L. (1984). The Measurement of Government Size: Implications for the Study of Government Growth. *The Journal of Politics*, 46(4), 1193-1206.
- Bhagwati, J. N. (1982). Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities. *Journal of Political Economy*, 90(5), 988-1002. Mart 10, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1837129> adresinden alındı
- Bildirici, M. E. (2014). Relationship Between Biomass Energy and Economic Growth in Transition Countries: Panel ARDL Approach. *GCB Bioenergy*(6), 717–726. doi:10.1111/gcbb.12092
- Bohman, M., Jarvis, L., & Barichello, R. (1996). Rent Seeking and International Commodity Agreements: The Case of Coffee. *Economic Development and Cultural Change*, 44(2), 379-404.
- Breitung, J. (2005). A Parametric Approach to The Estimation of Cointegration Vectors in Panel Data. *Econometric Reviews*, 2(24), 151-173. doi:10.1081/ETC-200067895
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. doi:10.2307/2297111
- Buchanan, J. M., & Wagner, R. E. (1977). *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes*. New York: Academic Press.
- Buchanan, J. M. (1977). Why Does Government Grow. T. E. Borcherding içinde, *Budgets and Bureaucrats : The Sources of Government Growth* (s. 3-18). Durham, North Carolina: Duke University Press.

- Buchanan, J. M. (1980). Rent Seeking and Profit Seeking. J. M. Buchanan, R. D. Tollison, & G. Tullock içinde, *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society* (s. 3-15). Texas a & M University.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*. İstanbul: Batı Türkelı Yayıncılık.
- Cameron, D. R. (1978). The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 72(4), 1243-1261.
- Case, K. E., Fair, R. C., & Oster, S. M. (2012). *Principle of Economics* (10. b.). New Jersey: Prentice Hall.
- Çaha, H. (2003). Rant Kollayan Bir Topluma Doğru. C. C. Aktan içinde, *Rant Kollama ve Yasal Soygun* (s. 25-48). İstanbul: Zaman Kitap.
- Çelebi, A. K. (2015). *Liberal Ekonomik Düşüncede Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu* (4. b.). Manisa: Emek Matbaası.
- Çevik, S. (2016). *Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
- Demirbaş, D. (2000). The Political Economy of Rent-Seeking in Turkey. *Doktora Tezi*. University of Leicester.
- Dewar, J. (2010). *The Size of the Public Sector*. SPICe The Information Centre. Şubat 10, 2020 tarihinde http://www.parliament.scot/ResearchBriefingsAndFactsheets/S3/SB_10-88.pdf adresinden alındı
- Dinler, Z. (2013). *Mikro İktisat* (24. b.). Bursa: Ekin.
- Dinler, Z. (2017). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin.
- Downs, A. (1957a). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Parper and Row.
- Downs, A. (1957b). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150. Mart 9, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1827369> adresinden alındı

- Downs, A. (1960). Why the Government Budget is Too Small in a Democracy. *World Politics*, 12(4), 541-563.
- Due, J. F. (1963). *Maliye Bir İktisadi Analiz*. (S. Görgün, & İ. Önder, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Eğilmez, M. (2017). *Makro-Ekonomi Türkiye'den Örneklerle*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, A. (2004). *Kamu Maliyesi*. İzmir.
- Eker, A., & Bülbül, D. (2016). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ekici, M. S., & Demir, M. (2003). Rant Kollama Sürecinde Baskı Grupları. C. C. Aktan içinde, *Rant Kollama ve Yasal Soygun* (s. 124-137). İstanbul.
- Emiroğlu, K., Danişoğlu, B., & Beberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Findlay, R., & Wellisz, S. (1986). Tariffs, Quotas and Domestic-Content Protection: Some Political Economy Considerations. *Public Choice*, 221-242.
- Frees, E. (2004). *Longitudinal and panel data: analysis and applications in the social sciences*. Cambridge University Press.
- Friedman, M. (1937). The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance. *Journal of the American Statistical Association*, 32(200), 675-701.
- Gemmell, N. (1993). *The Growth of the Public Sector*. Aldershot: Edward Elgar.
- Gordon, S. (2015). *Sosyal Bilimler Tarihi Felsefesi*. (Ü. Tatlıcan, & H. Kösebalaban, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Gradstein, M. (1993). Rent Seeking and the Provision of Public Goods. *The Economic Journal*, 103(420), 1236-1243.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (1999). *Essentials of econometrics* (2. b.). Singapore: Irwin/McGraw-Hill.

- Gwartney, J. D., Stroup, R. L., Sobel, R. S., & Macpherson, D. A. (2016). *Microeconomics Private and Public Choice*. Boston: Cengage Learning.
- Hanusch, H. (1983). Inefficiencies in the Public Sector: Aspects of Demand and Supply. H. Hanusch içinde, *Anatomy of Government Deficiencies* (s. 1-14). Augsburg: Springer-Verlag.
- Hatiboğlu, Z. (2010). *İktisat Bilimine Giriş*. İstanbul: Hiperlink.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 1251-1271.
- Head, J. G. (1966). On Merit Goods. *FinanzArchiv / Public Finance Analysis*, 1-29. Ocak 3, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/40909986> adresinden alındı
- Heitger, B. (2001). *The Scope of Government and its Impact on Economic Growth in OECD Countries*. Kiel: Kiel Institute for the World Economy.
- Henrekson, M. (1993). Wagner Law's - A Spurious Relationship? *Public Finance*, 406-415.
- Hessami, Z. (2014). Political Corruption, Public Procurement, and Budget Composition: Theory and Evidence from OECD Countries. *European Journal of Political Economy*, 372-389. doi:10.1016/j.ejpoleco.2014.02.005
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*. (B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, & A. Yayla, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- HMB. (2020, Ocak 7). *Bütçe İstatistikleri*. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü: <https://muhasibat.hmb.gov.tr/1994-2005-butce-istatistikleri> adresinden alındı
- Hurlin, C., & Mignon, V. (2007). Second Generation Panel Unit Root Tests. *HAL*.
- Ihori, T. (2017). *Principles of Public Finance*. Tokyo: Springer Singapore.
- İktisat Terimleri Sözlüğü. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74. doi:10.1016/S0304-4076(03)00092-7

- Islam, A. M. (2010). Wagner's Law Revisited: Cointegration And Exogeneity Tests For The USA. *Applied Economics Letters*, 509-515. doi: 10.1080/13504850010018743
- Islam, N. (1995). Growth Empirics: A Panel Data Approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 1127–1170. doi:10.2307/2946651
- İyibozkurt, E. (1999). *İktisada Giriş* (4. b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Katz , E., & Rosenberg , J. (1989). Rent-Seeking for Budgetary Allocation: Preliminary Results for 20 Countries. *Public Choice*, 133–144.
- Kelly, T. (1997). Public Expenditures and Growth. *The Journal of Development Studies*, 34(1), 60-84. doi:10.1080/00220389708422503
- Kirmanoğlu, H. (2014). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta .
- Koutsoyiannis, A. (1997). *Modern Mikro İktisat*. (M. Sarımeşeli, Çev.) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *The American Economic Review*, 64(3), 291-303.
- Krugman, P., & Wells , R. (2012). *Mikro İktisat* (2. b.). (S. Işık, M. Aslan, A. Ateş, C. Dişbudak, & K. Türkcan, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Leff, N. H. (1964). Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*, 8(3), 8-14. doi:https://doi.org/10.1177/000276426400800303
- Lin, C. C. (2010). Testing for Slope Homogeneity in a Linear Panel Model with Fixed Effects and Conditional Heteroskedasticity. *Institute of Economics, Academia Sinica, Taiwan*,.
- Lindbeck, A. (1976). Stabilization Policy in Open Economies with Endogenous Politicians. *The American Economic Review*, 66(2), 1-19.
- Marshall, A. (1890). *Principles of Economics* . London: Macmillan.
- Marshall, A. (2013). *Principles of Economics* (8. b.). New York: Palgrave Macmillan.

- McNutt, P. (1996). *The Economics of Public Choice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Medema, S. G. (1991). Another Look at the Problem of Rent Seeking. *Journal of Economic Issues*, XXV(4), 1049-1065.
- Meltzer, A. T., & Richard, S. F. (1972). *Why Government Grows (and Grows) in a Democracy*. Carnegie Mellon University.
- Mises, L. v. (2018). *Bürokrasi* (3. b.). (A. Yayla, & F. Ergin, Çev.) Ankara: Liberte.
- Mishan, E. J. (1968). What is Producer's Surplus? *The American Economic Review*, 58(5), 1269-1282. Mart 10, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1814027> adresinden alındı
- Murphy, K. M., Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Why Is Rent-Seeking So Costly to Growth? *The American Economic Review*, 83(2), 409-414.
- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill.
- Musgrave, R. A. (2004). *Kamu Maliyesi Teorisi*. (O. Şener, & Y. Methibay, Çev.) Ankara: Asil.
- Muter, N. B., Çelebi, A. K., & Sakınç, S. (2008). *Kamu Maliyesi*. Manisa: Emek Matbaası.
- Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi* (11. b.). İstanbul: Beta.
- Niskanen, W. A. (1968). The Peculiar Economics of Bureaucracy. *The American Economic Review*, 58(2), 293-305.
- Niskanen, W. A. (1971). *Bureaucracy and Representative Government*. Chicago: Aldine-Atherton.
- O'Donnell, G. (1988). *Mastering Sociology*. London: Palgrave.
- Odabaş, H. (2002). James Buchanan'ın Politik İktisada Katkıları: Kamu Tercihi Teorisi. C. C. Aktan içinde, *Anayasal İktisat* (s. 380-403). Ankara: SİYasal Kitabevi.

- OECD. (2020, Ocak 5). *General government spending*. OECD Data: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm#indicator-chart> adresinden alındı
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven: Yale University Press.
- Orzechowski, W. P. (1974). Labor Intensity, Productivity, and the Growth of the Federal Sector. *Public Choice*, 19, 123-126. Şubat 28, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/30022767> adresinden alındı
- Osterfeld, D. (2019). Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma. C. C. Aktan (Dü.) içinde, *Siyaset, Yolsuzluk ve Yozlaşma* (C. C. Aktan, Çev., s. 6-12). SOBİAD. Mart 15, 2020 tarihinde http://www.sobiad.org/HIF_forum/ekutuphane_sobiad_hiad/10-siyaset-yolsuzluk.pdf adresinden alındı
- Öztürk, N. (2007). *Kamu Tercihinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Parasız, İ. (2010). *İktisada Giriş* (10. b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paul, C., & Wilhite, A. (1994). Illegal Markets and the Social Costs of Rent-Seeking. *Public Choice*, 79, 105-115.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1961). *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1979). Approaches To the Analysis of Government Expenditure Growth. *Public Finance Review*, 7(1), 3-23. doi:10.1177/109114217900700101
- Peacock, A., & Scott, A. (2000). The Curious Attraction of Wagner's Law. *Public Choice*, 102(1/2), 1-17. Şubat 10, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/30026133.pdf> adresinden alındı

- Pecorino, P. (2006). Rent Seeking: A Textbook Example. *The Journal of Economic Education*, 331-339. doi:10.3200/JECE.37.3.331-339
- Pehlivan, O. (2019). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Peltzman, S. (1980). The Growth of Government. *The Journal of Law & Economics*, 23(2), 209-287. Şubat 19, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/725128> adresinden alındı
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289–326. doi:10.1002/jae.616
- Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 68(1), 79-113. doi:10.1016/0304-4076(94)01644-F
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93. doi:10.1016/j.jeconom.2007.05.010
- Pincus, J. J. (1975). Pressure Groups and the Pattern of Tariffs. *Journal of Political Economy*, 757-778.
- Posner, R. E. (1975). The Social Costs of Monopoly and Regulation. *Journal of political Economy*, 807–827.
- Ricardo, D. (1817). *The Principles of Political Economy and Taxation*. London: Murray.
- Sağlam, D. (2003). Rant Arayışı. C. C. Aktan içinde, *Rant Kollama ve Yasal Soygun* (s. 20-24). İstanbul: Zaman Kitap.
- Sakal, M. (2003). Rant Kollama Faaliyetleri. C. C. Aktan içinde, *Rant Kollama ve Yasal Soygun* (s. 75-83). İstanbul: Zaman Kitap.
- Samuelson, P. A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure. *The Review of Economics and Statistics*, 387-389.
- Sandholtz, W., & Koetzle, W. (2000). Accounting for Corruption: Economic Structure, Democracy, and Trade. *International Studies Quarterly*, 44(1), 31-50.

- Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. H., & Kantar, L. (2019). *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Savaş, V. F. (2013). *Politik İktisat* (7. b.). İstanbul: Beta.
- Savaşan, F. (2019). *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi* (8. b.). Sakarya: Dora.
- Scully, G. W. (1991). Rent-Seeking in U.S. Government Budgets, 1900–88. *Public Choice*, 99–106.
- Sharkey, W. W. (1982). *The Theory of Natural Monopoly*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shughart II, W. F., Tollison, R. D., & Yan, Z. (2003). Rent Seeking into the Income Distribution. *Kyklos*, 56, 443-458.
- Simões, M. C. (2011). Education Composition and Growth: A Pooled Mean Group Analysis of OECD Countries. *Panoeconomicus*, 58(4), 455-471. doi:10.2298/PAN1104454S
- Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (2. b.). (Ö. F. Batirel, Çev.) İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Testing for Cross-Sectional Dependence in Panel-Data Models. (2006). *The Stata Journal*, 6(4), 482–496. doi:10.1177/1536867X0600600403
- Tollison, R. D. (1998). Rent Seeking. P. Newman (Dü.) içinde, *The New Palgrave Dictionary of Economics and The Law* (s. 315-322). London: Palgrave Macmillan
- Tullock, G. (1965). *The Politics of Bureaucracy*. Washington: Public Affairs Press.
- Tullock, G. (1967). The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft. *Western Economic Journal*, 5(3), 224-232.
- Tullock, G. (1987a). Rent Seeking. *New Palgrave Dictionary of Economics*, 147-149.

- Tullock, G. (1987b). Public Choice. G. Jones içinde, *The New Palgrave Dictionary of Economics* (s. 10937-10943). London: Palgrave Mcmillian.
- Tullock, G. (1997). Where Is the Rectangle? *Public Choice*, 91(2), 149-159.
- Tullock, G. (2011). *Kamusal Mallar Yeniden Dağılım ve Rant Kollama*. (S. Çevik, Çev.) Konya: Palet Yayınları.
- Tullock, G. (2019). Rant Kollama Kavramı. C. C. Aktan içinde, *Siyaset ve Rant Kollama* (K. Tüğen, Çev., s. 14-18). SOBİAD.
- Türk, İ. (1999). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Uluatam, Ö. (2003). *Kamu Maliyesi* (8. b.). Ankara: İmaj Kitabevi.
- UN. (2020, Ocak 4). *Government final consumption expenditure by function at current prices*. UN Data: https://data.un.org/Data.aspx?q=table+3.1&d=SNA&f=group_code%3a301 adresinden alındı
- Ünsal, E. M. (2016). *İktisada Giriş* (5. b.). Ankara: BB101.
- Verbrugge, R. J. (2006). Nonergodic Corruption Dynamics (or, Why Do Some Regions within a Country Become More Corrupt than Others?). *Journal of Public Economic Theory*, 8(2), 219-245.
- Wagner, A. (1883). Three Extracts on Public Finance. R. A. Musgrave, & A. T. Peacock içinde, *Classics in the Theory of Public Finance* (N. Cooke, Çev., s. 1-15). London: Palgrave Macmillan UK. doi:10.1007/978-1-349-23426-4
- Wagner, R. E., & Weber, W. E. (1977). Wagner's Law, Fiscal Institutions, And The Growth of Government. *National Tax Journal*, 30(1), 59-68. Şubat 22, 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/41862113.pdf> adresinden alındı
- Wolf , C. J. (1988). *Piyasa veya Devlet: Mükemmel Olmayan İki Alternatif Arasından Seçim*. (S. Akgüngör, & A. R. Karacan, Çev.) İzmir: İİBF Yayınları.
- Yaraşır Tülümce, S., & Yavuz, E. (2019). *Kamu Kesiminin Büyüklüğü ve Performansının Analizi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Uygulaması*. Konya : Çizgi Kitabevi.

Yayla, A. (2019). *Siyaset Bilimi* (6. b.). Ankara: Adres Yayınları.

Yıldırım, K., Şıklar, İ., Bakırtaş, İ., Koyuncu, C., Yılmaz, R., Yıldırım, O., . . . Yıldırım, S. (2019). *İktisada Giriş* (10. b.). (K. Yıldırım, Dü.) Eskişehir: Nisan.

Yılmaz, A. (2019). Siyasal Gerçekçilik, Ahlak ve Yozlaşma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 280-289.

Yılmaz, T. (2018). Stratejik Güç; Lobcilik. 1-7. Nisan 2, 2020 tarihinde <http://kamudiplomasisi.org/pdf/lobciliktulayyilmaz.pdf> adresinden alındı